

ივერია

საპოლიტიკო და სალიტერატურო
ქუჩნალი

წელიწადი მეშვიდე

№ 11

თბილისი

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ლორის-მელიქოვის ქუჩაზე
1883

Доволено цензурою. Тифлисъ, 1 декабря 1883 г.

ბანახალბანი.

—
ქუჩნალი

«ივერია»

(წელიწადი მერვე)

მომავალ 1884 წ. იანვრიდამ უუჩნალი «ივერია» გამოკა ურ-
ველ-თოვე და თოვე იშაკე სასით და სივრცით, როგორც აქა-
მოდე გამოდოდა.

ხელის-მომწერა მიიღება:

თბილისში: შაკრდოკის სააკენტოში და «ივერიის»
რედაქციაში, რომელიც იმყოფება სიმონსონოკის ქუჩასკედ,
ნაზაროკის სასლებში, შირველი კლასიკური გიმნასიის უგან,
სადაც სკდა საართუდში «დროკობის» რედაქცია და იქაკ, შუა
სართულში, რედაქცია «ივერიისა».

შუთაისში, ჭილაძეების წიგნის მაღასიაში, ბუღაკრთან.

ბათუმში, «წეჩა-კითსკის სასოგადოების სკოლის მა-
სწავლებელ მ. ი. ნათამესთან,

ფასი მთელის წლისა 7 მან., სოიღის მასწავლებლოა-
თის—5 მან.

ქალაქს გარკვე მცხოვრებთ ამ დრკსით უნდა დაიბარონ
უუჩნალი:

Въ Тифлисѣ, въ редакцію журнала «ИВЕРІЯ»

სკედრი ფული სელის-მომწერმა უუჩნალის დაბარებისა-
თანაკე უნდა გამოგზავნოს რედაქციაში.

რედაქტორი და გამომცემელი ილ. შავჭავაძე

მიიღება ხელის-მოწერა
მომავალ 1884 წლისათვის

«**დ რ მ ე ბ ა ზ ე დ**»

(წელიწადი მეცხრამეტე)

თბილისში, «დროების» რედაქციის კანტორაში, სიმონსონოვის ქუჩაზედ, ნაზაროვის სახლში, პირველი კლასი-
კური გიმნაზიის უკან.

თელავში, ვანო როსტომაშვილთან.

ქუთაისში, ჭილაძეების წიგნის მაღაზიაში, ბუღვართან.

ბათუმში, «წიქა გითხვის» სკოლას მასწავლებელ მ. ი.
ნათაძესთან.

ზორში, საზოგადოების დეპოში, ალალო თუთაყვანს.

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთა ამ ადრესით უნდა დაიბარონ
გაზეთი: **ВЪ ТИФЛИСѢ, ВЪ РЕДАКЦІЮ «ДРОЭБА».**

ფასი ხელის-მოწერისა

წლით (12 თვით) 9 მ., 11 თვით—8 მ. და 50 კ.
10 თვით—8 მ. 9 თვით—7 მ. და 50 კ., 8 თვით—7 მ.
7 თვით—6 მ. 6 თვით 5 მ., 5 თვით—4 მ. 50 კ., 4
თვით—4 მ., 3 თვით—3 მან., 2 თვით—2 მ., 1 თვით
1 მან.

სოფლის მასწავლებელთათვის წლით — 7 მან., 6
თვით—4 მან., 3 თვით—2 მან.

სუდრი ფული ხელის-მომწერმა გაზეთის დაბარებისათვის
უნდა გამოგზავნოს რედაქციაში.

გამომცემელი გ. ქარველიშვილი.

რედაქტორი ი. მაჩაბელი

წერილანი ლორენსო ბენონისა

(დასასრული *)

თ ა ვ ი XXXVI

გაქცეული

(გაგრძელება)

მე დიდის გამოუთქმელის სიხარულით გაგიჭეტი ზღვის ნაპირს. აუუდებელი მთა, რომელზედაც გადის შესანიშნავი გზა კარნიზი, და კიდევ სხვა მთები დამეუურებდენ მადლიდამ. როგორც დაჭრილი მშველი, ისე გავრბოდი მთაში გაყვანილს ბილიკზედ. თითქმის ნახევარ გზაზედ იდგა ქოხი, რომლის კარებიც ვიღამაც გააღო სწორედ იმ დროს, როდესაც იმის ხსლას გავირბინე. წყურვილისგან შეწუხებული შეკვდექი, რომ მეთხოვნა იმ კაცისთვის ერთი სტაქანი ღვინო ან რძე.

იმან ერთს წამს დამიწყო ტყეკა, მეც შებრუნდა შინ და მოკეტა კარები. უთუოდ საზარელი შესდუღობა მქონდა. რაკი ვერ ვიშოვე დასალევი რამ, გავიჭეტი და როდესაც დიდს გზაზედ გავედი, ჩემდა უნებურად მარჯვნივ შევეხვიე, საიღამაც მცირე მანძილზედ ქალაქი მოჩანდა.

*) «ივერია» 10, 1883 წ.

ჟერ ასი ნაბიჯი არ გადამედგა, რომ დავინახე ერთი გროვა ხალხი, რომელიც ჩემსკენ მოდიოდა. ინსტიტუტურმა გრძნობამ მაიძულა იმათთვის გზა ამქცნია. როდესაც დავიწეე ფიქრი, თუ როგორ ამქცნია მათთვის გზა, მე დავინახე მარცხნივ ერთი ბილიგი, რომელიც მთაში მიდიოდა, მაშინვე დაკადექი იმ გზას და ჩაც ძალა და ღონე მქონდა გავრბოდი, თუმიც აღმართისაგან ცოტა არ იყო შეეწუსდი.

მხოლოდ მაშინ შევადექი, როდესაც მთის წვერზედ ავედი. მზე იკბინებოდა; წუურვილისაგან შეწუხებული დაკვეჭი და კფიქრობდი, რომელი გზა ამომეჩნია. მე გგრძნობდი რომ ჩამე გზა უნდა ამომეჩნია, მაგრამ ვერ ვასერსებდი. მე ვგავდი იმისთანა კაცს, რომელსაც სიზმარში განსაცდელი მოელის, მაგრამ ვერ ვი განძრეულა, რომ ეს განსაცდელი თავიდან აიცილოს. გონება მეუბნებოდა, რომ დრო არის ჩამე გზა ამოეჩნიაო. ერთი სიტყვით არ შეიძლება გადმოგტეთ ის საშინელი განწირულება, რომელსაც ამ უღონობის დროსა გგრძნობდი: ამ დროს რომ ვინმე სალდათი მოსულყო და დავეჭირე, დიდს მადლობას გადავუხდოდი, რადგანაც ამით იგი ჩემს დაუსრულე ბელს ტანჯვას ბოლოს მოუღებდა. ძაღლების ყეფამ, რომელიც მოდიოდა მთის კალთებიდან, დამიხსნა ამ ზნეობითის უღონობიდან. არ ვიცი საიდან, მაგრამ მასსოვდა ვი, რომ ვითომც სამსრეთ საფრანგეთში კაცებზედ ძაღლებით ნადირობა სცოდნიათ. მე კარგათ ვიცი, რომ ჟერ კიდევ საფრანგეთში არა ვარ, მაგრამ მომელანდა, რომ აი დამინახეს და მიცნეს და ძაღლებმაც ჩემს კვალს მოაგნეს. აი წამოკსტი და საითაც დმერთმა მაუწეა იქით გავიქცევი, როგორც მხეცი, რომელსაც ძაღლის ყეფა წამოაგდებს სოლმე. მე მივრბოდი იქამდის, სინამ წინ ერთი საშინელი უფსკრული არ დამსვდა. უმჯობესი

არ არის, რომ გადავარდე ამ უფესურულში? აჰ, უფესურულის ძირში, ჩემს ტანჯვას ბოლო მოელება. «მერე დედა-შენი?» მე მივიხედ-მოვიხედე, რომ გამეგო ვინ მეღაპარებოდა. რასაკვირველია არავინ არ იყო, მაგრამ დედა-შვილურმა სიყვარულმა მანაც გადამაჩინა. მე მოვშორდი უფესურულს.

ძაღლების უფა მისწვდა. «რა კარგი იქნება, რომ დამეძინოს! ეს მე სარგებლობას მომიტანდა. დავეგე ვალტო, თავით დავიდე და დავექვი- რამდენსამე წამს უძრავად ვიწვექ თვალებ დასუტული, მაგრამ მანაც ვერ დავიძინე. სულის მოძრაობა სჯობნიდა დასუსტებულს სხეულს და ჩემს უურბეში განსმოდა წყლის ჩხრიალი, რომელიც ძილს მიფრთხობდა. წუურვილმა მეტის-მეტად შეამწუხა. გადავწყვიტე ჩამოკსული-ყავ მთის კალთებში, რომ ეგება წყალი მეზოგა.

ჩემდა საბუნდოვროდ წყალი მალე კიზოვე. მე დავეწაფე წყალს, სიამოვნებით დავიბანე ხელ-პირი და კვლად წამოვქვი ერთი ხის ქვეშ იმ განზრახვით, რომ თუ არ დამეძინებოდა, დავისვენებდი მანაც. ჩემს წინ ბჭწინავდა ხმელთა-შუა ზღვა. არ ვიცი რამდენს ხანს, მაგრამ მეონია რადენსამე საათს ვიწვექი. მე არ მეძინა,—ეს კარგად მახსოვს,—მაგრამ იმისთანა მდგომარეობაში ვიყავ, რომ არც მეძინა და არც მეღვიძა. ამ დროს კიდევ გნახე სიზმარი ანუ უკეთ ვსთქვათ მოჩვენება.

დღევანდლამდის არ ვიცი, თუ ჩემს წინ რამე გუნძული იყო. მაგრამ მე კი გნახე იგი, ანუ უკეთა ვსთქვათ ვხედავ მას; ასევე ცხადად გნახე იმპერატორი ნაპოლეონი, რომელიც მეგდარნი იყო და ის ტანისამოსი ეცვა, რომელშიაც ჩვეულებრივ ხატვენ ხოლმე. ვინ იცის, რად მომელანდა ნაპოლეონი, რომელთანაც არას-დროს არავითარი კავშირი არა მქონია და რომელიც თავის დღეში არ მინახავს. მაგრამ ჩემს წინ კი იდგა.

ყველა იმის ძმები და მარტლები დიდებულის პრეტენსიით მი-
დიოდენ იმის წინ, მოწიწებით უკრავდენ თავს სახელგანთ-
ცხადარს და მერე გარკვეულ ეხვეოდნენ.

არ ვიცი რამ გამომიყვანა ამ სიზმრიდამ, მაგრამ მე კი-
კვლად წაკედი წყლის ნაპირზედ, ხელმეორედ დავიბანე ხელ-
პირი და დავიწყე უგზო-უგვლოდ სიარული. ბოლოს მე აკედი-
ერთს გოგონად, საიდანაც ჩემს სიასლოვს ქალაქი დავინახე.
ამ ქალაქის დანახვად მომაგონდენ რაკენიმე მეგობრები,
რომლებიც იქ იყვნენ, და რომლებისგანაც დასმარებას მოკე-
ლოდი. მთლი გაგებდავ და ჩავალ იმ ქალაქში, ვეცდები ჩემი
მეგობრები ვიპოვო. გადაწყვიტე ჩემს ბედსა ვცდი მეთქი.

მთაზედ ბეერი ბილიკები გადიოდენ, ერთს ამ ბილიკს
დავადექი და იმედი მქონდა, რომ ქალაქში ჩამიყვანდა. გზასედ
ჩემი ყურადღება ერთმა პატარა სახლმა მიიქცია, თუმიცა ამ
სახლის გვერდით გავიარე, მაგრამ ვერ შევდექი.

ამ ბილიკმა ერთს დიდს გზასედ გამიყვანა, რომელზე-
დაც უნდა მეკლო ქალაქში მისულამდის. ძალიან შევშინდი.
ბეერი ვითუქვე, მაგრამ ამ გზის აქტევა ვერ მოვახერხე. რაკი-
დიდს გზას დავადექი, მედიდური სახე მივიღე და ნელ-ნელა
დავიწყე სიარული.

ვინც კი მხედავდა, ყველა გაკვირებული მიცქეროდა. აქედამ-
ის გამოკვირვანე, რომ ალბად საეჭვო შესედულობა მაქვს მეთქი.

განსაკუთრებით უფრო ძალიან მაშინ შევშინდი, როდეს-
საც ქალაქის კარებთან მივედი და იქ ორთ ყარაულად მდგარი
საღდათი დამხვდა. დავინახე თუ არა ისინი, მაშინვე უგან გა-
მოვბრუნდი. პატარა ქალაქში, სადაც ერთმანეთს ყველანი იც-
ნობენ, მალე შეიტყობდენ რომ მე უცხო ვიყავ და დაიწყობ-
დნენ ჩემს ვანობის გამოკითხვას.

რა გზიდან მოკედი, იმავე გზას დავადექი და უკანვე დავბრუნდი. მიკლიოდი უსაგნოდ და არც ვიცოდი სად მიკლიოდი იქამდის, სინამ არ დავინახე ერთი ჰატარა სასლი, რომელიც ძალიან მომეწონა. რა სიამოვნებით ვუყურებდი იმ სასლს! რა გულით მინდოდა თავი იმ სასლის-ჭერ-ჭვეშ შემეფარებინა! სასლის წინ ერთი მშენიერი ინდის სურმის სე იდგა, და, წადგანაც დამდებოდა, გადავწვიტე დამე იმ სის ჭვეშ გამეტარებინა.

«თუ რომ ცოტა თვალი მოკატყუე», ვიფიქრობდი, «სვალ გონსედ მოკალ და მამინ შემქმლეს გამოსვლა გაჭირვებულის მდგომარეობიდან». — და აი დავწევი სის ჭვეშ, მაგრამ შიშშიღმა ისე შემაწუსა, რომ არ მეგონა თუ დამეს გაუათკვდი.

— აქ რას აკეთებთ?— ჩამომძასა ვიღამაც ყურში. გაესაილე თვალები და დავინახე ხემს გვერდით გლეხი, რომელიც დაღვრემილი მიყურებდა. სუსედ არ წამომდგარვარ, რომ მას გლანსა არა ვგონებოდი. მხოლოდ წარმოგვეჩი, ქისა ამოვიღე და ვუთხარ: «გზა ამერია, ხემო კარგო; ძალიან დავიღალე და დღეს ქალაქში გელარ წავალ. თუ რომ რამეს მატმევ და დამალეკებ, ამასთანავე თუ თავის შესაფარსაც მიმოვნი, რომ დავისვენო სვალამდისინ, სიკეთეს გადავინდი.»

ეს კაცი ცოტა სულელსაც და ბოროტსაც ჭკავდა. მაგრამ რაკი მან ოქრო დანახა, მითხრა უკან გაველოდი. იმან ხემ მოწონებულ სასლისკენ წამიყვანა.

«რა საკვირველებასა და რა სიამოვნებასა», ვიფიქრობდი, «რომ იმ სასლში მომიხდა ყოფნა, რომელსაც მთელი დღე შუროინის თვალთ ვუყურებდი.»

ასე ვიფიქრობდი მე და არა ხემი მასზინძელი, ამისთვის რომ, როდესაც სასლის კარებზედ მიკვდი, მან მითხრა დავმჯ-

დარეყავ ქვის სკამზედ, სინამ ჩემთვის საჭმელს იშოვნოდა. იგი მალე დაბრუნდა და მომიტანა ზური და ერთი პატარა კალათა ხალი. მე ამისთანა მცირე საჭმლის დანასტვას არ მიაძინა და ვუთხარი, რომ უნათიანო საჭმელი ეშოვნა. მან თავი გააქანა და პასუხი კი არ მომცა. მაგრამ ისე ძალიანა მშობდა, რომ რაც მომიტანა იმასაც ბედნიერებად ვთვლიდი.

ჯერ ჭამა არ გამეთავებინა, რომ ჩვენთან ერთი ქალი მოვიდა. იგი უმადოილი იყო და უფრო სისიამოვნო შესედულობა ჰქონდა, სინამ გლეხ-კაცს. მას ჰქონდა დაწითლებული ლოყები, მოცინარი პირი და თუჩვა ღამაშების რიცხვში არ ჩაითვლებოდა, მაგრამ იმის სიღამაშეს შეადგენდა კეთილი გული და მიმზიდველი სახე; გლეხი კაცი კი, რომელიც, როგორც მერე გავიგე, იმის ქმარი იყო, იმ კაცების რიცხვს ეკუთვნოდა, რომლებიც არც თუ კეთილი გულისხანი არიან და არც თუ ბოროტისანი. წინა-პირველად ის ქალი გაჰკვირდა, მაგრამ როდესაც გაიგო, ჩემი მათს სახლში მისვლის მიზეზი, მაშინ იგი უმადოილოდ გახდა მასზედ, რომ იმის ქმარი ისე გულცივად მეზურებოდა.

ქალი უფრო თავაზიანია და შორს მსედველი, სინამ კაცი. თუცა ძალიან დაღლილი ვიყავ და გამტკვერიანებული, მაგრამ ის ქალი მაშინვე მისულა რა წოდების კაციც ვიყავ და თავის ქმარს უსაყუდურა: «რიგიანს ხალხს განა ასე ეზურებინა?». შემდეგ მომიბრუნდა და მთხოვა შინ შეკუსულიყავ დასასვენებლად. მან შემეყვანა ოთახში, რომელიც მეტეულით არ იყო მოწყობილი, მაგრამ სუფთა კი იყო. ჩემმა მასპინძელმა ქალმა დამითმო ოთახი და შეუდგა იმისთანა კანძმის მომზადებას, როგორც ჩემს მშვიერ გულს შეეჭურებოდა.

იმ ქალმა მომიტანა ცივი ხორცი და რიგიანი ღვინო,

თუმცა იმის ქმარმა კი მითხრა, ღვინო ჩვენ არა გვაქვსო. მერე მკითხა ქალმა ამაღამ აქ დაწნებით თუ არაო, და რადესაც ვუთხარი დაწნები მეთქი, მაშინვე ლოგინი მომიმზადა, რომელიც ჩემთვის ძალიან საჭირო იყო.

რაკი ღვინისა და საჭმლისაგან უფათოდ მოკედი, ვიგრძენ, რომ ჩემი სულის მღელვარება თან-და-თან დასცხრა და შექმლელ გულ-დადინჯვებით მომეფიქრა, თუ რა უნდა მექნა.

არ შეიძლება ამ კეთილის ქალის დასმარებით როგორმე შეკატყობინო ჩემი აქ, ვენტიმილში, ყოფნა იმ ორს-სამიღელს მკობარს, რომლებიც აქ მყვანან? თუ ამას მოვანერხებდი, მაშინ ადვილად გადავიჩინებდი თავს. ამის გამო მე ძრეულ ფრთხილად ვიკითხე ზოგიერთს აქ მცხოვრებლები და ისე ვახეენე თავი, რომ თითქოს მათ შორიდან ვიცნობდი. შეძგევ პირ-და-პირ კვითხე:

— სომ არ იცით ბატონი ბოტატა?

ეს ერთი ემათთავანი იყო, რომლების დასმარების იმედით მექონდა.

— როგორ არ ვიცით! მომიგო კაცმა: — მაგრამ ბატონმა ბოტატამ დიდი სანია დასტოვა ჩვენი ქალაქი და ნიცაში გადავიდა.

ამ პასუხმა ჩემს იმედს ფრთები შეაკვეცა. გული მიტემა, სმა მივანკალებდა, როდესაც დავაპირე მეორე ამხანაგის დასასვლელს.

— დოქტორ პალლიზედ სომ არა იცით რა?

— პალლიო! გაინახნარა ქალმა: — სომ არ ვიცი დოქტორი პალლი! თქვენ სომ იმის სახელში ხართ.

სინაწყოთ იქნესე კვლარ ვდგებოდი. დიდი ბედნიერებას იმყოფებოდე რამდენსამე ნაბიჯზედ იმ კაციდგან, რომელიც ჩემ-

თვის ძაღიან საჭირო იყო. მაგრამ მე ვცდილობდი დამემალა ჩემი სინაწული, მივუბრუნდი გლეხ-კაცს და ვვითხუ:

— ეს ძაღიან კარგი. დოქტორი ჰალლი ჩემი საუკეთესო მეგობარია და ძაღიან მინდა იმის საჩუქაროდ ნახუა. თქვენ ვერ წაუღებთ იმას ჩემს წიქრილს?

იგი დათანხმდა; მე ამოვგლიჯე ჩემი ბუმაყნივიდამ ერთი ფურცელი, დავწერე მარჯვ მარჯვენაზე საიდუმლო სიტყვა და მივეცი გლეხს. როდესაც დაინახე, რომ მას ჩემი წიქრილი მიჰქონდა, თითქოს რაღაც სიმძიმე მომეშუა გულზედ.

კეთილი გულის ქალი ისევე მზადებაში იყო. ჰატარა ოთახში ერთი ტახტი იდგა, რომელიც მან მე დამითმო, რისთვისაც მადლობა გადაუხადე.

ძაღიან მეძინებოდა და მოუთმენელად მოველოდი თუ როდის დაბრუნდებოდა ჩემგან გაგზავნილი კაცი. ბოლოს იგი მოვიდა და მითხრა, რომ თქვენი წიქრილი თვითონ დოქტორ ჰალლის მივეცი სელშიათ. ის იყო უნდა დამეძინა, როდესაც შემომესმა ნაცნობი ხმა და მოვბრუნდი თუ არა, ჩემს მეგობარს გადავეხვიე.

თ ა ვ ი XXXVII

გაქცეული

(გაგრძელება)

მსოფლოდ ჩემს მდგომარეობაში მეოფი კაცი დაათასებს, თუ რა სასამოვნო მეგობრის ნახუა და იმისი ხმის გაგონება გაჭირვების დროს. პირველმა ამბავმა, რომელიც დოქტორმა

მითხრა, ცოტა დამაღონა. ეჭიმის სიტყვით სახლი, სადაც მე ვიყავი, ჩემთვის საიმედო არ იყო. მთელს ქალაქში თურქმე ღაზარაკობდნენ უცხო კაცზედ, რომელიც დილით ზღვის ნაპირს გამოსულიყო და მერე მთებში დაესტებოდა. როგორ შეიძლებოდა, რომ ეს ამბავი პოლიციას არა სცოდნოდა. თუ რომ ესაა დაიწყებდნენ მის ძებნას, რასაკვირველია, მონახავდნენ იმ ადგილებში, რომლების სახლოკვასაც იგი ენახათ.

— ნუ შეგეშინდება, მითხრა დოქტორმა: ჩვენ გადავარჩინთ უსიამოვნებას, მხოლოდ ცოტა უნდა მოითმინო და თან გამოვიყო.

მე არაფერი ვუთხარი. ან რა უნდა მეთქვას? მე მოვემზადე გაყოფადი მას, სადაც კი უნდოდა.

როდესაც ჩემმა მასშინძელმა ქალმა გაიგო, რომ იმის შრომა ამაოდ ჩაივლიდა—კინაღამ არ იტირა. მე მას ფული ვერ შეგვადრე, რადგანაც ვიცოდი, რომ ყოველივე, რაც მან ჩემთვის მოიქმედა, იმის კეთილის გულისა და დიდსულოვნებისაგან წარმოსდგებოდა, და ამისთანა საქციელი ფულით არ დაჯილდოვდება.

მე მას ჰატივის-ცემს სიტყვით გადავუხადე და მსურველად ჩამოვართვი ხელი; მერე ქმარს ჩამოვართვი ხელი და უკთი მანეთი ჩაუდე, რაკი ვიცოდი, რომ ის ამასზედ უაჩს არ იტყოდა.

კარზედ გამოვედით თუ არა, რაკდენიმე კაცი დაგვხვდა, რომლებიც ჩვენ გველოდნენ და მაშინვე თან გამოგვეყვანნ. ბნელი ღამე იყო და ძლივს ვარჩევდი გზას, რომელზედაც მივდიოდით. მე მხოლოდ მახსოვს, რომ ჩვენ ერთს ველზედ გავიარეთ, მერე ქალაქს მივუახლოვდით, მაგრამ შიგ კი არ შევედით და, შემდეგ დიდი ხნის საარულისა, მივედით ერთს

რკვალს კომეტან, რომელიც ჩემი თავ-შესაფარი ადგილი უნდა გამსდარიყო. დოქტორმა ერთი კაცი მომიჩინა, სასკლად ჰეტრომ, რომელსაც ამის შემდეგ ჩემსედ უნდა ეძახუნა. შემდეგ დოქტორმა ჩამდენიმე დარიგება მომცა და სსკათა შორის ის, რომ იქამდის არ უნდა გამეღო კარი, სინამ პირლობისამებრ ჩახუნს არ გავიგებდი; დოქტორმა ჩავდენჯეკმე დააჩახუნს კარები და რომესაც დაწმუნდა, რომ აღარ მოკტუეგებოდი, კომეში შევედი.

იმ ოთახში, რომელშიაც მე უნდა მეცხოვრებ და რომელიც შეადგენდა კომეტის ზემო საათულს, ერთი კაროტი იდგა, ერთი სტოლი და ჩავდენიმე სკამი. ყოველივე ჩემი თავ-გადასავალი დოქტორს გზასედ ეუამბე, მისვლის უმალეე მახა გამომინჯა, მითხრა ლოგინში დავწოლილიყავ და სისხლი გამომიშვა. შემდეგ იგი გამომეთხოვა. მე მამინეე დავწეჭი და ავდეჭი, რომესაც მსე კარგა მალა ამოსულიყო. კვლად დავმშვიდდი და მსინარულობა დავიწეე, თუმიცა ჯერ ისეე სუსტად ვიყავ. უკანასკნელი ორი დღის შემთხვევანი სიმამარი მეგონა. მაგრამ რაც მაგონებოდა, ისიც სავამო იყო, რომ შევერცხვინე და ჩემი სვინიდისი დეიტანჯა; შევერცხვინე—ჩემი ქტევისათვის და სვინიდისი დეიტანჯა იმის გამო, რომ მე უმართუბულოდ მოვეჭედი კახიტანს და იმის კატებს. მაგრამ ესლა რადას ვიზამდი? იმის მეტს, რომ მესარებლას შემთხვევით და მათთვის შენდობის წერილი მიმეწერა. ასეც ვქენი, რომორც ვი შემთხვევამ ნება მომცა. საუზმის შემდეგ, რავი არც წიგნები და არც ჭალადი მქონდა, ჩემი სახლი სადგომის დათვალეკება დავიწეე. ოთახი, რომელშიაც დამე კავატარე, ისეთი დაღვრემილი იყო, რომორც მონასტრის სენაკები. რომორც შევინშნე ამ ოთახში სინათლე ერთი ზატარა ფანჯარიდამ შე-

მოდირდა. ამ თთახის სიკეთე ის იყო, რომ ფანჯარიდამ მშვენივრად მოჩანდა მიდამო. მთელს სიათებს ამ ფანჯარასთან ვატარებდი. მხოლოდ საუზმე და სადილი მომსოროებდნენ ხოლმე ამ ფანჯარას. მე არ მინახავს სადილი ვის მოჭქონდა, ჩემთან ვი მხოლოდ ჰეტროს შემოჭქონდა.

სადამოლობით ჩემთან დოქტორი მოდიოდა, მაგრამ დიდის სიფრთხილით ვი. პოლიციელები მეძებანი ძაღლებისავით, იგებდენ, სადაც იყვნენ მათი მსხვერპლნი.

ორი დღე მუდროებაში გავატარე, თუმიცა ეს მუდროება სშირად არღვეოდა ხოლმე. ჩემს მდგომარეობაში მგონია ძნელი იყო იმისთანა სატანჯველის მოგონება, როგორც უსაქმურობა. საქმეში ვატი მაინც მოქმედობს, მაგრამ იმაყედ და მასუსტებელი რაღა იქნება, როგორც ის რომ მთელი დღეები მხოლოდ მისი ამოსვლის და ჩასვლის ტქეჩაში გაატარო; გრძნობდე სისხლის შეკრუებას და ვერ ვი შეგემლოს ხელ-ფეხის განძრევა ამ მდგომარეობიდამ გამოსასვლელად? მოულოდნელმა შემთსვევამ, რომელიც უნდა მოვიხსენიო, შესტვალა ჩემი ერთგვარი ცხოვრება.

მესამე დღეს სადილს წინად, მე ჩვეულებისამებრ, მიედექი ფანჯარასთან და დავიწვე ტქეჩა, მხოლოდ ისე ვი, რომ აჩავის დავენახე. დრო ხელა გადიოდა. სადილობის დრო მოვიდა და აჩავინ მოდიოდა. ერთი საათიც მოვიტადე და მეჩვე ვი დავრწმუნდი, რომ დოქტორს უსათუოდ რამე შემთსვეოდა, რომ სატმელი აღარ გამომიგზავნა. მე ეს მოსაზრება გამიმტყუნდა, როგორც მეჩვე გავიგე. ველარ მომიგონებია თუ რა შემთსვეოდა სადილის წამომღებს. მე დავწეჭი კრატსედ, რომ დამძინებოდა და შიმშილი აღარ მეგრძნო. მართლაც ჩამეძინა; მაგრამ ხმა მომესმა, რომელიც ზარბაზნის გასროლას

ჭკავდა და იმან გამაღვიძა; ჩემი ოთახი იქ აიქარა მტკრითა, რომ ვინაღამ არ დავიხსრჩე. ჯერ არ გამეგო რაღ მოხდა, როდესაც ჰეტროც მოვიდა ამ სმაურობის მიხედვის გასაგებად. ჩვენ ავედით ვოშვის ზემო ოთახში და წამოიდგინეთ ჩვენი გაკვირება, როდესაც დავინახეთ, რომ ჭერი ჩამონგრეულიყო სწორედ იმ ადგილას, სადაც მე სადილად ვვადებოდი სოლმე! ბედმა გადამაჩინა, თორემ სადილი რომ ადრე მოეტანათ და მე დავმჯდავნიყავ, უსათუოდ ან მომკლავდა და ან დამამახინჯებდა.

მეორე დღის ჰეტროს ღონიერად დარჩახუნებამ გამოქაღვიძა. მე წამოვსტი ლოგინიღამ და კარის ჯუჯუტანიღამ გავისედო. ჰეტრო ძალიან შეშინებული მეჩვენა.

— სალდათები, სალდათები! ყვიროდა იგი.

იგი სმის კანკალით ბოდავდა სხვა რაღაც სიტყვებსაც; მაგრამ მე მხოლოდ სიტყვა «სალდათები» გაიგონე.

დანარჩენ ლაზარაკს ყური აღარ ვუგდე. მაშინვე კარებთან მივედი; ჰეტრომ მახვენა კედელი, რომელზედაც ვაზი იყო შესვეული და მითხრა კედელზე გადაკსულიყავ, სადაც დამსკდებოდა კაცი, რომელსაც უნდა გაყოლოდი. ყოყმანობის დრო აღარ იყო. მე გადავედი კედელზე და იქ მართლაც ერთი კაცი დამსკდა.

ის კაცი, რომელსაც მე ჭერგულესს დავუძახებ, ერთი შესანიშნავი ფატაგანი იყო მთელს მხარეში. იგი მშვენიერად იყო მოსული და ეტუობოდა, რომ დიდი ენერჯიისა და ხასიათის კაცი უნდა ყოფილიყო. მან ცოტა დამამშვიდა.

იმის სიტყვით, ქალაქის კომენდანტს დოქტორი ვაღლი დაუბარებინა. სინამ კამენდანტთან წავიდოდა, ჭერგულესი დაუბარებინა და ეთქვა, რომ მე სხვა საიქედო ადგილას გადავეყვებ.

ხე. ამ დროს ჭერკულესი შესდგა და ორი საღდათი დამანასვა, რომლებიც ჩვენ წინ მდებარე მთიან ჩამოდიოდნენ.

— ეტყობა პოლიცია საქმეს შესდგომია, — მითხრა მან — ამისთვის რომ ამაზედ საღდათები არას დროს არ დადინ.

შემდეგ მომიბრუნდა და მითხრა:

— ნუ გეშინიანთ, ბატონო. პასუხის მკებელი მე ვიქნები თქვენს უნებლად ყოფნიასთვის. მხოლოდ მოქმენდე და რაც გიბიძგა ყოველისთვის შესარული, თუნდაც რომ არ მოგეწონოს რომელიმე ჩემი მოქმედებათაგანი.

ამისთანა გაჭირვებულს მდგომარეობაში, რასაკვირველია, უნდა მივინდობოდი. ესევე იგი გაუდგა გზას და მეც თან გავყე. ის ასე მისვე-მოსვევით დადიოდა, რომ გეგონებოდა გზა არ იცისო. შემდეგ რაკდენისამე სწის სიარულისა ჩვენ მივედით ერთს პატარა შემოზღუდულ კელსან, სადაც საღდათებს ველარ ვნახავდით და განსაცდელი ალარ მოგველოდა.

— თქვენ აქ უნდა დაიმალოთ, მითხრა ჭერკულესმა, იქამდის, სინამ არ მოღამდეს, ამისთვის რომ მაგ ტანისამოსით დიდს გზაზედ გასვლა არ შეიძლება.

მკითხველებს ესსომებათ, რომ როდესაც გემიდან გადმოკედი მატროსის ტანისამოსი გავისადე და ჩემი საკუთარი ტანისამოსი ჩავიცვი.

ეს ისეთი დღე იყო, რომ უნდა დაკომოწილებოდი. ჩემი გამაცილებელის დარიგებით მე დაწვეჭი დედა-მიწაზედ და მან ზედ დამაყარა ბალსი, წნელები, გამხმარი ფოთლები, — ერთის სიტყვით, ყოველისთვის, რაც კი ხელში მოსვდა. შემდეგ მთხოვა არ გაეპირეულიყავ, რაც უნდა მომსვლოდა და მერე დამანება თავი ისეთს მდგომარეობაში, რომელიც ვაჟ-განს არ შეშენოდა.

წინა პირველად ყველაფერი კარგად მიდიოდა; მაგრამ დაუ-
თვითონ მკითხველმა წარმოდგინოს ჩემი შიში, როდესაც
რკვედნიმე კაცი მოვიდა და იქვე ჩემს სიასლტკეს დაიწყო მუ-
შაობა. მე აღარ ვინძრეოდი, ძლივს ვსუნთქავდი, ყოველს-
წუთს მოკვლობდი, რომ დამინახავდნენ. ერთის სიტყვით დი-
დად ვიტანჯებოდი. არც ჩემი სული იყო დამშვიდებული. გან-
საკუთრებით მწუხებდა დოქტორი ზაფლის მიწვევა კომენ-
დანტთან. მე ისე ჩემს თავზედ არა ვწუხდი, როგორც დოქ-
ტორ ზაფლიზედ, რომელსაც შეიმდებოდა ჩემს გამო განსაც-
დელი მისდგომოდა.

ამ ნაირად ვიკავ დატუსაღებული შუა დღიდან მოვიდებუ-
ლი მზის ჩასვლამდის. ბოლოს დავინახე, რომ ის კაცები,
რომლებიც ჩემს ახლოს მუშაობდნენ, წავიდნენ. მაგრამ მე იქამ-
დინ არ გამოვყავ თავი ჩემი სამალაჟიდან, სინამ რკვედნიმე
წაში არ გავიდა. თითქმის სრულიად მოღაშდა. შემდეგ გამო-
ჩნდა ახოვანის ტანის ჭერკულები.

— რა ამბავი იცა დოქტორზედ, კვითხე მას შეგერთომით:
ხომ არაფერი მოუვიდა.

— დოქტორი თავისთვის შინა წის, მომიგო მან.

რა ნაირ მიამა ამ სიტყვების გაგონება! ჭერკულებმა და-
სმინა, რომ დოქტორისა და კომენდანტის ნახვამ მშვიდობიან-
ნად გაიარა. იმ ხმებს, რომ კიდაც უცხო ფაცი გამოსულიყო
ზღვის ნაპირს და დოქტორის სახლის ახლო ენახათ, პოლი-
ციამდის მიეღწია და იმასაც ჭგონებოდა, რომ ის კაცი იქნება
დოქტორის სახლში იმადებოდა. კანონისაგან ნაბძანები ჭგონ-
დათ მოხლეკებს, რომ ყველა უცხო კაცი სჯულოა და თვალ-
ყური უნდა აღეწოთ. პოლიციას ვერ გაუბუნა იმისთანა გა-
ვლენიანის კაცის სახლი გაესინჯათ, როგორიც იყო დოქტორი

შალი, რომლის უოფა-ქრეაშიაც არავითარი ეჭვი არ შეეტანათ და ამისთვის კომენდანტისთვის შეეტყობინებინა.

კომენდანტსაც დაქმნისათვის რომ მას ეთქვა მისთვის, თუ ამის სახლში ვინმე უცხო ქვეყნელი კაცი იმალება. დოქტორს ამხედ უარი ეთქვა და ნება მიეცათ შინ წასულიყო. თუმცა ასე იყო, მაგრამ მეორე დღეს ამის სახლი ძირის-ძირობამდის გაესინჯათ.

ჭერკულესმა მოიტანა კალთა, რომელშიაც ერთი ბოთლი ღვინო, ცივი ხორცი და პური ეწყო; ეს ძალიან გამესარდა, რადგანაც შიმშილისაგან ძალიან ვიყავ შეწუხებული. სადილს უკან იმან მითხრა, რომ ესლა შეგებლიან გამოძეგ და ნურაფრისა გეშინიანო. დიდ ხანს ვუარეთ ქალაქს გარშემო და ბოლოს მივედით ჭერკულესის სახლში. ეს იყო ვატარა სახლი, ზღვის ნაპირას აშენებული, რომლის უკანა კარებიც ზღვის ნაპირისკენ გადიოდა. იმან შემეყვანა პირველი სართულის ოთახში, რომელშიაც მე უნდა დავმდგარიყავ. ჭერკულესმა იგივე დარბევა მომცა, როგორც დოქტორმა კოშკში ცხოვრების დროს. თუ რომ რამე განსაცდელი იქნებოდა, იმან მასწავლა ფანჯრიდამ გადასვლა, ასე რომ არაფერს ვიტყენდი.

— თუ რომ უეცრად დაგვესწენ თავს, დაუმატა ჭერკულესმა: — ნუ გაქცევი. ეს უსარგებლო იქნება. მიდი აი იმ სუბს. რომ სულაც იქამდის და ერთ-ერთზედ ზედ აღი და წუნარად დაჯექი. როცა დაპბრუნდები და სახლში ვერ გავლავი, მაშინვე იქ მოგნახავ; შემდეგ კი ყველაფერი მე მომანდე.

არაფერი სანუგეშო იყო ფანჯრიდამ გადამბრძოლით და ხეზედ გასვლით თავის გადაჩენა. მაგრამ მე მაინც მადლობელი ვიყავ ღვთისა, რომ იმისთანა კაცების ხელში ჩამაგდო, რომლებიც ჩემთვის არას დაიშურებდნენ.

ესლა ჩამდენიმე სიტყვა კაპიტანისკენ უნდა გითხრათ. როგორც ვი მე გეპიდამ გადმოვედი, იგი გენუაში დაბრუნებულიყო და მაშინვე მისუღიყო ჩემს მშობლებთან და ჩემი თაყ-გადსაკავალი დაწვრილებით ეამბნა, რისაგამოც იგინი ძალიან შეშინებულყენენ. იმას ეოქვა, რომ მე ჭკუასკედ შევედი და ვინ იცის ესლა ან თაყი მოიკლა და ან პოლიციას ჩაუკარდა სულშიო. ახლა შევიძლიანთ წარმოდგინოთ ჩემის სასალობის მწუხარება და განსაკუთრებით დედი-ჩემის კაი-ვაგლახი.

ჩემს ძმას მაშინვე სხვა პასპორტი აუღო იმის სამაგიეროდ, რომელიც მე, როგორც კაპიტანს ეოქვა, დაჯიე და წავედი ქალაქში, რომლის სიახლოვესაც გადამიკვირ. ჩემს ძმას უნდოდა ჩემი კვალი გაეგო და ცდილიყო რამე ეშეკლა ჩემთვის. გზასკედ იგი ბიძა-ჩემ მღვდელთან შესუღიყო, რომელიც ჩამდენიმე ვერსის სიშორესკედ იდგა ვენტიმალსკედ, და ეთქვა თან წამოეყოლოდა. რა ნაირ განჭკვირებოდა და განჭხარებოდა ჩემს ძმას, როდესაც გაეგო, რომ დოქტორს პალლის უგვე შეეტყობინებინა დედა-ჩემისთვის ჩემი ამბავი. ვენტიმალში ჩემი ძმის მოსვლა უსარგებლო იქნებოდა და დოქტორ პალლისაც ერჩია მღვდლისათვის, რომ იმის სახასაკად ნურავინ ნუ მოკლა, რომ პოლიციამ ეჭვი არ აიღოსო. ჩემი ძმა დაკამყოფილებულიყო ამით და ბიძა-ჩემთან დაჩინილიყო, რომ ჩემთან ახლო ყოფილიყო და თუ ვინიცობა საჭირო იქნებოდა დამსმარებოდა. პასპორტი დოქტორ პალლისთან გამოეგზავნათ და მე ჭკრგულესმა მომიტანა.

დოქტორის შემწეობით მეორედ მომამზადეს საფრანგეთში გასაქცეკად. ჭკრგულესმა იჭირავა ნავი ორის კანით, რომლებსკედ შევიძებოდა გული დაგვენდო, მარგამ რადგანაც პოლიცია სასტიკად უყურებდა წამსკვლელ-მომსკვლეებს, ამის-

თვის პირობა დავდეთ, რომ მე მენტონემდის ფეხით უნდა მივსულყიყავ და იქ ჩამყდაჩრყიყავ ნაყში. მენტონე ყრთი იმ სამ ქალაქთაგანი იყო, რომელიც სსკა ქალაქებზედ არ იყო დამოკიდებული.

სამშობლოდამ ჩემი გამგზავნების წინა დღით საღამოზედ დოქტორი ჰალფი მოვიდა და გამომეთსოყა. ამ დროს მე მას მადლობა გადაყუხადე და მიყუცე იყული, რომელიც მატროსებისთვის უნდა მიყცა. მე ბედნიერად ვჩაცხდი ჩემს თავს, რომ მომყცა შემთხვეყა მადლობა გადამყხადა იმისთვის, ვინც ჩემთვის მოყრე მამა მშობელი იყო, ამისთვის რომ იქნება ის კვლარ მენახა. ასეც მოხდა. მშვიდობა საფლავსა შესსა, ერთგულყო მეგობარო!

ყოველიყე მზად იყო; კაცები და ნაყი მენტონეში მელოდენ, და ერთი საათი საკმაყო იყო, რომ იქამდის მივსულყიყავ; მაგრამ რას მოვიფიქრებდი, რომ გზაზედ ქარიშხალი და აყდარი დამიდგებოდა. ჩემმა მუსთაღმა ბედმა აქცე მიღალატა და ისეთი საშინელი ქარი ამიდგა, რომ მსოლოდ სამს დღეს უყან ჩაკრდადა ჭერყუელესმა მითსრა, რომ ესლა ყი შეიძლება წავიდეთო.

რომ ჩემი გენყესური ტანისამოსისთვის ყურადღება არ მიექციათ, ჭერყუელესმა მომიტანა ჩალის ძველი შლიაჰა, სხილი მატერიის ტანსაცმელი და ძველი შარავლი. მე ჭერყუელესის ძმის-წულობა უნდა დამეჩემებინა და მეთყვა თუ ვინმე მეთსაყდა, რომ ნიცაში მივდივარ ზეთის ხილის ხეების სასყიდლათა მეთყი. ჭერყუელესმა მითსრა, რომ ამ დიდს გზას თავი უნდა დავანებოთ და ბილიკზედ გავიდეთო, რადგან იქ არავითარი შიში არ მოგველისყო. ჩვენ შუა დღისას გავყდით და ცხრა საათის სიარულის შემდეგ მენტონემდის მიყუდით. საღამო იყო, მაგრამ ყერ არა ბნელოდა. ჭერყუელესმა

მიიხრის წყეთის ხილის ყორღულში მომეცანდა და კიდევ დამხალა წნელებში და ფინისებში, თვითონ კი წავიდა ენასა ყოველფისფერი მზად იყო თუ არა.

ესლა კი ბერი არ მიტოვდა. ყველაფერი კარგად მიდიოდა, კაცები და ნაპი იქვე ახლას გველოდნენ. ჩვენ საჩქაროდ მივედით ნაპირსკედ და ჩავსუდით ნაპიში; მაგრამ ერთი ცუდი მომასწავებელი შემთხვევა მანინც არ ამტდა: საჩქაროდ ნაპიში ჩაჯდომის დროს ფესი გამიცურდა და საუბედუროდ გაგტესე ერთი ბოთლი ღვინო, რომელიც მატროსებს თავისთვის მოჭქონდათ. ამის გამო შემდეგი სიტუაციები მომესმა:

— ცუდი ნიშანია, ბატონო.

— შირ-იქით, მაგურა მეორე მენაკებ: — ჩვენში ამბობენ, რომ ღვინის დაჭტევა კარგი საქმის მომასწავებელიაო.

ამ შემთხვევამ უსიამოვნოდ გამხადა, რადგანაც ესლა სხვა ბოთლს ღვინოს კვსად კომოწინდით და მენაკებისთვის კი საჭირო იყო. მაგრამ ამას აღარა ეშველებოდა რა და ჭკრეულესმა გამოაცხადა, რომ ნულარ კიგეიანებთო. ესლა უნდა გაკომოწინდებოდა იმ კაცს, რომელიც, თურცა ჩემთვის უცხო იყო, მაგრამ მეგობრობა კი გამიწია. განშორების დროს მე მას ფული დანუტოვე იმისთვის კი არა, რომ მან ასეთი ერთგულება გამიწია, — ეს ფულით არ შეისყიდებოდა, — არამედ იმისთვის, რომ ის დღიური მუშაობით სცხოვრობდა და რაც ჩემს გამო დრო დაჭკრეულა, უნდა დამესახეჭებინა.

მე, რასაკვირველია, საკმარად ვერ დავხატე იმ კაცების ხასიათი, რომლებსაც ჩემმა ბედმა შემასვედრა. მართალია, ქვეყნაზულ ბუერი უსუინიდილო და თავ-მოყვარე კაცები არიან, მაგრამ ღვთის მადლით მათ რიცხვში ისეთებიც იპოვებიან, რომლებსაც კეთილი გულა და წმინდა სინიდისი აქვთ და ცდა-

დობენ შეწუხებულს კაცს გამოადგენ გაჭირვებაში, ეს მე თვითონ გამოცნადე.

თ ა ს ვ ი XXXVIII

გაჭყეული

(გაგრძელება)

მშვენიერი დამე იყო, ერთი იმ დამეთანაზი, როდესაც უოკელივე მოსვენებულა, როდესაც კარსკვლავებით მოტყდილს ცას აჭა-იჭ დრუბლები აჭეს გადაკრული.

— მშვენიერი დარია, ვუთხარი კაცს, რომელიც ჩემს ბეჭდით იჯდა.

ჩვენ ორს საათს წყნარად და მშვიდად მივცურავდით. მერე კი ცაზედ ვატუობდით, რომ მენაკეს წინასწარმეტყულობა უნდა ასრულებულიყო. ჩვენს თაყზედ შავი, საშიში დრუბლები გამოჩნდენ, სამუშ-სამუშ საშინელი ქარიც უბერავდა. ზღვამ დეღა დაიწყო. ერთი საათიც გავიდა და ჩემს ბეჭდით მჯდომმა სთქვა:

— ძლიეს არ მივედით.

— მართლა? შეკვირე მე გაკვირვებით.

— სწორედ, მივედით, მომიგო მან და დამანასკა მდინარე, რომელიც ზღვაში ჩადიოდა. — განა კერა სედავ, განაგროძო მან,

— ეს კარია.

მე გაკაჭყიტე თვალები, რომ დამენასა რამ და მართლაც ჩემს წინ მდინარე დავინასკე ჩვენ იმის სათავესთან გავიარეთ.

წყალი ჩქარი იყო და ნაპირს მიდგომა გაგვიძნელდა, მაგრამ მენაკებს ღონივრად მოუსვენს და მივდიოთ ნაპირს.

ესრედ ვიმოგზაურე. მე კახა განსაცდელს გადაჩენილი ვიყავ. მსოფლოდ ესლა მენაკებს უნდა გამოეთხოვებოდნ და რაც შეიძლებოდა მალე მავსუღიყავ ანტიბთან. ფარულად სიარული აღარ მომიხდებოდა. კვლად შემეძლო თავისუფლად სიარული, დაუფარავად და ნამდვილის ჩემის სასულით მოგზაურობა.

ამის შემდეგ მე მივეცი მენაკებს წერილი იმის შესახებ, რომ მათ შეასრულეს თავისი მოვალეობა, და რომ მისის ძალით მიიღებდნ გარიგებულს ფასს. როდესაც ერთი ფეხი დედა-მიწასედ დადგო, მე კვლად ეჭვში შევედი.

— დაწმენებული ხართ, ვუთხარი მათ:—რომ ეს საფრანგეთის მიწა-წყალია?

— ღმერთმა ჩნას, სთქვა აჭამდის მდუმარე კაცმა და მივეითითა მოღრუბულს ცასა და მღელვარე ზღვასედ; — ღმერთმა ჩნას, რომ ჩვენც ისე უვნებლად დაბრუნდეთ შინ, როგორც ესლა შენ საფრანგეთში მოხვედი.

— საით უნდა წავიდე? ვკითხე მე, როდესაც დავრწმუნდი, რომ მენაკები მართლად მეუბნებოდნ.

— როდესაც ზღვის ნაპირს გასცდეთ, მითხრა იმავე კაცმა: — მარცხნივ მობრუნდით და პირ-და-პირ წადით აჭამდის, სინამ ზეთის ხილის ყორულამდის მიხვიდოდეთ. ანტიბის გზაც იქვეა.

მე ამოვიღე ჭიბიდან რქოს ფული, მივეცი მენაკს და ვუთხარი:

— ღმერთი იყოს თქვენ მივარველი და მან წავიმართოთ გზა! როდესაც შინ დაბრუნდეთ ჩემი სადღეგარბელი დალიეთ.

შემდეგ გაკშორდი მათ მწუსარებით; ისინი ჩემი თანა-მემამულენი იყვნენ და ამისათვის მენახებოდნენ ასე.

არ მასსოვს რამდენი საათი იქნებოდა მაშინ, ან შუა ღამე უნდა ყოფილიყო ან ტოტა გვიან. ჩემს გარშემო სიბნელე და სიჩუმე სუფიქვდა. რაკდენსამე წამს წინ მივდიოდი და კეპები ზეთის ხილის ყორულს. რაკდენსაც წინ მივდიოდი, იმდენს უფრო თან-და-თან სინოტიეს ვგრძნობდი. როდესაც ხეებამდის მივედი, მაშინ მივხვდი, რომ ეს ადგილი სსენებულად ყორული არ იყო. ერთის წამის შემდეგ მე ზღვის ნაპირს გავხვდი. მაშინვე შეკდექი. ეს როგორ მოხდა? ეტყობა ძალიან მარცხნივ მივლია. უკან გამოვბრუნდი და მარჯვნივ წავუდი და, რამდენისამე წამის შემდეგ ერთს მდინარეს წავადექი. საკვირველი საქმე მოხდა, რომ ეს მდინარე უკან დამჩხა მეთქი.

ასლა სსვა გზაზედ წავუდი, მაგრამ ჩემდა საუბედუროდ ისევე იმ წყალს წავადექი. ღმერთო ჩემო! ეს რას ნიშნავს, ჩემი თვალები მატყუებენ, თუ მართლა ორი მდინარეა? სან აქეთ ვეცი და სან იქით, მაგრამ ყველგან წყალი, წყალი და წყალი იყო! დასედე ერთი იმ საზიზღრებს, როგორ მომექცნენ!

ზღვიდამ რამდენიმე ნახიჯის მოშორებით მდინარე ვარდის ტოტად იყოფება და კეთდება ერთი ზატარა კუნძული, რომელსაც ცალმხრივ ზღვა აქვს, ხოლო ორის მხრით მდინარის ტოტები. თურმე ამ კუნძულზედ ვიყავე მე ასეთს გაჭირვებულს მდგომარეობაში. უეცრად იმედის ნახერწყალმა გამიეღვა. აქ სადმე ან სიდი უნდა იყოს და ან ბორანი მეთქი, ვთქვარობდი მე. იქნება მენახეებს ამის თქმა დაავიწყდათ და ვერც მე შევნიშნე ესა. მაგრამ როდესაც კარგად გავმინჯე, დავრწმუნდი, რომ ზღვიდამ მოვიდებულდი ორი ტოტის შესართავამდის სიდი არსად იყო. ამ დროს წყალ-გაღმა შავი

რადაც დავინახე, რომელიც თითქო წყალში სცურავდა, გულმა ცემა დამიწყო.

— გინა ხართ, ნავი აქეთ გამოიტანეთ...

არავინ ვხსუსი არ მომცა. მე კვლავ დავატყუარდი წყლის გაღმა ნაპირს, რომ კარგად გამეგო, რა იყო ი შავი რადაც და შევნიშნე, რომ წყლის ნაპირს ხე იდგა და იმის ტოტები ინძრეოდნენ ჭარისაგან. არც ნავი და არც ხიდი არა სჩანდა, ჩემს წინ მხოლოდ თვალ-გადუწვდენელი მდინარე იყო.

ოხ, რა უღმერთოდ მომეჭტნენ ის კაცები, რომლებმაც მე მომატყუეს. ხომ არ შეიძლებოდა, რომ მათ ეს ადგილი არა სცოდნოდათ. ჩოტოჩი დავიკვირო, რომ ამანაგებმა არ იცოდნენ იმ ადგილის გარემოება, სადაც მათ ხშირად უხდებოდათ ყოფნა? არა, ისინი ესე განზრახ მოიჭტნენ, რომ რა არის ერთის საათით ადრე დაბრუნებულიყვნენ შინ, მე კი აქ ამისთანა მდგომარეობაში გამიშვეს.

ეს საშინელი წამი იყო. «ვინც ვისმე ბორცუს აგებს» ამბობს ერთს წიგნში მანტონი, «ხსუსის მგებელია არა მართლ იმ ბორცუსათვის, რომელიც მან ჩაიდინა, არამედ იმისათვისაც, რაც იმ ბორცუებს შედეგი მოსდევს».

ახლა გავიგე ჭეშმარიტება ამ სიტყვებისა, მწუხარებით და სიმძულვარით ამეკრა გული. ჩემი პირი არ დაირცხვენდა წარმოეთქვა ათას-ნაირი წყევლა-კრულვა. არამი იყოს იმათთვის ის ლოცვა, რა ლოცვითაც მე ისინი დავლოცე განშორების დროს! მაგრამ უმჯობესია ჩემს პირად გრძნობებსედ გაჩქარდე. საკმაოა ისიც, რომ ჩემი თავი მევე შემეფარა და შემეზიზნა, რადგანაც ის უღმერთონი ჩემი მიწა-წყლისანი იყვნენ და ასე კი მომატყუილეს.

ჩემი ამ მდგომარეობაში ყოფნა დილაშდის შეუძლებელი

იყო. «რაც უნდა მომიხდეს მე ამ მდგომარეობიდან უნდა გამოვიდე. ვერღები ფონი ვიპოვო და გავიდე ამ წყალსა. მერე რომ დავისრჩო? რა იქნება მერე, ჩემს ტანჯვას ბოლო მანაც მოუღებს!» ბევრი აღარ მიფიქრია, შეკედი წყალში. მდინარე ისე ჩქარი იყო, რომ თუმიცა ჯერ ისევე ნაპირას ვიყავ, მაგრამ კატეობდი, რომ ფეხებს მაცლიდა. სული ტუბილიაო, მეუბნებოდა გული, ამაოდ ღუპავ შენს თავსაო და მიდინარ წყალში, რომელშიაც კერას გზით ვერ გასვალ, მეტადრე როცა ყოველივე გარემო ასე მიყრუებულაო, მე უკან დაებრუნდი და ისევე წყლის ნაპირას დაგვექე, რომ გათენებისთვის მომეტყდა. ფისს წყალში შეტოვამ კარგად იმოქმედა ჩემსად და გამომაფხინა. მწარე ფიქრები ამქმალნენ ამ დროს. ასეთი ფიქრები მოსდის კაცს, როდესაც იგი საფლავს დასრქვრის. ვინც კი მიყვარდა, ყველა მაშინ წარმომიდგა თვალწინ. მე ვიდგენდ მათს სახეს, ვუგზავნიდი მათ საიდუმლო სალამს. მინდოდა იმ გუნებასად ვყოფილიყავ, როგორც შეეფერებოდა ჩემს მდგომარეობაში მეოფს კაცს; ე. ი. მე მინდოდა, მომაკვდავისავით, მეგრძნო ქვეყნად ღმერთოანა და კაცებთან ერთად ყოფნა. მე მზად ვიყავ იმათთვისაც მუხატოვებისა შეცოდება, რომლებიც წყალობითაც უმიზნოდ ჩაყარდი ამ მდგომარეობაში.

ესრედ გაიარა დანარჩენმა ღამემ. ძრეული ქარი ქროდა და სანდისხან წვიმაც მოდიოდა, რისაკამოც, უმიდოდაც დასკელებული, უფრო ვსკელებოდი.

ჩემდა საბედნიეროდ თან რამდენიმე სიგარა მქონდა, რომლებიც ჯიბეში მეწყო და არ დასკელებულიყვნენ; მთელს ღამეს განუწყვეტლივ ვწევდი. მხოლოდ თამბაქოს ნამდვილს მწვეკლს შეუძლიან დაათვასოს ის ნუგეში, რა ნუგეშსაც სიგა-

რის წევრში ვპოვებდი. როდესაც სიგარას ვწევდი, ჩემს თავს მარტოდ აღარ ვგრძნობდი. ეს სიგარა მათობდა და თითქოს მეგობრობას მიწევდა. სიბნელე შეიძლება განთიადის მანასლოვებით. დილის ცივმა ნიავმა შეანძრია ხეების ფურცლები; ჩიტების ჭიკჭიკი და მწერების ჭუჭუტუკა მაუწყეს, რომ ბუნება იღვიძებს და გათენებას ვეკებებითო.

ვის არ გამოუცდა, რომ სამწუნარო ფიქრები, რომლებშიაც ღამე ვართ შთანთქმული, იფანტება დილის სინათლით და როდესაც მზე ჭებნს თავის შუქსა და ჩიტები ჭიკჭიკს იწყობენ—ხელ-ახლად გვეძლევა იმედი, მსხეობა და სიუვარული კვლავ გვიცხროვდება.

ასე მომივიდა მეც. და მე ხელ-ახლად განვიზრახე წყალში გასვლა. თუმცა ეს ჩემი გაბედვა თავ-ხედობა იყო, მაგრამ როდესაც უკვლავი გავშინჯე, დარწმუნდი, რომ სსვაფრივ ჩემი დასსნა არ შეიძლება. მართალია, შეიძლება ისე მომხდარიყო, რომ რომელსამე ნავს გაეკლო და ჩემს დამსებარსედ მომშეკვებოდა. ან იქნება გაღმა ნაპირს გამოჩენილიყო ვინმე და მომშეკვებოდა. მაგრამ მე როგორც უნთი, ისე მეორე, უარი ვყავ, რადგანაც, ვინ იცის ან დამინახავდა და გაიგონებდა ვინმე ჩემს ძახილს, ან არა. შეიძლება ისეც მომხდარიყო, რომ უფრო ტყვედ წაგვეყვანეთ, სინამ გაკენთავისუფლებინეთ ამ მდგომარეობიდან. ამასთანავე დარწმუნებულნიც ვი არ ვიყავ, რომ მე ისევე სარდინიის მიწასედ არ ვიმყოფებოდი? ამ აზრმა უფრო მაიძულა მოკშორებულყოფა ამ ალაგს. ესრედ თუმცა დიდი განსაცდელი მომელოდა ამ ჩქარს წყალში გასვლით, მაგრამ მე მაინც გაუბედე. მხოლოდ წინ-და-წინ ფოხსს დაუწყებობნა.

კარა ძალიან განიერი მდინარე იყო, მაგრამ თითქმის

ნახეკანსედ დამშალაიო. მე ის ადგილი ამოვიჩნე, სადაც მდინარე ორად იყოფოდა და ზღვაც მოშორებით იყო.

რასაკვირველია, თქმანდაც არ მომივიდოდა ამ წყალში პირ-და-პირ გასულა. ჩემი აზრი ის იყო, რომ ადმანეკრად მივიქმედი წყალს, რომ ეგება იმ მშრალს ადგილზედ გავსულიყავ, რომელიც წყალს ორად ჰყოფდა. რადგანაც წყალთან ბრძოლა მომელოდა, ამისთვის ჩემი ქისა და ზასპორტი შლია-შაში ჩავედ და მაგრად დავისურე. შარვალიც მადლა ავიწიე და სელსახოციო გავიმავრე.

ხელ-ხელა შევედი წყალში. მეგონა, რომ შევიძლებდი წყალთან ბრძოლას, მაგრამ რადენიც წინ მივიდიოდი, იმედი უფრო-და-უფრო მეკარგებოდა. წყალი ჯერ მუხლებამდინაც არ შემომდგომოდა და მე ვი ვგრძნობდი, რომ თქმებს მაცლიდა. კადილობდი გავმავრებულყავ, მაგრამ ამაოდ: წყალი თან-და-თან ღრმავდებოდა და სიჩქარე ემატებოდა. მაშინ მოვიერებე, რაც ძალა და ღონე მქონდა და წაკედი წინ, მოუცურდი კიდევ, მაგრამ საითაც მინდოდა, იქით ვერ მივიდიოდი. ერთი წამის უკან დამატრიალა და ჩაღასავით მოტიუტიუებული წამილო. მაგრამ გონება არ დავეარგე და როდესაც დავინახე, რომ ერთს ჰატარა მშრალს ადგილას უნახლოვდებოდი, ყოველი ღონისძიება ვინძარე, რომ იმ ადგილას მივსულიყავ. მე გაკაწვდინ იმ ადგილისკენ ხელი. ამაო ბრძოლა იყო და ამაო იმედი! უგრძნობელი ვარი მიმაქანებდა წინ. ჩემს სიახლოვეს ზღვაც დავინახე და დავიყვირე განწირულების ხმით: «კაი დედა-ჩემო!» — ჩემს თავს დაღუპულად ვსთვლიოდი.

რამდენადაც მახსოვს ამ დაუვირების შემდეგ გრძნობა დავეარგე და აღარ ვიტანჯებოდი. უეტრად რაღასაც მოკედე. გაკასილე თვალები და დავინახე, რომ ერთი მოწყვის ასლოც

კიყავ. განვიზრახე ზეზედ წამოდგომამ; მაგრამ წყალმა ისევ წამაქცია. ყოველი ღონისძიება ვიხმარე, რომ ამ მოჩუქს ავცდენოდი. რაჭდენიც წინ მივდიოდი, თან-და-თან კვრძნობდი, რომ ფეხებს ალაგს ვარტყამდი. ბოლოს, როგორც იყო, ხმელეთზედ გავედი, მაშინ სიხარულით დავეყვირე: «ღმერთო, გამაღწეო შენ!» და დავეცი მიწაზედ გულ-წასუფლი.

თ ა ვ ი XXXIX.

მოგზაურობისა და მოთხრობის დასასრული

მოკვდი თუ არა გონზედ, მაშინვე შლიაჰა ვინასე, წყალმა ხომ არ წამართვა მეთქი. საბედნიეროდ შლიაჰა ისევ თავზედ მესურა, ყელსახვევით დამაგრებული, და მე არ დამეკარგა ის, რაც ჩემთვის ძვირფასი იყო, ე. ი. ქისა და ჰასპორტი. ჩემი წაღები და წინდები დაკარგულიყო. ფეხები დასისხლიანებული და დაჩეჩილი მქონდა. მე მიხდოდა გამეგო, როგორ გამკვდი ამისთანა დიდს წყალში და მივხედი, რომ წყლის ტალღას გავეგდე ნაზირას. ერთი წამიც რომ დამცლოდა, უსათუოდ ზღვაში ჩამიტანდა.

ამ წყლის შხეილი და ცქერა უსიამოვნოდ მსდიდა, ამისათვის საჩქაროდ გავიქეცი, ფითქოს უკან მტერი მომდევსო.

ჩემი ტანისამოსი დასველებული, დახეული და გატალახიანებული იყო. იქვე ახლოს ბუჩქები იდგა, რომლებზედაც დავფინე გასაშრობად, მაგრამ უეტრად წვიმა მოვიდა და მე ისევ ავერთიე ტანისამოსი და შევეფარე ერთ ხის ქვეშ, რომლის ტოტებიც ისე იყო დაბურული, რომ წვიმა ვერ ჩამო-

დიოდა. ამ გარემოებამ ცოტათი მანუგეშა. ვიგონებ, რომ იქვე ასევე სადმე ხალხი უნდა ყოფილიყო.

როდესაც წვიმამ გადილო, მე წავედი და უეტრად ცოტა მოშორებით დავინახე კაცი, რომელსაც ხელში თოფი ეჭირა. ტანისამოსსედა შევატყე, რომ ის მონადირე უნდა ყოფილიყო.

მე განვიზრახე მივსულიყავ მასთან და შემწეობა მეთხოვა, მაგრამ ვერ გავბედე და შევედექი. როდესაც იმ კაცმაც დაშინა, მომიახლოვდა და მკითხა:

— გინა სარ შენა? აქ რას აკეთებ? სად არიან შენი ამხანაგები?

— გინ ამხანაგები? მიუგე მე, იმის ჭკასე დაპარაკით გაკვირებულმა: — მე ამხანაგები არა მყავს. რასაც ვაკეთებ — შენცა სედავ. ვგანგალობ სიტყვისა და შიშხილისაგან.

იმან მაშინვე არ მომიგო პასუხი, ბუჩქებს დაუწყო დათვალიერება, თითქოს ეძებს ვისმეო.

— როგორ მოხვდი ამ ადგილს? მითხრა მან, როდესაც მოსწეინდა იქაურობის თვალიერება.

— მე ვარში გამოვედი.

— თქვენ მაგას მართო ვერ მოახერხებდით?

— სომ ხედავთ, რომ მოვახერხე.

— რამ ჭაიბულა რომ მაგისთანა განსაცდელს არ მოერიდე.

ასლა მივხვდი, რომ მე მონადირეს ვი არა, წყლის ნაპირების გუშავს ველაპარაკებოდა.

— სხვა ქვეყნიდამ გამოვიქეცი, პოლიტიკურის მიხერხებისაგამო.

ეტყობოდა, რომ ჩემი მოსახერხე ჩემის პასუხით არ და-

კმაყოფილდა, რადგან იგი ისევ ეჭვიანის თვლით მიცქეროდა.

— წამოდით ჩემთან, — მითხრა მან არა თავაზიანად, — და წინ გაჩქარებული წავიდა. მე როგორც შემქმლთ მივსდევდი ჩემი დაუყუელი და დასისხლიანებული თვალებით, რასაც იგი არავითარს უურადლებას არ აქცევდა და არც ვეცოდებოდი.

ნასკუარ საათის სიარულის შემდეგ, ჩვენ დიდს გზაზედ გავედით. იქ ჩემ წინ დავინახე ჰატარა სოფელი — სენ-ლორან-დიუზონი და ვარის ხიდი, რომელიც შეადგენს სამზღვარს საფრანგეთისა და სარდინიას შორის. ჩვენ შევედით ერთს ჰატარა სასაფში, სადაც ოთხი თუ ხუთი ტამოყნის ჩინოკნიკები იყვნენ. ერთმა მათგანმა სტაქსანიო არაფი მომაწოდა, რაც მე დიდის კმაყოფილებით ჩამოვართვი.

ჩემი თანამგზავრი დაელაზარა იმას, რომელიც უფროს-სა ჰგავდა. როდესაც ჩემი დაჭერის ამბავი გაიგო, მოკლედ სთქვა:

— ეს ჩემი საქმე არ არის, სასაფების ზედამხედველთან წადი.

ჩვენ უანდარბების კასარმაში წავედით, გზაზედ ბეჭრი სალდაოები დაგვხვდნენ. მე შევნიშნე, რომ უველანი მე მათვალეებდნენ, მაგრამ შეცოდებით ვი, არავის ვეცოდებოდი.

სასაფების ზედამხედველი კასარმის კარებში იდგა.

როგორც ვი დაგვინახა, მამინვე დაიუვირა:

— დილის ნანადირეკია! უსათუოდ მეკობრე იქნება.

— ეს პოლიტიკურ დამნაშავეს ეძახის თავის-თავს, უთხრა ჩემმა მიმუვანმა.

— ზედაც ეტუობა! მიუგო სასაფების ზედამხედველმა. — მე ვხედავ, ვინც არის. ერთი სტუმარი ვიდრე მოკმატა აღუვირის

ზარბაზნის. — ვინც საფრანგეთში გაიქცეოდა, იმათ მასშინ ზღ-
 ყირში გზავნიდნენ და ჯარში ჩარიცხავდნენ სოლძე. რაკი იმის
 ლაშარაკს ვერ მივხვდი, მე ვასუსი არ გავეცი. მასშინ წყლის
 ნაპირების გუშაგი წავიდა და ჩემთან სასაღების ზედამხედველი
 დარჩა. მე მას მასშინვე შევნიშნე, რომ ის იმ ჩინოვნიკების
 რიცხვს ეკუთვნოდა, რომლებსაც ჰგონიათ, რომ მედიდურობა
 და მკვასე ლაშარაკი მათს წოდებას დიდს მნიშვნელობას აძლევს.
 ჩვენ მალე ერთ საერთოლიან სასაღში შევედი.

— არა გნებავთ, თქვენი ვინაობა ბატონს მერს გააკვებინათ?
 — მითხრა მე ასაღას თანამგზავრმა.

ბატონი მერი ჩიტის გაღიას აკეთებდა.

— ამაჲვი, საბარნი? მკითხა მან, როდესაც დამინასა.

— რმიდან გამოქცეულა, მიუგო სასაღების ზედამხედველი.
 ესლა ვი მივხვდი იმის სიტყვებს.

— ბატონო ჩემო, მიუგო მე:— მე რმიდან გამოქცეული
 არა ვარ, ამასეღ თქვენ თვითონ დარწმუნდებით, თუ ჩემს
 ვასზორტს ნასავთ.

სასაღების ზედამხედველს გაუგვირდა და უკმაყოფილოდ
 დარჩა, როდესაც ჩემი ვასზორტი ნასა.

— ეს ვასზორტი ნამდვილი არ არის, რადგანაც იგი ნიტა-
 ში მეოთვის საფრანგეთის კონსულის სელ-მოწერილი არ
 არის.

ასეთი სიტყვები სასაცილო იყო. რომ შეძლება მქონოდა
 ნიტაში წავსულიყავ და ჩემს ვასზორტსეღ სელი მომეწერი-
 ბინა, — მიუგო მე, მასშინ რომ ვარში გამოსულით საქმეს არ
 გავიჭირებდი.

— თქვენს ვასზორტში სწერია საღი თერისა, თქვენ ვი გა-
 ყვითლებული საღო, მითხრა სასაღების ზედამხედველი. ტუუ-

ილად ნუ ცდილობ ჩვენს მოტყუებას. შენ ომიდან სარ გამო-
ჭრეული. ეს ისე მართალია, როგორც ის, რომ მე ესლა შენ
გულაზარაკები.

ჩემი მეგობრის სახის ნიშნების აღწერა, რომელმაც მე
ზასპორტი მიშოვა, სრულიად შეეფერებოდა ჩემს სახეს, ფე-
რის გარდა.

მე სასლების შედამხედველისათვის არაფერი ზასუნი არ
მინდოდა მიმეცა და ამისათვის მერს ვუთხარი:

— ნუ დაივიწყებთ, ბატონო მერო, რომ მე ეს-ეს არის გა-
დაგრძი საშინელს განსაცდელს და ორი დღეს სრულიად არა
მიჭამია რა; ამის შემდეგ რა გასაკვირველია, რომ ყვითელი
ფერი მედოს.

ჩემის ჯაზარაკით ბატონი მერი ეტყობოდა რწმუნდუ-
ბოდა. მაგრამ სასლების შედამხედველისა თითქმის ერთდუ-
ბოდა.

— ახა თქვენი სასელი და გვარი დასწერეთ, მითხრა მან
და მომცა ქაღალდი და კალამი.

იმან ყურადღებით შეადარა ჩემი სელ-ნაწერი ზასპორტის
სელ-ნაწერს, რომელსედაც მე თვითონ მოვაწერე სელი, რწამ-
საც იგი მივიღე.

ახლა დაწერილებით მიაბე, რამ გაიმულა დაგუტოების
შენი სამშობლო.

მე ვუთხარი რომ რადგან ჩემი ძმა და ჩემი მეგობარი
დაატუსადეს პოლიტიკურის საქმის გამო, ამისთვის მიჩივის
ცოტა სნობით სამზღვარს გარედ წამოვსულიყავ. მერმა ყოვე-
ლისფერი დასწერა, რაც ვი ვუთხარი.

— მე მგონია, რომ ამისთანა დროს, უარს ვერ გატყუით
ჩემი ხელის მოწერაზედ, მითხრა მან ოხერით და ისეთი თვა-

ლებით შესედა უანდარძს, თითქოს ესევებოდა—ჩქარა დაისსუნ-
ეს კაციო.

— თუ თქვენ არა გაქვთ რა სათქმელი, უთხრა მას უან-
დარძმა, — მეც არა მაქვს რა სათქმელი, თუმცა პირის სასის
ფერს ცოტა ეტევი შეუვარა.

— ახა შენი სელები მიხვენე, მითხრა მეძმა.

მე გაუშვირე სელები. მან გულ-მოდგინედ გამიშინჯა სე-
ლები. იმათ გონათ თოფისგან დაუყუილი მექნებოდა.

— თქვენ ჯიბეები სასეუ გაქვთ, ბატონო? მგითხა მეძმა და
შესედა სასელების ზედამხედველს.

მე მას გაკვირვებით შევხედე.

— ფული გაქვთ?

— დიაღ.

— მახვენეთ.

მე ამოვიღე ქისა, რომელიც სასეუ იყო და რომლიდანაც
წამოვიყარე ფული. მერი ფულს თვალს არ ამოარებდა. იმან
აიღო სელი და, თითქო გულში გაივლო: «ეს საკმაოა», მა-
შინვე მომიწერა სელი. ამასთანავე ესეც მითხრა:

— თქვენ თქვენის ბედით შეგიძლიანთ იამხარტავნათ. კაცი,
რომელიც გადაჩნა ზეიმონტში საღვრხოებლას და ამისთანა
დროს უკნებლად გასცურდა ვარში, მგონია ვარგს ვარსკვლავ-
ზედ უნდა იყოს დაბადებული. შეძლებ ერთმანეთს თავი დაუ-
კარით და მე ვარზედ გამოკუდი.

ამ ამბის დროს, ოთახის გარეთ, ფანჯარასთან ხალხი
მოგროვებულყო. ხალხში ერთი ერთი ტამოყნის ჩინოვნიკი,
რომელსაც სასეზედ მლეუვარება ეტყობოდა. იმის სიტყვებიდან
სჩანდა, რომ მას ვეცოდებოდი და საშინლად ბრახობდა და-
ნარჩენს ჩინოვნიკებზედ, რომ ცუდად მექცეოდენ.

როგორც კი გამოკვდი ოთახიდან, ის ჩინოვნიკი მოვიდა ჩემთან, მეგობრულად ჩამომასრთავ სული და მითხრა — მსხედ კოფეილიყავ. ჩვენ მასწინვე დაუმეგობრდით: ქენულს, როგორც მას უძნობდენ, ჭჭონდა მშუკნიერი ხასიათი, კეთილი გული და ორმოცდა ათის წლისა იქნებოდა. მან მთხროვა მასთან წავსულიყავ და, რაც საჭიროება მქონდა, მეთქვა. მე დიდის სისასრულთ მივიღე იმის თხოვნა.

— ყველაზედ წინად, კუთხარი მას:— მე ერთი წყვილი წაღა მინდა.

— მაგას მალე გიშოვნი, მომიგო მან.

მე მეგონა, რომ იგი ღუქანში წამიყვანდა, მაგრამ მან თავის ღარიბს ჰატარა სასლში შემიყვანა და თუმცა ძლიან უარსად ვიდექი, მაინც არ მომეშვა და თავის წაღები ჩამატვა. მე ერთი წყვილი წინდა და სხვა ტანსაცმელიც მინდოდა, მაგრამ იგი გაპბედე თქმა; რადგანაც მეშინოდა, რომ მას თავის ტამოყნის ტანისამოსი არ ჩაეცმია ჩემთვის. ამის შემდეგ წამიყვანა სოფლის ჰატარა სასტუმროში და, სინამ ეობო კვარცხს მოგვიწვამდენ, რამდენიმე სიტყვა დაგწერე აღძრედთან, მაგრამ იმის სახელობაზედ კი არ გაგვსავნე. მე შევატეობინე მას, რომ ესლა საფრანგეთში ვარ მეოქი. მე და ჩემსულმა პური ერთადა გვამეთ.

რადგანაც ნიცადამ ანტიბში დილიყანსი ერთს საათს უკან წავიდა, ამისათვის საუმჯობესოდ დავინახე გაესულიყავ გარედ მსუხედ და გამეშრო ჩემი დასკულებული ტანისამოსი. როგორც კი გარეთ გამოკვდი, რადენიმე ცნობის მოყვარე კაცი გარშემო შემომესვივნენ, რომ გაგოთ ჩემი თავ-გადასავალი და მდინარე ვარში გამოცურების ამბავი. არც ერთს მათგანს არა

სჯეროდა. რომ მარტოთმარტო გამოკედი იმისთანა დიდს წყალში.

მაგრამ ამ პირობებში რა გაცხადებს? ჩემს მტანჯულს, სახლების ზედამხედველს. მან მომილოცა უგებლად ვარში გამოსვლა და მთხოვა მუხატეებთან მისთვის ის დანაშაული, რომელიც მან ჩაიდინა ჩემს შესახებ. თანამდებობის ასრულების გამო. ამის შემდეგ მან მთხოვა დამესურდავების მისთვის ვერცხლი ოქროსად. მე მზად ვიყავ ამესრულების მისი თხოვნა, თუ სხვა ჩინოვნიკებსაც ისევე თხოვნა არ გაემოქრობინათ.

ქენულმა წინადაც ამისთანა ამ ჩინოვნიკებს ჩათაც უნდოდათ ოქრო. მე სრულიად დამავიწყდა იმისი აღსანიშნავი დილით უნისის მოსვლამ მოულო ბოლო ამ ვაჭრობას.

ქენულმა დასწერა კარანდაშით პატარა ქაღალდზე: «პიერ ქენულ, ტამოყნის პრესტავი».

— თუ რომ საწყალი ტამოყნის ჩინოვნიკთ რამეში დაგჭირდება... მითხრა მან და მომცა ქაღალდი და სხვა აღარაფერი უთქვამს. მე გულის დელოთ გადაუხადე მადლობა ამ კეთილის გულის კაცს.

— მშვიდობით, მშვიდობით!

და დილიყანსი დაიძრა.

დმერთმა ხელი მოგიმართოს ყოველს კეთილს საქმეში საწყალო ტამოყნის ჩინოვნიკო. შენი ავტოგრაფი ჩემთვის უფრო ძვირფასია, სინამ კეროპის გამოჩენილი კაცებისა. მე მას წმინდად შევინახავ, სინამ პირში სული მედგმის. მე დიდი მადლობელი ვარ დილიყანსის პატრონისა, რომელიც ქალს კეთუთხროდა. მან შემიხვია დასისხლიანებული და დაჩენქვილი ხელ-ფეხი და ისე მიუღიდა, როგორც დედა.

ეტყობოდა, რომ ჩემი ტანისამოსი სსსსცილო იყო, რადგანაც გამოკედი თუ არა მარსელში დილით ანსიდავ, რაკდენიმე კაცი შემომესვია და გაკვირებით მიცქეროდენ; ერთმა ჩემზედ მოიშვირა სული და სთქვა: «რა სსსსცილო რამ არის! ვისაც ვინდათ დაგენამდეუებით, რომ ის ცოლის შესართავად მოსულაო.» ამის გამო მე მასინვე ისეთი ტანისამოსი ვიყიდე, რომ აღარავის ყურადღებას არ მიიზიდავდა.

მე მასინვე ჭანტაზიოსთან წავედი. მან ისე მიმიღო, როგორც მეგობარმა, რომელსაც იმედი აღარა ჰქონდა, რომ კიდევ ცოცხალს მნასვდა. სინამ გენუიდავ წამოვიდოდი, მე მას შევატყობინე, რომ რაკდენიმე დღის უკან მარსელში მოვალ მეთქი. ერთი კვირა გავიდა და მე კი ვერ მივედი მარსელში და ვერცარავიერი შევატყობინე მას ჩემს შესახებ. ამის გამო იმას ჰგონებოდა, რომ მე გაქცევა ვერ მოვასყრხე და პოლიციას ჩავუყარდი ხელში. ვერ წარმოიდგენთ, რა ნაირად გაესადრა, როდესაც ცოცხალი მნასა, და ან მე რა ნაირად გამესადრა, როდესაც ჩემს ძვირფასს მეგობარს გადავეხვიე.

მაგრამ ამ სინარულს მალე მოელო ბოლო, როდესაც დავინახე, რომ ჭანტაზიოს რაღაც მწუხარება დაეტყო სახეზედ. იგი გაყვითლდა და შეკრთა.

— რა დაგემართა, აგრე რამ შეგაწუხა, კვიათხე მას.

— ეს არათყარი, მომიგოა ჭანტაზიომ ყოყმობით:— მე შენი ჯვარი მქონდა და...

იგი გაჩუმდა; მეც აღარ დაველაპარაკე. ბოლოს ისევე მე კვიათხე:

— ცუდი ამბავი ხომ არა იცი რა გენუიდავ.

ჭანტაზიოს პასუხი უნდა მოეცა, მაგრამ ვერ მოასყრხა და პირი მოძარდა.

— თუ ღმერთი გწამს, შეკვივირე მე: — ნუ ეცდები ჩემს მოტყუებას; მითხარ რა მოხდა? ცუხარი? ჩემი ძმა?

ჭანტაშიომ პირზედ ხელი მიიფარა და დაიწყო ჭკითინი.

მე ყველაფერი შევიტყუე, ღმერთო მოწყალეო! ცუხარი ჭკეუნად აღარ იყო.

გამომცემლის შენიშვნა.

ლორენცოს წინაღ-გრძნობა თავის ძმის შესახებ გამართლდა. იმ პირებიდან რომელთაც მკითხველი იცნობს, მარტო ცუხარი არ შეიქმნა მსხვერპლნი. საწყალი სჭორცა დაესერიტათ. ლაცცარინოსთვის ციხეში მარტოთ-მარტო დატუსაღება გადაეწყვიტათ.

გრძე ალბერტოსთვის და ალფრედისთვის ხელი არ ესლოთ. აღრიანი სტულაა, რომელიც გენუაზედ მოშორებით იყო სხეების დატუსაღების დროს, გადარჩენილიყო.

დანარჩენები ციხეში დაეჭირათ ათიღამ ოცს წლამდის. მომეტებულ პირთ კი სამზღვარ გარეთ გაჭკვია მოესწროთ.

რუსულის სკოლის დასაწყისი ჩვენში.

აღმოსავლეთის ცივილიზაცია, ელვინთა და რომაელთა ხელში განვითარებული და ქრისტიანულად მონათლული, გახდა ევროპელთა ესლანდელის ცივილიზაციის ქვა-კუთხედათ. რომაელებთან და ელვინებთან სხვა ერთა შორის ჩვენცა გვქონია კავშირი. და თუ ჯერ არ არსებობს ისეთი საზოგადო კანონი, რომლის მეორებითაც მხოლოდ ერთს ხალხს შეეძლოს საჩვენებლობა ბევრის ცივილიზაციით და მეორეს არა, ცხადია, რომ სწავლა განათლების შექმნა, მოქალაქეობის გაუმჯობესება და კულტურულის ძალის განვითარება მათის მიზანძვით, ჩვენც უნდა შეგვიძლებოდეს, თუ მივიწვივრე მტრებისაგან და უმეზობლო მოსამზღვრე ხალხებისაგან დაცული ვიქმნებოდით. მართლაც ასე მოხდა. სულ უკვლავ გავკვასიელ თემთა-შორის მხოლოდ ქართველებს აქვთ მიწრლობა უძველესის დროიდან, ჯერ კიდევ ქრისტეს მოსვლამდე. მეორე, მესამე და მეოთხე საუკუნეში იყვნენ იდგამს ჩვენში ქრისტიანობა; ქრისტიანულს მაღალ იდეებს არა თუ თვითან ახორციელებენ ქართველები თავიანთ ცხოვრებაში, არამედ სხვა-და-სხვა გავკვასიელ თემებშიაც შეაქვთ ქრისტიანულის ზნეობის სხივები. რსები, ჩერქეზები, ლეკები და სხვა მთიულნი ქართველებისაგან იღებენ ქრისტიანობას. წირვა-ლოცვაც ბევრგან ქართულს ენაზე სრულდება ამ ხალხებში. რომ მაჰმადი რელიგიურს ასწარგზზე ხმლითა და ცეცხ-

ღით არ გამოხუდიყო, ვინ იცის, იქნებ ჰატარა ქართველთ-
კრი გამხდარიყო აღმოსავლეთში ქრისტიანებრივის ნათელის
მომიყენი! ქრისტიანობის ამ გვარად შეგნება, მიღება და გავრ-
ცელება მხოლოდ გონებით მომზადებულს და მოქალაქობრი-
ვის წესით გამართულს ენს შესძლება, როგორც ცხადათ-
მტკიცდება ისტორიიდან.

როცა ვი ქართველებს ცოტათი სულნი ვიჩუთქვამთ, მო-
სისხლე მტრები ვიჩი დაუხუსტებიანთ და ან სხვა-და-სხვა
ზოლიტიკურ გარემოების მეშვეობით შეღავათი ქმნიანთ, ყო-
ველთვის რიგინად უხმარებთ თავისუფალი დრო; მათი გო-
ნება მიუდრო მუშაობს შესდგომია.

მათე საუგუნის ბოლოდამ დაწყებული, ვიდრე მეცამეტე
საუგუნის გასვლამდის, როცა ევროპა მოსლემინებს ებრძოდა
წმ. საფლავისათვის, საქართველოში განათლება დროის შესაფე-
რად უმადლესს ხარისხამდის ავიდა: ყოველს მოწინააღმდეგეს
და სამრევლოში სკოლა იყო გამართული. გაათავებდნენ თუ არა
ქართველი ახალგაზრდები სწავლას ამ სასწავლებლებში, — ათინაში
და კონსტანტინეპოლში მიდიოდნენ სწავლის მოსათავებლად.
იოანე, კეთილე და გიორგი ოფთისელები; ანსენ იყალთოელი,
შოთა რუსთაველი, სარქის თმოგველი, მოსე ხონელი, შავთე-
ლი და ჩხრუხაძე ამ დროის მომქმედი გმირნი არიან სალი-
ტერატურა და სამეცნიერო ასპარეზზე. ამათ დაკვიტოვებს კალ-
მის საუგუეთსო ნაწარმოები, ზოგი ორიგინალური და ზოგი
ნათარგმნი, საერო და საეკლესიო თხზულებანი, რომლებსაც
პირველი ალფაბეტი მოკლესთ ჩვენის ძველის ლიტერატურის ის-
ტორიაში.

ამავე საუგუნოებში ჩვენი ხალხის ოკვასური, ეკონომიუ-

რი განვითარება იჩენდა თავს და ფეხ-ადგილით მისდევდა გონებრივს განათლებას.

ამ დროის აშენებული ეკლესიები, ციხე-დარბაზები, კოშკები და სიდეხი; სარწყავი არხები, წყლის გასაყვანი რუსსმულები, გზები, რომლებთა ნაშთი და სუსტი კვალი დღეს არსეილოვოთათვის მდიდარს მასალას წარმოადგენენ, ცხადათ მოწმობენ, რომ იმ დროს ჩვენი მოქალაქობრივი ნიჭი ფართა შესხმული იყო. არავინ ეჭვს არს სდებს, რომ მაშინდელი ეკლესიები და მსატკრობანი დღესაც აკვირვებენ გაცს თავის სიმშვენიერით და რრიგინაღურო ხასიათით. იმ ციხე კოშკთა მანუბლები გებედულება, რომლებიც ციცაბო კლდეებზედ არიან დღესაც არწივის ბუდესავით წამომდგარნი, საკვირვლად მიანინათ ესლანდელს კეროპიელ მოგზაურებს. ხელოვნური ირრიგაციული არხები, რომლებიც ესლან არიან მტკვრისა და ალაზნის პირათ, ეგრეთვე არხების ნაკვალევი უარაიასის და შირაქის მინდვრებში ნამდვილად ამტკიცებენ, რომ ჩვენს ხალხს არ სძინებია, გონიერულად უმუშავნია და მუდამ ჭჭონია მისწრაფება როგორც პოლიტიკურისა და ლიტერატურის, აგრეთვე კონომიურის და მოქალაქობრივი განვითარებისადმი. მას არ დაუგდია ერთი ციდა მიწაც უმუშავებლად. მე-XIII-ტე საუკუნემდის ვაჭრობაც გაფართოებული იყო საქართველოში. ქ. შორაპანი იყო უმთავრესი საწყობი ალაგი აღმოსავლეთიდან შამოტანილი საქონლისა. ურბნისი, უფლის ციხე, მცხეთა, თფილისი, უჯარმა, გრემი და რამოდენიმე დაბა და ქალაქები ახალ-ციხის მაზრაში და ნაქალაქევი იყვნენ საზღვარ გარეთ გასატანი საქონლების საგროვ ალაგებად. რომაელთა და ბერძენთა ფული, რომელიც ძრელ ხშირად ჩნდება ჩვენს ნიდაგზე, განსაკუთრებით იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოში და

აფსაზეთში ამტკიცებს, რომ ქართველებს დიდი სნი-
დამ ჭქონიათ გამართული ვაჭრული ურთიერთობა რომა-
ელთა და ელლინებთან. შესაძლებელია იფიქროს კაცმა, რომ
ვაჭრობა სომხების ხელში იქნებოდა მაშინაც, როგორც ესაა
არსო, მაგრამ თუ მივაჭვევთ ყუჩადღებს იმ ფაქტს, რომ
მე-XIII საუკუნემდის სომხთა სამეფო ხელ-უხლებელი იყო,
და მათი ემიგრანტები სხვა სამეფოების კალთას არ იყვნენ
ამოყარებულნი, ცხადათ მისასკვდრია, რომ ვაჭრობა საკუთრად
ქართველთ ხელში უნდა ყოფილიყო, მაგრამ რაც სომხეთი
დაეცა და საქართველოსაც მტრები შამოკსვივნენ, ქართველებს
ვაჭრობის თავი აღარა ჭქონდათ, ვაჭრობა კი არა გუთანიც უნდა
გვერდზე მიგდოთ და ფარსმაღლისათვის ხელი მოესვათ. ამ
დროიდან გადავიდა ვაჭრობა ჩვენი ხელიდან სომხების ხელ-
ში.—მთელი მეთოთხმეტე საუკუნე სპარსთა და თურქ-
თა ბრძოლას მონადრძეს, მხოლოდ მეთოთხმეტე საუკუნეში,
ესრედ წოდებულის ალექსანდრე დიდის მეფობის დროს ქართ-
ველებმა თავისუფლად ამოისუნთქეს, მაგრამ ამავე დროს, საუ-
ბედუროდ ჩვენდა, დაეცა კონსტანტინეპოლი და საქართველოც
დაირღვა რამოდენიმე სამეფოდ. ამ დროიდან შეფერხდა ქართ-
ველთა ყოველ მხრივი გონებითი მოძრაობა. საქართველომ
თანა მორწმუნე სახელმწიფოს, რუსეთს გაუშვირა ხელი და მის
მიემხრო; გარნა მოსისხლე მტრები უფრო გაბრაზდენ, რადგა-
ნაც საქართველოს ზემოხსენებულ მივარველთან კარგი განწ-
ყობილება, სპარსთა ღ თურქთ დასცემჯა; ამის გამო უფრო და უფ-
რო მოქმადენ და შესუსტეს საქართველო პოლიტიკურად, მაგრამ
მის სულიერს საუნჯეს არ შეჭხებიან. ქართველთ გონებითი ძალა

კიდევ მუშაობდა. ახალ-ციხის მანქანის ეკვლევიები, რომლებსაც დიმიტრი ბაქრაძე იხსენიებს თავის წერილებში, დიუბუასა და ბრასეს მითითებით, ამ ხანას ეკუთვნიან და საუკეთესო არხიტექტურულს და მხატვრულ ნაწარმოებათ ითვლებიან. ამ დროს ორიგინალურ თხზულებათ გაჩდა უთარგმნიათ სხვა-და-სხვა წიგნები რომელთა და კვლინთა მწერლებისა. მრავალი ჩვენი ახალგაზდანი რომელ მისსინორებთან სწავლობდენ ლათინურს ლიტერატურას. იმ დროის შესანიშნავ კაცებად ითვლებიან ვასტანგ VI, ანტონ I, ჰატრიარხი, გამოჩენილი ვახუშტი, ვასტანგ VI-ის ძე, დავითა, თონა და თეიმურაზ გიორგის ძენი, და საბა სულხან ორბელიანი, რომელმაც ევროპაში იმოგზაურა და დაგვიტოვა სიბრძნე სიწრუის წიგნი და ლექსთა კონა; იოსებ სამებელი, რომელიც ვასტანგ მეექვსეს ესმარებოდა სჯულის გამოცემაში და საქართველოს მატინეს შეგებაში; დავით გურამიშვილი, ბესარიონ გაბაშვილი (კატის ომის ავტორი), და სხვ. ამათგან უკვლახე უფრო შესანიშნავი საბა ორბელიანი, ვახუშტი და ანტონ კათალიკოზია. ანტონმა, როგორც მტოდნემ ლათინურის და ბერძნულის ენებისამ, გადმოთარგმნა უკვლახ სამეცნიერო სახელმძღვანელო მაშინდელი დროისა. მანვე დასწერა მარტირეკა, რომელშიაც აღწერილია ჩვენ სასულიერო გმირებთა მოღვაწეობა. ვახუშტიმ დასწერა ისტორია და გეოგრაფია საქართველოს ნამდვილს რუკითურთ. რიტერი ალტარცებაში მოჭყავს ვახუშტის გეოგრაფიის მეტოდს. ამ უგანასუნელის ზოხის საუკუნის მწერლებში უფრო შესანიშნავი სასულიერო მწერლები არიან, რადგანაც საერო მწერლებს ამ დროს მოცალება და დრო არა ჰქონდათ მუდმივი მტრისაგან ქვეყნის ახსრების გამო.

ამ მოკლე მიმოხილვიდამ ხანს რომ ქართველთა გონე-

ბის ნიადაგი სრულიად მზად იყო შექმნობინა და შეეთვისებინა ეკონომიკური მეცნიერება და ცივილიზაცია. კლასიციური ლიტერატურის შესწავლა, ნაციონალური საერო და სასულიერო ლიტერატურის ამ მდგომარეობაში ყოფნა, როგორშია ცოფილთა, და ქრისტიანული იდეალების განხორციელება, ყოველივე ეს ნამდვილს საბუთს გაძლევს ვითიქროთ რომ ქართველი სხვა აზიური ხალხებზეთ ძალიან არ ჩამორჩებოდენ ეკონომის განათლების მხრით, თუ მათ მოსვენება ეღივებოდათ მტრისა და მძარცველებისაგან და თუ ამითგან დაცულნი, თავისუფლად თავიანთ სურვილისამებრ მოაწყობდენ თავიანთ შინაურს ცხოვრებას.

1800 წელს საქართველო შევიდა რუსეთის მფარველობაში, რომელმაც აღუთქვა, რომ იგი ეტდება ქართველთა ზნეობრივის და გონებრივ გაუმჯობესობისათვის, მტრისაგან დაცვისა და მოქალაქეობრივის კეთილ განწყობილებისათვის. ამას ელთადა საქართველოც რუსეთისაგან.—რუსეთმაც ერთ საუკეთესო საშუალებათ ქართველთა განათლებისათვის სხვათა შორის სკოლას დააარსა. ან კი რა უნდა იყოს უკეთესი საშუალება გონებისა და ზნეობის გასამშვენებლად, როცა იგი რაციონალურად არის მიმართული ხალხის საკეთილდღეოთ; მაგრამ როცა სკოლას თავის დანიშნულებას და მიზანს ასცილდება, მისი ნაყოფი დარღვევას უფრო მწარეს სოფლს. მანამ რუსული სკოლას დაარსდებოდა, ჩვენში კიდევ იყო ნაციონალური სწავლა მონასტრებსა და სამრევლოებში, თფილისისა და თელავის სემინარიებში. ეს ცხადათა სჩანს ანტონ ქათალიკოსის მოხსენებაში გენერალ ლეიტენანტის გონიერებისადმი. ანტონი მოახსენებს გონიერებს, რომ ყოველი ეპისკოპოსი, არქიელი, არხიმანდრიტი და მამათ-მონასტერი ვალდებულია ქველდეს გა-

მართული სამრევლო სკოლაო. ხოლო ამ დროს მონასტრები, აჩქიელნი, კპისკოპოსნი და არსიმანდრიტნი ბლომად იუენენ ძალიან. აქედამ ცხადათ სჩანს, რომ მოსწავლეთ დასი მცირე არ უნდა ყოფილიყო მაშინა. ამას თუ დაკსძენთ იმ ფაქტს, რომელიც დღესაც თვალ-საჩინოა, ე. ი. რომ თავადთა და აზნაურთა ოჯახსში ყოველმა ქალმა წერა-კითხვა იცოდა, მაშინ უფრო სარწმუნო იქნება ის აზრი, რომ წერა კითხვა ძრეულ გავრცელებული უნდა ყოფილიყო ჩვენს ხალხში ასალი სკოლის შამოლების დროს. მაგრამ საქმე იმაშია, რას ასწავლიდენ ბერნი და მღვდელნი, რასა სწავლობდენ თავადთა და აზნაურთ ოჯახსში. ამ კითხვის პასუხი ძნელი არ უნდა იყოს. ჩვენ ვიცით, რომ საუკეთესო პოეტების თხზულებანი: ვეფხისტყაოსანი, ვისრამიანი, ჩასრუსამისა, მოსე სონელისა, და სხვათა მწერალთა ნაწარმოებნი საუკეთესო სამკაული იყო თავადთა და აზნაურთა ოჯახებისა. სამართო წერილის ცოდნა ხომ ყოველ თავადისათვის საკვლევთა იყო. თუ მივიღებთ მსედველობაში იმ გარემოებასაც, რომ გლეხის ქალები ხშირად წიგნსა და წერას ეჩვეოდენ თავადთა და აზნაურთ ოჯახსში, დედათ-მონასტრებში, დატეშმარტებით შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ წერა-კითხვა დაბალ ხალხშიაც უნდა ყოფილიყო ფესვ-გადგომული.

რაცა შეესება სასულიერო სემენარებს და სამრევლო სკოლების სწავლის შინაარსს, ამაზედ ისევე ანტონ ქათალიკოსის მოხსენებას მიუბრუნდეთ. ასემენარიაში სწავლობენ გრამმატიკას, რეტორიკას, ფილოსოფიას და ღვთის მეტყველებასო. სამრევლო სკოლებში და მონასტრებში სემენარიაში შესასულიად ამზადებენ ყმაწვილებსაო — განაგრძობს ანტონ თავის მოხსენებაში. ფილოსოფია, რეტორიკა და ღვთის მეტყველებათა იყო დასაბამი იმ მცენიერებათა, რომლებიც მერმე გაფართოვ-

დენ და უნივერსიტეტების მეცნიერებას საძირკვლად დაედვენ. ეკროპაში. მართალია სწავლების მეტოდი სსოლასტიკური იქნებოდა, შინაარსიც აგრეთვე, მაგრამ ამ სსოლასტიკურს სწავლას შეეძლო ისეთი ნაყოფი მოეტანა, როგორც მან გამოიღო ოკსფორდისა და პარიზის უნივერსიტეტებში, რომ ისტორიულად წინ - სვლა არ შეუძლებოდა ჩვენს ძველებურს სკოლას. სსოლასტიკა დაიბადა აბბატების სკოლაში და გაიზარდა ეპისკოპოსთა სასწავლებლებში. მისი არსებითი ხასიათი ის იყო, რომ ყოველი მეცნიერება დამორჩილებოდა ღვთის მეტყველებას. *Philosophia est ancilla teologiae*, ამბობდენ საშუალო საუკუნეებში. მაგრამ ეს ნამდვილ არასოდეს არ ხდებოდა. არისტოტელის ჭზრები და პლატონის სწავლა მანც თავისას შერებოდენ. თუ ჩვენში ფილოსოფიას და ღვთისმეტყველებას ასწავლიდენ, ცხადია რომ საუკეთესო ფილოსოფოსთა ნაწარმოებს ჩვენ სასწავლებლებში ადგილი ექნებოდა. რეტორიკასაც შესაფერი სარგებლობა უნდა მოეტანა. საუკეთესო მსკერძმეტყველური თხზულებანიც სელთ ექნებოდათ, სამღვთის მეტყველო მეცნიერება ხომ ყველაფრით გამართული და განვითარებული იქნებოდა. ამას დაურთოთ კიდევ ქართველთ გონების მომზადება პოეტებისა და სხვა საერო ნაწარმოებთა მოსახებით და ვიკითხოთ, სასარგებლო იყო ჩვენთვის იმ გვარ სკოლების უარ-ყოფა და მათი ზრდისა და განვითარების მოკვთა. სასარგებლო იყო თუ არა ჩვენთვის მოსპობა იმ სკოლებისა, რომლებიც უსათუოდ აღორძინდებოდნენ იმ მიმართულებით, რა მიმართულებაც შემოსსენებულმა საუკუნეებმა გვიანდერმა. რაღა კითხი უნდა, რომ ამ სკოლების შეფერსება არ იყო კარგი ქვეყნის გონებრივის წარმატებისათვის. მაგრამ ისეთმა ისტორიულმა ტალღამ გადმოიარა ჩვენს თავზე, რომ ძველთან

კავშირი უეტრივ შეგავწყვეტინა და ასაღს ასპარეზზედ გამო-
კვიუნან და გონებისთვის სხვა სავარჯიშო გაკვირინან. დავა-
კვირდეთ ამ ჩვენს გონების სავარჯიშო მოედანის ზრდა-მატე-
ბას და მის ნაყოფს.

ზეტრე სვისტუნოვი, პირველი წევრი იყო რუსეთში სასაღსო
განათლების დასაარსებლად დადგენილის კომისიისა, 1801
წ. 16 ივლისს რაზმორტით მოასსენებს გენერალ-ლეიტენანტს
კნორჩინგს: ქართველებზედ ზეერი უწყრით რომელებთა და ელ-
ლინთა და ესლანდელ მოგზაურებსაცა, მაგრამ მათი ნაწერე-
ზიდან ძნელია შეადგინოს კაცმა ნამდვილი შესედულობა სა-
ქართველთა საღსო. მე ვსთხოვ თქვენს. ძალაღ საჩისსო-
ნებას გვაცნობოთ, რა მდგომარეობაშია საქართველოს სასწავ-
ლებლები, რა-და-რა ადგილს არიან გამართულნი საქრო და
სასულიერო სკოლები, რა წიგნებს სმარობენ სასელმძღვანე-
ლოდ, ნაბეჭდს, თუ სულთ-ნაწერს. არის თუ არა ქართულად
გადმოთარგმნილი ის სასელმძღვანელოები, რომლებსაც რუსე-
თის სკოლებში სმარობენ. რა წოდების კაცები არიან მასწავ-
ლებლად, რა სწავლის მექონენი და ვის სარჯსე არიანო.—ძვირ-
ფასი იქნებოდა ჩვენი საზედაგოგო მატინესათვის ამ კითხვე-
ბის დაწვრილებითი ზასუსი, მაგრამ სამწუსაროდ ვერსად
ვერს ვიპოვეთ რა. იქნებ არსოგრაფიულმა კომისიამ, რომ-
ელმაც გამოსცა აკტები იმ ქველის დროის შესახებ და რომ-
ლიდამაც ჩვენ ვკრეფთ ჩვენს ცნობებს, თვით არა სცნა საჭი-
როდ დაბეჭდილიყო ეს საინტერესო ზასუსი მთავარ-მმართვე-
ლისა.

ამ ერობი წლის განმკაცლობაში მაწერ-მოწერას შედეგის იყო, რომ კავკასიის მმართველმა გენერალმა გოკავენსკიმ მოუწოდა ქართლისა და კასეთის თავადთა და აზნაურთ, აუხსნა მათ თავისებურად სწავლა-განათლების საჩვევლობა და მისცა წინადადება თბილისში სასწავლებლის გამართვისა და გამოუცხადა, რომ 22 სექტემბერს 1802 წელს ტფილისში გამოცხადებულდებოდნენ თავიანთი შეილებითურთ. ამ საქმეს არავითარი დაბრკოლება არ გადადობებია. ამ სახით 22 სექტემბერს დაარსდა ესრედ წოდებული училище для обученія благороднаго грузинскаго юношества. სასწავლებლის საკურთხეულად მოიწიეს სრულიად საქართველოს ქათალიგოზი, მალა ყოვლად უსამღვდელოესი, უბრწეინვალესი მეფის-წული ანტონი (ირაკლის შვილი იყო) და რუისთავის არქიელი სტეფანე. ანტონი აკად-მყოფობის გამო სკოლის კურთხევას არ დაესწრო. მის ნაცვლად სამღვთო პარაკლისი რუსთავის არქიელმა სტეფანემ გარდაიხსადა. სასწავლებლის კურთხევის შემდეგ მთავარ-მართებელმა სამღვდელოება და თავად-აზნაურობა თავის სახლში მიიპატიჟა და გაუმასპინძლდა. — ჟერგაიხსნა, რასაკვირველია, პირველი კლასი, რომელშიც პირველად 45 მოსწავლე ითვლებოდა. სასწავლებლად დანიშნეს ორი რუსი, რომლებიც ამდენ ხანს სამდივნოებში მსახურებდნენ, გუბერნსკის რედისტრატორები: პლეშჩევი და პოკროვსკი. ესენი რუსულს და ზოგიერთ სხვა საგნებს ასწავლიდნენ. ქართული ენის სასწავლებლად და სასწავლებლის დირექტორად განაწესეს კავკასიის გრენადერის პოლკის მღვდელი პეტრიაშვილი. სასწავ-

კლასებზე იყო დანიშნული რუსული და ქართული, რომელსაც შემდეგ კლასებში დაერთო სომხური და თათრული. ბოლოს, როგორც საზოგადოდ სახმარი ენა, ფრანგულზე შემოიღეს. ენების შესწავლის სისტემა იყო ამგვარი: დაწყებებიდანვე ჯერ ანბანს, შემდეგ გადადიოდნენ ამოსაღებზედ. ამას ვათავებთ შემდეგ წერას მიჭყოფდნენ სელს. წერა-კითხვის ცოტადნად შესწავლის შემდეგ გრამმატიკას მისცემდნენ სელში უმაწვილებს. გრამმატიკა მორე კლასში იწყებოდა. სასწავლებლის ინსტრუქციაში პირ-და-პირ არის ნათქვამი: **ВЪ ВТОРОМЪ КЛАССѢ, ПРОДОЛЖАЯ ЧТЕНІЕ И ПИСЬМО, ПРИСТУПИТЬ КЪ ГРАММАТИКѢ ОБОИХЪ ЯЗЫКОВЪ, Т. Е. ГРУЗИНСКАГО И РУССКАГО.** სასწავლო საგნებზე იყო არითმეტიკა, მოკლე კატეხიზმა, საღმრთო და სამოქალაქო ისტორია, (პროგრამაში იყო თუ არა შეტანილი ჩვენი სამშობლოზე სამოქალაქო ისტორია, არა სჩანს) საზოგადო გეოგრაფია, გეომეტრია და სატვა. ამავე ინსტრუქციაში არის მოხსენებული რომ უჭანსკენელად უნდა ესწავლიათ უმაღლესი მათემატიკა (ალბათ ალგებრა და სხვანი), არტილერია, არსიტექტურა, მეხანიკა, ფიზიკა და ბუნების მეტეოლოგია. ამას ამოებს ინსტრუქცია, მაგრამ რამდენად სრულდებოდა იგი, ამას ჩვენ დავინახავთ ქვემო მოხსენებულ ფაქტებიდან. სასწავლებლის ზნეობრივის მდგომარეობის გასაცნობლად ჩვენ მოვიყვანთ რამოდენიმე მუსლს იმ წესდებულებისას, რომელიც უნდა აღესრულებიათ მოსწავლეთა და მასწავლებლეთ. კვლევისაში სიარული ისევე სავალდებულო იყო უმაწვილებისათვის, როგორც სკოლაში. ღოცვა დილას და საღამოს, სადილ-წინ და უკან, დაწოლისას და ადგომისას მიუცილებელი ვალდებულება იყო მოსწავლისათვის; ამ ინსტრუქციით კლასში მიმავალი უმაწვილო გზასზე არ უნდა ცელქობდეს, შუა თუ არა კლასში, უნდა იჯდეს

თავის აღაგას უძრავად; იმეორებდას და იზეპირებდას ტანარკვეს-
 რადა მასწავლებელი არკვეს გაკვეთილს, უმაწვილმა არავის ხმა
 არ უნდა გასტყოს, ან არავის არ უნდა გადუზურსულაოს, უძრავ-
 კად უნდა იჯდეს და მასწავლებელს პირში უცქეროდეს. მასწავ-
 ლებელსაც დიდი მოთხოვნალება: აძვეს კისერზე და დირექ-
 ტორსაც წაა ნაკლები. მაგრამ აქ ცოტა შეკვერდეთ და გავსა-
 უოთ, რამოდენად შესაძლებელი იყო მასწავლებლისთვის იმ
 მოვალეობის ასრულება, რომელსაც მას სთხოვდა ინსტრუქ-
 ცია. კინ იუვნენ მასწავლებლები? გუბერნსკის სეკრეტრები,
 რომლებიც ერთსა და იმავე დროს ორს თანამდებოდეს ასრუ-
 ლებენ: სამდივნოშიც ქალაღდის გადაწერა და გადმოწერა მათ
 ხელშია და ქართულთ თავადთა ახალ-გაზდობის აღზრდაც მათ
 აქვთ მინდობილი. გუდოკინისადმი ლიტერინოვის მიწერილობა-
 ში აი რასა კვითხულაობთ:*)

Чтобы ученики напрасно время не теряли, испраши-
 ваю дозволения у В. С. употребить способнаго изъ граж-
 данскихъ чиновниковъ съ прозвондениемъ оному и сего
 жалования въ уваженіе занятія двумя должностями.

დაის, რომ უმაწვილებს დრო არ დაეკარგათ და რომ
 სწავლა კარგად წასულიყო, ჩინოვნიკებს უმაგიერი მოუმატეს
 და . . . მაგრამ ამასობაში რუსეთში მასწავლებლების რიცხვმა
 თითქო იმატა. გამოიწერეს სპეციალურად მომზადებუ-
 ლი მასწავლებლები, სტუფანე გულიაევი და მალტევი. ამათაც
 თავი ისახელეს. აი რასა სწერს ციციანოვი მინისტრს გრ. ზა-
 კადოვსკის:**)

*) Акты кавк. археогр. комисіи, т. III и IV.

**) Акты Кавк. археогр. комм. т. IV стр. 59.

Гуляевъ не обѣщаетъ успѣха, не имѣя дара заставить учениковъ уважать себя; къ тому жѣ рѣчь имъ говорепная можетъ свидѣтельствовать предъ В. С. о новости, вводимой имъ въ краснорѣчіе пословицами и обидимыми изрѣченіями для повопріобретенной земли, а потому неблагоугодно ли будетъ В. С. повелѣть его возвратити на родину.

კიდე ამოვიღებ რადიკალი სიტუაციას გენერალ სპეკტრის ტრანსპარენციის მიწერილ რეპორტში (17 იანვრის 1810 წ.)*

Исправляющій должность Директора тит. сов Букринскій отъ 13-го сего Іюля рапортуетъ, что учитель тит. сов. Мальцевъ и губ. секр. Лубкинъ упражняясь въ пьянствѣ, первый съ половины Мая а послѣдній съ Февраля м.-ца, дѣлають разныя * неприличныя поступки, въ тоже время крикъ и стукъ въ разныя мѣста и наносятъ сосѣдямъ безпокойства, а произпошеніемъ неприличныхъ словъ—обиды и сколько ни старался ихъ удержать, но ни какъ не могъ; отъ тавого пьянства пришли въ болѣзнь и если ихъ не воздержать и не будутъ пользова- ны, то могутъ умерѣть.

ზემო მოეყვანილს ფაქტებს, კგონებთ, განმარტება აღარ ეჭირება. ცხადათა სხანს, რომ არამც თუ სკოლის მთავრობა, არამედ თვით მთავარ-მმართველებსიც დიდად ზრუნავდენ სწავლის წარმატებისა და სკოლის კეთილ-დღეობისათვის. . . . მაგრამ რომ უფრო ცხადად და ნამდვილად წარმოვიდგინოთ, რა ხასიათი ჰქონდა ამ სკოლას და რა აზრით იყო იგი და-არსებული, ჩვენ მოვიყვანთ მინისტრისადმი ციციანოვის მოხსენებას:

Необходимая нужда въ Россійскомъ языкѣ въ той

земль, гдѣ на ономъ отправляется судопроизводство, недостатокъ въ переводчикахъ и краинее невѣжество здѣшняго дворянства, даже до того, что большая часть не знаетъ природнаго своего языка по правиламъ, побудили меня приступить дѣятельнымъ образомъ къ преподаванію способъ относительно введенія въ грузію *первыхъ лучей просвѣщенія*, буде не вообще народнаго, то хотя здѣшняго дворянства, дабы покрайней мѣрѣ поколѣніе, въ отроческихъ лѣтахъ нынѣ пребывающее, вкусило блаженство, *Россійскимъ правительствомъ для онаго уготовленное.*

რაცა რომელიმე მთავრობის წარმადგენელი სახკვდა სკოლას, ამ გვარს ქებს მისწერდა სასწავლებელში სწავლის წარმატებას*).

Лично я обозрѣлъ сіе благородное Тифлисское училище и, къ совершенному удовольствію моему, нашелъ въ немъ все въ цѣлѣйшемъ порядкѣ; учениковъ же усердныхъ и прилѣжныхъ съ добрыми успѣхами въ занятіяхъ, особливо же видѣлъ я между учениками успѣшныхъ въ короткое время въ чтеніи Россійскихъ книгъ и въ письмѣ Россійскомъ.

თუცა სე იყო, მაგრამ უმდეგ მთავრობამ საჭიროდ დაინახა ცვლილება მოხდინა სასწავლებელში. აი რას ამბობს ტომასოვი მინისტრისადმი მიწერილობაში:**)

Вошедъ въ образъ мыслей и нравовъ благороднаго грузинскаго сословія, нашелъ необходимымъ учредить такое училище (т. е. военное), ибо въ нравахъ здѣшнихъ жите-

*) Акты кавк. археогр. комм. т. VI

**) Акты кавк. археогр. комм., т. VI и VII

лей, а особенно дворянства, вкоренены духъ и склонность къ военной службѣ.

ამ გვარსაკე აზრს იმეორებს მარგისი ჰაუელისი მინისტრისადმი მიწერილობაში:

..... вникая въ свойство народа и находя, что здѣшнее молодое дворянство несомнѣнно могло-бы быть весьма полезное для службы Е. И. В.-а, найпаче войнской, (по природному въ нихъ военному духу) я долгомъ считаю покорнѣйше просить Васъ употребить содѣйствіе Ваше въ пользу просвѣщенія сего новаго края.

ამ გვარად შემოსუნებული სასწავლებელი ტოტლებენის მინისტრობის დროს სამხედრო სასწავლებლად გადაკეთდა. სასწავლებელი გაფართოვდა, სასწავლო საგნებიც მოემატა. ჯერ წინეთი ტიტანიოვი სრულიად წინააღმდეგი იყო რომ ზოგიერთი უსარგებლო საგნები პროგრამაში ჩაერთეს. მაგრამ მერმეთ კი ამ გვარად განმარტავდა ლათინურის ენის საჭიროებას: პრინცი კეკელი დიდი საჩდალი ლათინურის ცოდნით შეიქნა, ადვოკატი მორე ლათინურმა გაამეტნიერაო. სამხედრო მეცნიერების სსკა-და-სსკა საგანი ლათინურს, ოსურულებებშია განმარტებულიო. ლათინურს ნემეტურიც მოჰყავ და ყველა ამით დაერთო სამხედრო მეცნიერებანი. მღ. პეტრიევის ნაცვლად ესლა დაწინიშნეს სასწავლებლის უმფროსად ვილან არტილერიის პოლკოვნიკი. ამ დროს ავთი-მეოფობაც ეწვიან თბილისს. მოსწავლეები თავიანთ მშობლებთან წავიდნენ და სასწავლებელი გაცივდა. მერმეთ, როცა ავად-მეოფობამ გადაიარა, მოსწავლეებს დაზარდათ სასწავლებელში დაბრუნება. აღარც დედ-მამა იყო მონდობილი ემსწავლეების სკოლაში დაბრუნებისა. მაგრამ ცოტადენი მოსწავლენი მაინც მოგროვდენ სასწავლებელში. ჰაჩკლისი უნდა გარდაეხადათ. მზრუნველიც მობრძინდა და ემა-

წვილებს შესხმა ათქვევინეს რუსულს ენაზე, ამ შესხმის ცოტადენს თარგმანს: აჭავე მოვიყვან; რეპირიფასკეს და მოწიფალო სელმწიფეო, ჩვენო მზრუნველო! დღეს თქვენის აღმატებულების წინაშე დგანან ყრმანი, ერთმანეთ შორის უნათესონი, მაგრამ თქვენს პირიყენებაში აღიარებენ ერთსა საერთომამსას; მოწიფებით გსასოებენ და თავის ბედნიერების წყაროთა გთოლიან. რას მოგესწართ ამას, რომ მისი იმპერატორებითის დიდებულების სატება თქვენი პირიყენებით გვაშუქებს! ჩვენა კვრძნობთ ამის მიზეზს, მაგრამ ვერ ძაღვებმს გამოთქმა.» სულ ამ გვარი სიტყვებით არის ეს შესხმითი სიტყვა და თავდება ამ ნაირად: «დიდება მძალთა შინაღმერთსა, დიდება და დღეგრძელება ქვეყანასა ზედა ალექსანდრეს, სასულითა და საქმით ჩვენთვის პირველსა, დიდება და დღეგრძელება თქვენს უმაღლესობას, ჩვენო მზრუნველო.»

ესლა ჩვენ უფრო მოკლეთ ავსწერთ ამ პირველი სასწავლებლის ისტორიას, რომელიც გაისხნა უმაღლესად დამტკიცებულის 8 აგვისტოს*) 1803 წ. პრექტის ძალით. თანახმად ამ პრექტისა, სასწავლებელი, რომელიც მისი სასწავლოდგან სსანს, იყო დაარსებული თავად: ზნაურთა შვილების აღსაზრდელად. სასწავლებელში მარტო-მარტი კლასი იყო პირველად: ერთი რუსულისა და ერთი ქართულისა; მასწავლებლები სკოლისა ოთხნი იყენენ; დირექტორად ქართველი მღვდელი პეტრიაშვილი იყო. დირექტორს აწავითარნი განკარგულების მოხდენა არ შეეძლო მთავარ-მართებელს დაუყოთხუელად, რომელიც სასწავლებლის მზრუნველათ ითვლებოდა. სასწავლებლის ხარჯათ 10,000 მანეთი იყო დანიშნული, რომელიც

*) Акты т. V стр. 277

ჭარბულაქანს ქჭონდა შეწერილი, კითარცა გადასახადი და რომელსაც აბრაშემით ისდიდა ყოველ წლიე. ამ ხარჯის შესახებ უნდა შევნიშნოთ, რომ სშირად სასწავლებლისათვის დანიშნული ფული სურსათისა და სხვა სამხედრო საჭიროებისათვის იმძარბოდა ხოლმე, და როცა ჰანსიონერებს შალვარი ან კიდევ სხვა ტანისამოსი, ან რამ დააკლდებოდათ, მსრუნველს მანისტრთან უნდა გაემართა მიწერ-მოწერა, თუნდ ოცდაათი მანეთისათვის. სასწავლებელს თავიდაპე უნდოდა ჭყოლოდა ჰანსიონერები, რომ ამათგან რვა კაცი მოსკოვის უნივერსიტეტში გაეგზავნათ ყოველ წლიე სწავლის მოსათაველად, მაგრამ ამ სურვილის შესრულება შეუძლებელი შეიქნა მშობლების უთანხმოების გამო. 1804 წ. მოისპო ჰანსიონიც და ემანუილების რუსეთში გზავნაც. უკებ ეს იყო მიხეზიო, ამბობს გრებერი, სასწავლებლის გაუქმებისაო. ასე რომ 1805 წ., როცა ციციანოვი დაბრუნდა თფილისში, სასწავლებელი დაკეტილი დასკდა და მოსწავლენი — გაფანტულნი. ახლა სელა ახლად დაიწვეს ემანუილების მოგროვება სკოლაში. რომ უფრო წახედისებინათ ემანუილები სწავლაზე, მათ დაუნიშნეს სასწავლებლის სახარჯო ფულიდან საჩუქრები. ამ გვარ საშუალებას მოსწავლეთა მისატყუებლად დიდ-ხანს სძარბოდა, მაგრამ როცა თავად-ახნაურობამ დაინახა რომ მათ შვილებს რუსულთა წერა-კითხვა და რუსულად ლაზარაკი ლეგმა ჰურს აძლევს, ესე იგი, რომ მათი შვილები ამის წყალობით ჩივნოვნიკები გახდებიან, ჩინსა და ჯამაგირს მიიღებენ, ჰირ იქით დაუწვეს კედრება უფროსებს სასწავლებელში ემანუილებას მიღებისათვის. სასწავლებელი უნდა გადიდებულიყო, მაღალი კლასები უნდა მომატებოდა და პროგრამაც უნდა გაფართოებულიყო. ამის გამო სასწავლებლის უმფროსი შეუდგა პრო-

გრამმის შედგენას და 1807 წ., გრ. გუდოვიჩის წარდგენით, თფილისის საკეთილშობილო სასწავლებელი გიმნაზიათ გადაკეთდა, რომელშიაც პირველადე დაარსდა 6 კლასი. სასწავლო საგნებს მოკმატა ნემეტური და ლათინური. მოსწავლეთა რიცხვი 100-დის ავიდა და მასწავლებლებადც 10-ამდე კაცი იქმნა დანიშნული. ამ გვარად და ამ სახით სწარმოვობდა გიმნაზიის საქმე 1819 წლამდე, როდესაც გენერალ კრმოლოვმა შამოილო ცოტოდენი ცვლილება სასწავლებელში: ლათინურისა და ნემეტურის მაგივრად თათრული შამოილო და, რადგანაც უმაწვილები სამსედრო სამსახურს უფრო ეტანებოდნენ, სამსედრო საგნების მეცნიერების სწავლება უნდა გაფართოებულიყო. ამისათვის გააკრძელეს მათემატიკა, შამოილეს გეოდეზია, სიტუაცია და ქორტიფიკაცია (полевая фортификация). იმავე 1819 წელს თფილისის საკეთილშობილო სასწავლებელი უაზანის უნივერსიტეტის სამმართველოს უწყებაში გადავიდა. 1825-ს ხარკოვის უნივერსიტეტს მიაწერეს. მაგრამ ამით სრულიად არავითარი გავლენა და თვალ-უერი არაქონდათ ამ სასწავლებელზე სიშორის გამო. სასწავლებლის მბრძანებლად იყო ისევე მთავარ-მმართველი, რომელიც უსლლოკეს განმკებლად სამოქალაქო გუბერნატორის ნიშნავდა ხოლმე.

ამის შემდეგ არაფერი დიდი ცვლილება არა მომხდარა რა სასწავლებელში უგანასკნელს დრომდე, როცა რუსეთის სახალხო განათლების მინისტრმა განგარგულება მოახდინა, რომ თფილისის საკეთილშობილო სასწავლებელიც იმ წესსზე მოწყობილიყო, როგორც ამ გვარი სასწავლებლები რუსეთში იყვნენ მოწყობილნი, გენერალ სიზიაგინს უნდა წარედგინა თავისი აზრი სასწავლებლის გადაკეთების შესახებ, მაგრამ მისი სიგუ-

დილის გამო საქმე კიდევ შეჩერდა. რა მდგომარეობაში იყო ამ დროს სასწავლებელი? ამის შესახად ჩვენ ამოგვრითვით სხვადასხვა ჩინოვნიკების, მასწავლებლების და სასწავლებლის უმთროსების მიწერ-მოწერებში გათანტუელს ადგილებს. აი რას ამბობენ ისინი: სასწავლებელი დასცილდა იმ წესს და სიკეთეს, რომელიც მისთვის სასურველიაო, სწავლას წარმატებად აქვს უზნეობა უეუწადლებოთ რჩება, ეკონომიური ნაწილი უნდა იქნეთ შოთ მიდისო. რადგანაც ამის მიზეზად სკოლის წუობილება უნდა ჩაითვალოს, ამისათვის იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ასალი წესების შემოღებისათხავე ეს ნაკლებუკანება მოისპობაო. მაგრამ რადგანაც იმდენად სკოლის გარეკანი წესები არ არიან დამნაშავე, რამდენადაც ადგილობრივი გარემოებანი, ამისათვის გონიერად გამოკვლევის და გამოძიების ღირსია ეს უკანასკნელიო—ამას ამბობს გრუბერი თავის პრეპტში, რომლის დაგვარად უნდა შეცვლილიყო ეს სასწავლებელი.

უზნეობის მიზეზი, ამბობს ის, და რუსულის სუსტად შესწავლა უსათუოდ შინაურს ურიგო აღზრდას და დედამამისაგან ამ საგნისათვის უეუწადლებობას უნდა მიეწეროს. მართლაც, ქართველ თავად-აზნაურს არა თუ შეუძლია თავიანთი შვილების რიგისამებრ შინად აღზრდა, რასაც დიდი გაკლენა ექმნებოდა უმაწვილის მომავალზე სახელმწიფო სასწავლებელში, არამედ იმოდენად სკლის შეწუობაც არ შეუძლიანთ, რომ მოსწავლემ ისიც არ დაკარგოს, რაც მოუპოვებია და შეუქნია სასწავლებელში. ამათ მატყავთ ათათორმეტ წლოვანი ბავშვები სასწავლებელში, თითქმის განადირებულნი, უსალისობრ სწავლასე და რუსულის სრულიად უკოდინაჩნი. აქ მასწავლებელი იმედი უნდა ებრძოლოს რა გვარს დაბრკოლებასა ერთი რომ უმაწვილი გაუწურთენელია (огрубленный); მეორედ, რომ რუსუ-

ლი ენა უნდა ისწავლას, და ისე შეითვისოს, როგორც დედ-
ენა: ეს კიდევ არაიკერი, საქმე ის არის, რომ გავლენ თუ არა
ემსწვილები კლასიდან, სადაც ორი სამი რუსული სიტყვა
დაისწავლეს, მივლენ დედმამსთან, დაიწყებენ ქართულს დაზა-
რაცს, დედ მამა უფრო არ უგდებს, ძალას არ ატანს თავის შეილს
მანც-და-მანც რუსული იღაზაჩაკეო და ამასობაში ემსწვილებს
დაზებირებული რუსული ავიწყდებათ. ამისათვის რუსული ენის
შესწავლა, განსაკუთრებით პირველს სამს კლასში ძრეულ სუს-
ტად მიდისო. დაისწავლიან წერას, კითხვას და რამოდენსამე
რუსულს ჭრახებს ისიც საზიზღარას გამოთქმით. მერმე სსკუ-
და-სსკვა მეცნიერებათა შესწავლას მიჭეობენ ხელს, მაგრამ, რად-
განაც ენა არა აქვთ შეთვისებული, ამისათვის მასწავლებლის
შრომაც ფუჭად მიდის და ემსწვილებიც კერას იძენენ. მშობ-
ლები, რომლებსაც არ ესმით მეცნიერების სარგებლობა, ყვე-
ლაზე უფრო იმასა ცდილობენ, რომ მათმა შვილებმა ექვსი
კლასი გაათაონ, მიიღონ ატტუატტები და სამსახურში შე-
ვიდენ. მეცნიერება მათ სრულიადაც არ ეპირანებათ. სამასწავ-
ლებლო მმართებლობაც ამავე გზას ადგას, რადგანაც გრძნობს
რომ უსარგებლო იქნება კლასში იმ ხელა შევირდების დარჩე-
ნა, მით უფრო, რომ სწულიად უგულოდ კვიდებიან სწავლას.
ამ გვარად სასწავლებლიდან გამოდიან ემსწვილები სრულიად
უშეცარნი და უცოდინარნი რუსულიას. ცუდის ზნეობის მი-
ზეზი ისევე ოჯახსში უნდა კეძოლო, ამობს ბვივე გრუბერი.
ზემოხსენებული მიზეზები, რომლებიც სწავლაში აბრკოლებენ
ემსწვილებს, ზნეობასაც ხელს უშლიანო. მართალია კარგი იქ-
ნება, თუ კლასში ეყოლებათ მათ მეოკალეურე და აღმსრდე-
ლები, მაგრამ ოჯახი და სახლი სომ თავის გავლენით მუდამ
დამბარკოლებული მიზეზი იქნებაო. ყველა ამ დაბრკოლებათა

მიხედვით უნდა შესდგეს ახალი წესი სასწავლებლის გაწეობისა და ამ წესისამებრ უნდა მოიძარათოს სწავლის სისტემაო. ამისათვის პირველი საშუალება ის იქნება, რომ ემაწვილები დედ-მამას და ნათესაობას დაშორდნენო. ამ სახით ჰანსიონის დაარსება მიიღეს. უმაღლესად დამტკიცებულის სასწავლებელთა ახალი ღებულების აზრით, ჰანსიონები მხოლოდ დასახმარებელ საშუალებათ ითვლებოდა რუსეთში, მაგრამ თფილისში კი ჰანსიონი სასწავლებლის ბურჟუაზი გახადეს, ზნეობის ტადრად მიითვალეს. მხოლოდ ჰანსიონის საშუალებით შეიძლება იმედი იქონიოს კაცმა, რომ სწავლა წარმატებაში შეკვა, ზნეობა გასწორდებოდა, რადგანაც ემაწვილები დედ-მამას მოშორდებიანო. ამას ამბობს გრუბერი, რომელმაც სასწავლებლის ახალი წესების შედგენა იკისრა. ამის შემდეგ გრუბერი ურჩევდა მმართველობას, რომ იგი შეეწიოს აჭურს თავად აზნაურობას, მისცეს სახელმწიფო საზინიდან საშუალება ჰანსიონის დასაარსებლად. შესაძლებელია იფიქროს მმართველობამ, რომ ვითომც ჰანსიონის დაარსების გამო ბევრი მოსწავლე მოაკლდება სასწავლებელს, რადგანაც ყველა მთხოვნელის რჩენა საზინას არ შეეძლება და დანარჩენი სწავლას მოაკლდებიანო; მაგრამ 40 მოსწავლეს უოკუეთვის შეინახავს საზინა და ამოდენიც რომ გარეშე მოსიარულენი იყვნენ სასწავლებელში, იკმარებსო და ამასთანავე სახეში უნდა ვიქონიოთ, რომ ჰანსიონების კეთილ ზნეობა გარეშე შეგირდებსედაც გარტად იმოქმედებსო და კარგს ნაყოფს გამოიღებს მისინ თფილისის გიმნაზიაო!... სიზიანის აზრი სამხედრო გიმნაზიის დაარსებაზე, მე უსაფუძვლოთ მიმაჩნია, რადგანაც ამ უმად ჩვენ სამხედრო ჩინოვნიკებსე უფრო სამოქალაქო ჩინოვნიკები გვეჭირებოდაო. აჭავე ამბობს გრუბერი, რომ რადგანაც საქართველო რუსეთის ერთგული და მო-

სამსახურეა, უსამართლობა იქნება, რომ სახელმწიფო ფული არ ეწილადოს ჰანსიონისათვისა.

გრუბერის აზრით შეიძლება ცვლილება უნდა მომხდარიყო სასწავლებელში: 1) მოსამზადებელ კლასში მხოლოდ თავადთა და აზნაურთა შვილებს უნდა ესწავლათ, რადგან გლეხის შვილის მიღება სასწავლებელში, გრუბერის სიტყვით, ცუდ ურთიერთობას და უზნეობას ჩამოაგდებდა მოსწავლეთა შორის. გლეხის შვილების მიუღებლობა მით უფრო შესაძლებელად მიიჩნდა გრუბერის, რომ თფილისის გრუბერნიაში მალე სამაზრო და სამრეკლო სკოლები გაიხსნება და სხვა წოდების უმწიფელები იქ იქნებიან მიღებული; 2) სასწავლო ენებად უნდა იქმნენ: რუსული, ქართული, ლათინური, ფრანგიული და ნემეტური; თათრულს და სომხურს თუმიცადა ასწავლიდენ ამოდენ ხანს, მაგრამ ისინი იმოდენათ ებატებოდათ და ეჯავრებოდათ, რომ უმჯობესია მოიშალოსა ამათი სწავლება. 3) აჭაურს მასწავლებლებს რვა წლით შეუმცირდეს საშენსიო ვადაო და გზის ჭირას გაიდა წლის ჯამაგირი წინ და წინ მიეტესთა.

ოც-და-ხუთს თებერვალს 1830 წ., მინისტრმა გნ. ლიგენმა მისწერა ჰანსიონის შესახებ გიმნაზიის ხარჯისა. ამ მოწერილობის და სხვა მიწერ-მოწერათა შედეგი ამ საგანზე ის იყო, რომ ჰანსიონის სახარჯოდ გადასდგეს 58,700 მანეთი. ამ გვარად დაარსდა თფილისის გიმნაზიის ჰანსიონი, რომელმაც თავისებურად გაწვრთნილი მამულის შვილი აჩუქა ჩვენს ქვეყნას

საანდაზო ლექსები *)

(ამოკრებილნი «ვეფხვის ტყაოსნიდამ», «ქილილა და მანიდამ» და «დავითიანიდამ».)

(ვეფხვის ტყაოსნიდამ)

ა.

ავსა კაცსა ავი სიტყვა
ურჩეენია სულსა, გულსა.

ამოა ჭკრეტა ტურფისა,
სიასლე საყვარელისა.

ავსა კარგად ვერ ვინ შესცვლის,
თავსა ახლად ვერ-ვინ იშობს.

*) პირველის სტრიქონის პირველის ასოს მიხედვით ანბანზედ ჩამოგარიგეთ ლექსები. ზოგი იქნება საანდაზოდ არ ვარგოდეს, მაგრამ ჩვენ მაინც ამოვწერეთ, როგორც სიტყვა-მოხერხებულნი მაგალითნი, ზოგან მხოლოდ ორიოდვე ლექსში, თითო-ოროლა სიტყვა შევცვალეთ. რომ კერძოდ თქმულს აზრს ზოგადის აზრის მნიშვნელობა მისცემოდა.

ხლმასისა ჭხამს ლახვარი,
ლახვარად გულისა სალისა.

არ შეუდრკების ჭახუგი
კარგი მასვილთა კვეთასა.

არ გარღვა გარდუგადად
მომავალი საქმე ზენა.

არ-ვის ძალ-უძს სორცთელსა
განგებისა გარდავლენა.

არ იცო, — ვარდი უეგლოდ
ხრავის მოუგრეთია?

არ იხმარებ, რა ხელსა ჭერი
საუნჯუისა დაფარულსა?

ასი ათასსა აჯობებს,
თუ გამორჩევით მჭნელსა.

აწლა ვსტან, — საქმე სოფლისა
სიზმარისა და ჩმასია.

არ ვინანი გარდასრულსა.

ამოა გარგსა მოყმესა,
რა რძი გამარჯვებოდეს.

არს პირველი მიჯნურობა
არ დაჩენა, ჭირთა მალვა.

(ქილილა და მანიღამ)

არცა ურჯულა იკადრებს
უმუხთლას მისსა ძმოზილსა.

ანწლი არ მოგეტემს უურძენსა.

ავსა ნუ იქ და ავისა
ნუ რადეს შეგეშინდების.

ავსა ავი არ მიუგო,
მსჯავრი ვითლა აიწონოს?

არ ვინ იცის სვალ და ზეგა
რა მოვა და რა იქნების.

არ ვინ ჭსვას ნაცვლად შაქრისა
წვიმა გუბეთა მდგომელი.

არ დაწუნარდება ქვეყანა
და მისი სანახაგები.

ავ-ენა კაცსა შენ წინა
ნუ მისცემ გზასა მარებლად.

ან საწადლისა ღრუბელსა
ავალ და აუფრინდებია,
ანუ კაცურად სიმხნითა
სიკვდილი თავს მიდებია.

ავის მოქმედმან მოიგოს
მისივ ნაქმარნი აგები;

ნატყლად მიეტყეს საჭიროდ
თვისივე დახმავები.

არ ძალუძს სუსა სუნუშსა
ტკბილთა ხაყოფთა მოსხმალ.

აჭა სიტყვისლე წაღკოტს ჭკავს,
ოცნებით მოსახვეწასა.

ავიც და კარგიც სიკვდილმან
საფლავად ჩააქუჩისა.

ამა სოფლისა მკურვალმან
ვის რა უგეროს ცნობილად?
კაბა კერავის ჩაატვან
დაუძონებლად მკობილად.

არ ჭშუენის ლომსა ჭაბუგსა
მცირედლა დახაყოდაჩსა
ადრე ადგილი დაავდოს
დაჩსა გაქმნეს მოდაჩსა.

აჭა საქმობის უამია,
სპათა გაგების დროცაო.

ავსა იქ და კაი გინდა, —
ნეტა ვის გაუგონია!

აჩავინ არის ღვთისაგან
უწილო, კერძ-მიღებულნი.

ამის მუცელს ვერას შეზღავდ
მიადღე და გარეშად

ანამცა დასცდუ საქმეთს
მესთანთა მოსტუხნობითა.

ავგვარისაგან იმედი
ნუ გაქვს კეთილის ყოფისა.

ავი ქალი ნუმც მინასავს
გულსა სუკდის შემომეწელი!
რა გინდ მისისა დარჩი იუოს,
ასპიტია, გესლთა მურელი.

(გურამიანილამ)

ავს თუ ავი არ ვუწოდო,
გარგს სასუფანდ რა დავარქო?

არც მომკალა, არც დამარჩინე
ტარე ვერე-ქვერეო.

ანავინ არის უფროსი
დვთისგან უდიდო.

ასეთს ნურას მოიკატრებ,
რამ დაზიანდო.

ამათ შემეწელი
ყოფილხარ ცუდი.

ბ

(ვეფხვის ტყაოსნისდამ)

ბორბოტიმცა რად შეეჭმნა
კეთილისა შემოჭმედსა.

ბრძენი ვინ ბრძენი? რა ბრძენი?
ჩელი ვითა იქმს ბრძნობასა?

ბორბოტსა სძლია კეთილმა, —
არსება მისი გრძელა.

ბოლო-ბაღასშისა მძებნელმან
სათნი დაკვარგე მინანი.

ბოლოდ ყოვლი დამალული
საჭმე ცხადად გამოსცხადდეს.

(ქილილა და მანიდამ)

ბელტისა მსროლელისათვის
ჭკა თქმულა შესატუორცებლად.

ბორბოტი თვალი
ცეცხლთ მინათვალი.

ბუისგან ნუ გამოუღო
ბოლო-კარკაზის ბუდესა.

ბოლოდ მომკაცა წესია,
რაც წინად დაუთესია.

ბრძენთა უთქომთ: ცუდი სიტყვა
ვერ გაიუღის ხანსა გრძელსა.

ბაგეს ნუ გაჭხლექ ჩათქმულად
თათული ზედ თუცა გესხნესა,
სითურთსილე გიჯობს: ნუ თუძცა
გედელთა ყური ესხნესა.

ბუზნი მუნ შემოკრბებიან,
სადაცა თათული ჰსდინო.

ბორცის სისაძბისაგან
კაცს გაუცვლება დიდება.

ბედი მას ჰქვიან, რომ კართა
მოადგეს დაუძრომელად.

ბედნიერების საღამოს
გადილაებს ზენაო.

ბრალთა, ოდეს წყაზარი
გაღიას იჯდეს ნაზარი*.)

ბებერსა სასძლოდ მორთულსა
უფრთხილდი, მოეწიდეო.

ბიცუე**) უკავილი ვინ ჰქრბა,
ან უანა თაგვის სოროსა?

*) ზარი—ყოფილი გასაწვრონელად

**) ბიცი—მლაშე უნაყოფო მანა

(გურამიანიდამ)

ბრძენის ურიგოს ქვეითას
ბაძით წახდების კრიო.

ბორბოტისაგან კეთილი
შურით ვერ გამარჩიესო.

ბ.

(ვეფხვის ტყაოსნიდამ)

გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის.
შაირია ამაღ კარგი.

გასტებს ქვასაცა მაგარსა
გრძელი ტუკიისა ღობილისა.

განგებასა ვერ ვინ შესცვლის,
არ საქმნელი არ იქნების.

გული კრულია კაცისა,
ხარბი და გაუძლომული.

განგებით ქმნილსა რისხვასა
კრავინ დარიდებია.

გული, ცნობა და გონება
ერთმანეთზედა ჰკვიდიან.

ბეგლსა სვრულთ ამოიუკანს
ენა ტკბილად მოუბარია.

გონიერსა მწკრთელი უყვარს,
უგუნურსა გულსა ჭებოდეს.

გულმა რა ელას ჭქმნას უგულად
თუ გულსა გული ელია.

(ქილილია და მანიდამ)

გაძლას ჭსჯობს სამკვიდროსაგან,
თუ დგომს არ ეგებოდეს.

სიწყ გულსა განძთა მძებნელსა
ჭინნი გაუმრავლებიან.

გული რა ერთით გაძღოს,
მეორე ჭსძებნას მიგებოთ.

გაუსინჯავთა სჯემთა
ბოლოდ შექმნას სლევანი.

გამოურჩევლად არ გარჯა
კაცმან ჭქმნას თავის ნებან.

გაუჩხრეველი რჩევანი
ისარს ჭგავს განატოცარსა.

გულსა სწადლისა ვარდი
ეკლისგან აღმობრწყინდების.

განგებულებისა ისარი
საცერით განატოცარსა.

ის მანქანა დასცდეს,
იფაროს ფაროი ოცნა.

გემოვნანს სკამებს თან ზნებებს,
გბილისა მისასკნელით.

გული საქმისა მოქმედი
მოცდალე უნდა მინეკულად.

გული ნაღვლითა ავსებელი
ვით იქმნას გამომკვეთელად?

გეოგრაფია სიკდილი გბულანს
თავის გაწივას სუბითა,
სიცოცხლეს მოფიქვებულსა,
აუგიახსნ ვნებითა.

გულ წრთელსა ვარსა სცხსადოდ
სიველე ვაღვანობსა.

გული სანთელია მნათბული
გულ დამკვართა მცნობელია.

გონს გაუიხვე წაქმის,
თქმს გბნდასა წასცლას.

გაფხინვანს სიკვლეს
ხსავდნ მკვობან აუცილსა.

გვირგვინი პატივსანი
მკვობს მეტად დასაბურავსა.

გაკუნა გინდეს ფარ-ხმლად
თემისა დასაპურობულად.

გულ-მტკივნარისა ტკივილი
რა იცის გულ-დაღებულმა?

გული თვალს აცლის,
ჭრთაძი ორსაჲ ჰსცვლის:

გზა კეთილისა კაცისა
ნიადაგ გინდეს საკად.

გულკუნის კაცის წესია
ფერხისა მაგრაღ დგომანი.

გულსა ხმელსა ვერ დააღობ
მიწეჲ ცრემლითა სველითა.

გულის განზრახვა გულმაჲ
იცის და ემოწმებაო.

გული გულს შენაწებაო
კაცმაჲ ვერ განსნას ვერ რითა.

გზას ჰპოებს ვისცა ჰკუა აქეს,
თუნა მოაცლის სოფელი.

გულ-ბორბოტს კაცსა ერიდე,
ნუ გაკლი მისსა ანესა.

გული გულისა მოუკარე
გგულად მალე დადნების.

გულს მიიზიდავი ბოროტი,
კეთილიც გაიტაცებსო,

გულ-სწრაფი ელვის მსგავსია
ანაზღად გამოჩენითა.

(გურამიანიდამ)

გავს უხორთუმო სპილასა
ჭკვიანი გაცი უწრთელი.

გულს მქონდა ხმალი გაჩრილი,
იწ მუბიც დამაძველო.

გზასა, რომელსა ხვიდოდე,
წინ დაიხედეო.

დ.

(ვეფხვის ტყაოსნიდამ)

დიდი ღებნია ჭირთა თქმა,
თუ კაცსა მოუხდებოდეს.

დგომი მგზავრისა ცდომია.

დიდთა ხუთა მოერევის
მცირე დასწავს ნაბერწკალი.

(ქილილა და მანილა)

დაჯდის ენა მახუა

დროს ჩრს ვარდის კონათა
ხალხთა ურთვენ წონათა.

დაჯდ რეს ზირსა, წყალთ მჭკრეტმან
იტან სოფლისა გავლანი,
ამით ჰსტან სოფლის სიმოკლე, —
რად ვინდა ხმელთა დალანი?

დროს ჰსჭკრიტე, ჰამთა რა მოაქვს
რას ისხამს, რა მოისთვლებს?

დიდი ჰეყანა მოუწავს
ენასა მახუა დროისასა.

დაყინებული მიჩეკელი
სამზლავისა გარდახლებისა

დიდი არის შესწევრად
ამხანაგი ჰმოკოს კარგ

დაბალსა მტერსაც კომალე,
ღვარსა ჰგავს დაღმა მდენარსა?

დაჯერებასა არავი დასდ
და სიმღობესა შინაგან ქელ

დღეს არა შინაგან სწავლასა
ხუად დაინახებ დაუღლასა.

დიდის სახელით სიკვდრსა
კლამი და მოშიწადან.

დიდისა, ძაღლსა, ნათელსა მზესა
მცირე ღრუბელიც მოახუენს ბნელსა.

დიდი უხვია მოგება
მოყვრისა გაუყრელისა.

დაჭადებისა სიტყვითა
არ გადაჭსწყულების კალითა.

დროს მოაჭეს რომ გამრავლება
მოყვარე დაუნდობელი.

დედ მამა არას ნატრულთს
ამის მეტს ამ სოფელსა:
კეთილის შვილის უოლსა,
მათის სათნოსა მყოფელსა.

(გურამიანიდამ)

დიდად მიიჩნევს უფალი
მწიკთაგან მცირეს ძნობასა.

დედამ რა შვას შე, პირველთა
ჭირთ აღარ მოიხსენებსო.

დიდის სიტყვითა მაშურალსა
ხამოს სიო-ნიაჟმა.

დადივე საბრძნო წამალი,
დადუარე სიმშაგონია.

—
დრო მოვა რომ გატეხილდების
სილად სჭამენ ზანტის ჩიხსა.

(შემდეგი იქნება)

საბერძნეთი

საბერძნეთმა მშენ დაჭკარგა საბოლოოდ თავისი პოლიტიკური დაუმოკიდებლობა, როდესაც რომაელების ჯარმა დაამსოვრინთის ქალაქი დამონაკებსად უარ-ყოფისათვის და მთელი საბერძნეთი რომის სენატმა ახადის პროვინციად გამოაცხადა. მართალია, საბერძნეთი მშენ პოლიტიკურად მოისპო, მაგრამ იმის უნებრივი და გონებრივი არსება კიდევ ბევრი ხანი იყო ცოცხალი. ეს გაჩემოება იყო მიზეზი, რომ დაპყრობილმა ქვეყანამ გულტურულის მხრით დაიმორჩილა თავისი დამმონაკებელი ერი. ბერძნული ენა, ლიტერატურა, ფილოსოფია და მეცნიერება შეიქმნა შესწავლისა და გამოკვლევის საგნად თვით დამპყრობელთათვის. თუმცა ეს ასე იყო, თუმცა ბერძნული ენა, ლიტერატურა, ფილოსოფია და მეცნიერება ისევ არსებობდა და მოქმედობდა სხვა-და-სხვა ერსა და ხალხზე, მაინც ეს იმას არა ნიშნავს, რომ საბერძნეთის ერიც ისეთი დაჩინილიყო, როგორც იყო წინად, თავისუფლების დროს. ერი დაეცა, შეეცვალა უწინდელი გულ-წრფელი და თამამი ხასიათი ორპირობასა და მსდალობაზე. მას ზქეთ, რაც საბერძნეთი დაეცა, იმის ნიადაგზე ერთი იმისთანა კაცი არ

აღზრდილა, რომლის შედარება შეგვეძლოს იმისთანა გონებისა და ზნეობის ბუმბუკაზებთან, როგორებიც იყვნენ სოკრატე, არისტოტელე, არისტოტელე, ლეონიდი და სხ. ურიცხვნი. საშუალო საუკუნეებში ბერძნებმა აშკარად დაუმტკიცეს ჭეუყანას, რომ გაჭქვა მათში ის უწინდელი ბერძნული გულადობა, მამაცობა და ამტანობა, რომლებითაც იყვნენ და არიან ნაქებნი მათნი წინაპარნი, ძველი ბერძნები. მიზეზი გასლავთ პოლიტიკურის თავისუფლების დაკარგვა და სხვა ერის მიერ დამონაგება. მაგრამ აქ შესაძლებელია ბერძნთა სთქვას, რომ პოლიტიკურის თავისუფლების დაკარგვა მიზეზი კი არ არის ბერძნების ზნეობის და გონების დაცემისა, არამედ შედეგია ამ უგანასგნელის გარემოებისაო. ამ ნაირად განმარტავენ ბერძნი ამ ისტორიულ ფაქტს. და წინაპირველად ჭეუყაში მოსასვლელიც არის, მაგრამ ამას სხვა მხრით რომ შევხედოთ, საქმეს სხვანაირად დავინახავთ. მართალია რომ რომისგან დაპყრობის წინადგე საბერძნეთში დაეცა ერის ხასიათი, ზნეობა და გონება. მაგრამ ვინ მეტყვის, რომ ეს მოვლენა არ იყო დროებითი და რომი რომ არ გარეუღიყო საბერძნეთის საქმეში, ეს უგანასგნელი არ გაასწორებდა თავის-თავად საქმესა და თავისუფალი გარედგან, შინაც არ დაიმკვიდრებდა თავისუფალს უოფა-ცხოვრებას. აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ ჩვენ პოლიტიკურად დაცემა არ გვეგონია ერთად-ერთ მიზეზად საზოგადოდ ერთა დამხობისა. არა, სხვა მიზეზებიც ბერძნთა და აქნება საბერძნეთში ეს სხვა მიზეზები მოქმედობდნენ, როდესაც ერთი მთავარი მიზეზიც დაერთო ზედ. ეს მთავარი მიზეზი, ჩვენის აზრით, იყო პოლიტიკურის თვით-არსებობის დაკარგვა საბერძნეთის მიერ.

სანამ რომის იმპერია განუყოფელი იყო, მინამ საბერძნეთი ემორჩილებოდა რომის სენატისაგან დანიშნულს მოხუ-

ლებს. კერძოდ, როცა აღმოსავლეთის იმპერიის ტახტი დაფუძნდა, ემოციონდობდა ვიზანტიის იმპერატორების ყმა-მოსყლეებს. თუმცა სახელმწიფო ენა, ენა სწავლებისა, კანონისა და კვლევებისა იმპერიაში ბერძნული იყო, მაგრამ საბერძნეთის კრი, როგორც ზოფიტიკური ორგანიზმი, აღარ არსებობდა. ვიზანტია შესდგებოდა სსკა-და-სსკა ხალხებისგან, სადაც ერთი დიდი ბატონი იჯდა და ურიცხვი ყმები და მონები ემსახურებოდნენ მას. აღარსად იყო უწინდებური საერო კრებანი, სათემო თვით-მმართველობა, საჯარო სასამართლო და კერძო მეთაურობა. ერბა დაჭკარგა ყოველი მოქალაქური გრძნობა, რომლითაც ძველი ბერძენი იყო აღსავსე. იმას არავინ კეითსებოდა ომის დაწყებაზე, ხარჯის გადახდაზე, მოსამართლის დანიშვნაზე და სს.

ამ ნაირს დავრდომილს მდგომარეობაში ვიზანტიამ შიადწია 1453 წლამდე, როდესაც ოსმალებმა აიღეს იმისი დედაქალაქი კონსტანტინოპოლი და ხელში ჩაიგდეს მთელი ბალკანის ნახევარ-კუნძული.

აქ უნდა ვთქვათ, რომ საბერძნეთი ოსმალებს უცებ არ დაუმორჩილებიათ. მათ მთლობელობა გავრცელდა ნელ-ნელა და თან-და-თან. საბოლოოთ ოსმალებმა ჩაიგდეს ხელში ეს ქვეყანა 1715 წ., როდესაც წაართვეს კენეცილებს პელოპონესი. კითხი არ უნდა, რომ დამპყრობელი და დამორჩილებული ერნი, ოსმალები და ბერძენები, ყოველთვის მტრულად უყურებდნენ ერთმანეთს. ჯერ იმიტომ რომ ერთი იყო ძლით შემოვარდნილი მტაცებელი და მეორე — შეურაცხყოფილი და გაცარცული, ამის გარდა მათი სარწმუნოებანი შირ-და-შირ ეწინააღმდეგებოდნენ ერთმანეთს. ოსმალები ცდილობდნენ ბერძნებს ბატონობას და მამადის გულისთვის საშინლად სძულ-

დათ ისინი; ბერძნებს ეძიებოდათ ბატონობა იმისთანა ურწმუნო ხალხისა, როგორც ოსმალები იყვნენ. ბატონის უცხო ტომობას და საწმენოებას ბერძნების გულში უნდა უთუოდ აქძონ სამუდამო საზოგადოდ თვით ბატონობისადმი და აი ეს ჯაი შედეგი ჰქონდა ბერძნებისათვის ოსმალს უღელსა. კაცი თავის ხორცსა და სისხლს, თავის საწმენოების მქონე ბატონს უფრო ემოწინილება, მინამ უცხო ტომისას და საწმენოებისას.

საზოგადოდ მიძინოთულება ოსმალს პოლიტიკისა იმაში მდგომარეობდა ყოველთვის, რომ დაპყრობილს ხალხს ეძლია ხარჯი. ამ მხრით ამის შეტი ოსმალებს სახეში არა ჰქონიათ რა. თუ ვიტყვით, რომ იმათ მკვამდის სჯულის გავრცელებაც უნდოდათო, ეს ტყუილი იქნება. მკვამდის სჯულის გავრცელებას ძალით იმდენად ცდილობდნენ ისინი, რამდენადაც ეს საჭირო იყო ამ პოლიტიკის შესასრულებლად.

დაიპყრეს თუ არა საბერძნეთი, ოსმალები შეუდგნენ ხარჯის გაწერას. ხარჯი სხვა-და-სხვა გვარი შემოიღეს. ერთს გვარს ერქვა ხარაჯა, რომელიც უნდა ეძლია ყოველს სულს რაკი 12 წლისა შესრულდებოდა, ვიდრე 60 წ. არ მიაღწევდა. ის განიყოებოდა სამს ხარისხად. პირველს ერქვა ეთანა, მეორეს ევროტ, რომელიც ორჯერ მეტი იყო პირველზე, მესამეს—ადიაზ, სამჯერ მეტი პირველზედ. ბავშვებს 9—12 წლისანებს უნდა ეძლიათ ცალკე ხარჯი, რომელსაც ერქვა სპეცა და უდრიდა პიასტრის მეოთხედს. პირველი ხარჯი შემდგომისადაგვარად იყო გაწერილი და შედიოდა სვანთჭრის საზინაში, სპეცა კი ხარჯის მკრეფაების სასარგებლოდ იყო დანიშნული. ამას გარდა სხვა-და-სხვა ნაწარმოებზე და ხელობაზე საკუთარი ხარჯი დააღეს, რომელიც შემოსავლის $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{8}$

უდრიდა. ამ რაგის ხარჯი ბუერჯურ: ძრეულ იმატება სოლმე, ასე რომ ამ საუკუნის მათე წლებში ის უდრიდა. $\frac{3}{5}$ შემოსავლისას.

ადგილობრივს მუნიციპალურ დაწესებულებათა ოსმალები არ შესებიან და ისევე ისე ხელუხლებლად დასტოვეს, როგორც დასკდათ. სოფლისა და ქალაქების საზოგადოებებს ქქონდათ უფლება მამასასლისების, დიმოგერონტების, აჩხევანისა. ესენი კი მთელის მაზრისთვის, ეპარხიასთვის, იჩხევდენ მაზრისთვის, ხოჯაბაშისა. მთელის საბერძნეთისათვის ხარჯი მამასასლისების და მაზრის თავების გრებაში გაიწერებოდა სოლმე ოსმალს მართებლობის აგენტის თანა-დასწრებით. უკვლას მაზრასში სოფლებსა და ქალაქებს შორის სარჯს ანაწილებდნენ ხოჯაბაშები და დიმოგერონტები, სოფლებისა და ქალაქების მცხოვრებლებს შორის კი—დიმოგერონტები. ამ ადგილობრივს მოსულებს გარდა იყვნენ კიდევ მთელს საბერძნეთში: ერთი ფაშა, რომლის სამყოფელი ქალაქი ტრიპოლისი იყო, და მაზრებში ბეიები და ყადები. რაც შეეხება სასულეიერო საქმეების მომართვას, უნდა ვსთქვათ, რომ ამ საგნის შესასებ ოსმალები ყოჩანის წინააღმდეგ ბერძნების სასარგებლოდ მოიქცნენ. მოგეხსენებათ, ქრისტიანებს ამ წიგნის თანხმად არა აქვთ უფლება საყდრების აშენებისა, ცხადად ქრისტიანულის წერილებისა და ნიშნების ხმარებისა, საზოგადოდ წირვა-ლოცვისა. იგი უგრძელავს ქრისტიანებს არაბულის ენის შესწავლას, ანადის ტარებას და სს. ოსმალებმა კი მუხსმედ II-ის დროს პატრიარხი ალვიარეს ქრისტიანების უფროსად და მისცეს უფლება საყდრების შენებისა და წირვა-ლოცვისა. სამღვდელობა განთავისუფლეს ხარჯისაგან და მინიჭეს სრული თვით-გამტეობა ეკლესიურს სმქმეებში. ბერძნების თავად-აზნაუ-

რობის შესახებ ოსმალები ასრე მოიჭნენ. ის არისტოკრატები, რომელთაც არ მიიღეს მათი რჯული, ან სულ ამოწყვეტეს, ან იძულებულ ჭყავს საბერძნეთიდან სხვაგან სადმე გადასახლებულიყვნენ. მოსპეს ბატონ-უმობა, რომელიც წინად არსებობდა და უწინდელის არისტოკრატის სამაგიეროდ შეჭმინეს ახალი ბიუროკრატული არისტოკრატია გამაჭმადიანებულის ბერძნებისაგან და იმ ზიროთაგან, რომელნიც დიდს ერთგულებას იჩენდნენ ოსმალებისას. ამათ დაერქვათ პრიმატები. დაჰყრობისათანავე ოსმალები შეუდგნენ საბერძნეთის დასინჯუბას ოსმალებით, რომელნიც, იმათ აზრით, უნდა ყოფილიყვნენ საიმედო კლემენტად ქრისტიან ბერძნებს შორის.

აქვე უნდა მოვიხსენოთ, რამოდენად განსხვავდებოდა ბერძნების მდგომარეობა სვანთქრის ხელში მყოფ სხვა ერთა მდგომარეობიდან.

ბერძნები რომ შეკადროთ თვით ოსმალებს, ჩვენ მათს მდგომარეობაში დიდს გარჩევას ვერ დავინახავთ. მართალია, როგორც შემდეგ შევნიშნავთ, ბერძნების მდგომარეობა სანუგუშო არ იყო, მაგრამ არც ოსმალები იყვნენ უკეთესს მდგომარეობაში სვანთქრის ხელში. საზოგადოდ ოსმალებს ამ ნაირი ბედი აქვთ. ერი, ვიდრე მათი ქვეშევრდომია, ძალიან უჩივას. როცა კი, ვთქვათ, სხვის ბატონობასაც იგემებს, მაშინ ოსმალეთს შენატრის და ამტკიცებს, რომ ოსმალეთის ხელკვეითობა სჯობიან ისევე სხვის ხელ-კვეითობას, თუ არჩევანზე მიდგა საქმეო. მოკრია ანუ ჰელოზონესი, როგორც ზემოთა ვთქვით, 1715 წლამდის ვენეციელების ხელში იყო და როცა ოსმალებმა დაიპყრეს, იჭაურები ღოცავდნენ და გურთხევას უთვლიდნენ ოსმალებს იმიტომ, რომ იმათ—მაჭმადიანებმა—ისინი ვენეციელებს—ქრისტიანებს—ხელდასმ გამოსტაცეს.

«სერბებს მე-15 საუკუნეში ოროდოქსალებად (მართლ-მადიდებლებად) უფრო უსწოდათ დაჩვენა ოსმალების ხელში, მინამ კათოლიკობა გენგრების ხელში» (Герб. V, стр. 11.) — «მე-16 საუკუნეში კანდიოტები კენეციელების მიფლობელობის ქვეშ სინანულით ისვენებდნენ ოსმალების მიფლობელობას. (იქვე). ბოლგარები 1829 წელს გადასასლდენ რუსეთში და წამდენამე ხნის შემდეგ ისევ ოსმალებით დაბრუნდნენ «სოცით საკსე ქვაბებთან» და ძრეულ ხანობდნენ თავის შეცდომას. ოსმალების ხელში ბერძნები ეკონომიურად არ უოფილან შევიწროებულნი. შირ იქით ისინი ოსმალებით ეველა სსკა სადსზე მალლა იდგნენ. ვაჭრობა და ხელობა თითქმის ეველა ქალაქებში იმათ ხელთ იყო. ზღვაში ეველა სომალდები ბერძნებს ეკუთვნოდა. ბერძნებსაკე ექიწათ ოსმალებით მართებლობის წინაშე საუკეთესო ალაგები. «კანონიერი გადასასადი რაია-მიწის-მომქმედისა, ხარჯი სონთქრის სასარკებლოდ, იმათი დალა მიწის ჰატრონებისათვის თვით უცხო მსტელს ქრისტიანებს სამიძიოდ არ ჩაუთვლიათ», ამობს გერვინუსი (ტ. V, გვ. 12). როგორც ერთი უკანასკნელი სხუთი იმისა, რომ საბერძნეთი იმიტომ ვი არ იყო ღარიბი, თუ ვი ღარიბი იყო, რომ ოსმალების ხელში იყო, გვიმტკიცებს ერთი მაგალითი. საბერძნეთში დაჩნა ერთი ალაგი, მაინა სასკლად, სადაც ოსმალებს ფესი სრულად არ შეუდგამთ და სადაც ისეთი საცოდავი სიღარიბე ტრიალებდა, რომლის მსგავსს სსკა საბერძნეთის კუთხეში ვერ ნახავდით. საბერძნეთის კრი ისე ოსმალების მომდურავი და მოძულე არ იყო, როგორც თავიანთ მიწა-წყლის შვილებისა — სამლკდელოებისა და სოჯახაშებისა. ბერძნებს აქვთ ერთი ანდაზა, სადაც სამს რისსკაში სამლკდელოება შირველი რისსკაა, სოჯახაშები — მეორე და ოსმალები ვი — უკანასკნელი.

სასოჯადოდ ბერძნების სიმულვილის მიწეში ოსმალებასადმი პოლიტიკური და სასოჯადოობრივი გაუწყობლობა იყო ერთის მხრით და მათივე ეროვნული გრძნობა—მეორეს მხრით.

ოსმალეთის სახელმწიფოს საფუძველი იყო დამყარებული ზირკელად ქვეშევრდომების მონობაზე და მეორეს მხრით სვანთქარისა და იმის მოხლეკების განუსაზღვრელს ბატონობაზე. ქაეყანა, სრულიად უმეტარი და გაუნათლებელი, სვანთქარისაგან ფაშებსა ჭკონდათ ჩაზარებული, რომლებიც ისევე უმეტრები იყვნენ, როგორც იმისი ქვეშევრდომები და ისეთივე ბატონები იყვნენ თავის საბრძანებელში, როგორც სვანთქარი ზირადათ მათი ოსმალეთმა არ იცოდა კანონი და კანონიერი მოქმედება. აქ ძლიერი ყოველთვის მართალი იყო და ღარიბი უთუოდ მტყუანი. ფაშებისა და სხვა მოხლეკების უმეტრებს უნდა დაუმატოთ საშინელი ჯერცხლის მოყვარულობა და მტაცებლობა იმათი. ამ თვისებაში ისინი სონთქარს არ ჩამოუვარდებოდნენ. სვანთქარი რაჟი შენიშნავდა, რომ ამა-და-ამ ფაშამ ან სხვა ქვეშევრდომმა ბეერი სარჩო შეიძინა და გამდიდრდაო, მაშინვე მიწეუს მოუდებდა რასმე და ან თავს მოსტყრიდა, ან როგორმე დასჯიდა და იმის სარჩოს თავის სალაროში გადაიტანდა. თუ კანონები იყო ოსმალეთში, ან უსამართლოდ სარგებლობდნენ, ან არა და უტყვევდნენ გზას და ისე მოქმედობდნენ, როგორც უნდოდათ. ამისთანა უთავობლობის გამო ოსმალეთში ერთს კაცსაც არ შეეძლო დაჯერებული ყოფილიყო, რომ ის თავის სარჩოს თუთვე მოინძარს და ოსმალოს მოხლე არ წაართმევს. ოსმალებმა თუძვა სამღვდლოებას ბერძნებისას თვით-მმართველობა მიანიჭეს, მაგრამ ამით მანცა-და-მანც თავის ჯიბის-თვიან სარგებლობდნენ, ყოველის პატრიარხის და ეპის-

კოპოზის ალაგის დაჭერა ახალის პირისაგან სვანთქრისთვის შემოსავლის წყაროდ გახდა. თუ საპატრიარქოდ არჩეული სვანთქრის სასყიდელს არ მისცემდა, ის არ დაამტკიცებდა. კუპისკოპოსის ალაგიც მაგ ნაირად იყიდებოდა. ყოველის საუფროსს აშენებისათვის ბერძნებს სასყიდელი უნდა ეძლიათ ოსმალს მოხელეებისათვის. ამ წესების გამო ბერძნების ძალად სამღვდელთა საშინლად დაეცა. ეჭვი არ არის, რომ დიდის სასყიდელის მიმტკი კუპისკოპოსი იშვიათად გამოვიდოდა კაი კაცი. აქ კისაც უფრო ცარცვისა და გლეჯის ნიჭი და მადა ჭქონდა, იმას უფრო კაი ალაგი ეჭირა. ამ ნაირმა წუობილება დასუსტა და სულ გააფუჭა ის საერო და ერისაგან ანო-რჩეული მოხელეები, რომლებსაც ბერძნები ისევე უნიკოდნენ, როგორც ოსმალს მოხელეებს. ესენი გახლავან სოჯაბა-შები და დიმოგერონტები. ეს ბერძნების ღვიძლი შვილები ისე ატყავებდნენ თავის თანამომკებს, თითქო ცხრა მთას იჭიდა მონული მტრები ყოფილიყვნენ. ერთის სიტყვით ბერძნი მიზეზები იყო, რომ ბერძნების სიმულვილი აქძრა იმთ ბატონების წინააღმდეგ. სვანთქრისა და იმის მოხელეების გა-უმაძღარი თქალი, სამღვდლოების დასუსტება და გაფუჭება, რომლებსაც ოსმალს აწერდნენ და ხოჯაბაშებისა და დიმოგერონტების ავი ჭქევა, რომლებიც ოსმალსა ჭბამავდნენ და იმთ მფარველობაში იყვნენ — აი მიზეზი, რომლისათვისაც ბერძნები უმეყოფილობას გრძნობდნენ და დრტვინავდნენ. ამ მიზეზებს რომ დაუმატეთ ბერძნების ნაციონალური და რე-ლიგიური განსხვავება ოსმალისაგან, მაშინ ცხადად წარმო-ვიდგენთ იმ სიმულვილს, რომელიც ტრიალებდა ბერძნებში ოსმალისადმი. თავ-და-პირველად ეს სიმულვილი სიმულვი-ლად ჩნებოდა და განთავისუფლებასე ისე თავ-გამოდებით არ

ფიქრადნენ, როგორც შემდეგ, თუმიცა იმედი განთავისუფლებისა თავის დღეში ბერძნებს არ დაჰკარგვიათ.

ოსმალეთის მართვის გამო უახლობა და გაჯარდნილი ხალხი გამჩაჟდა. უფრო მსხუ და გუფადი ჰირნი ერისა ვერ უძლებდნენ და ვერ ითმენდნენ ოსმალების უფელს, მათის მოხელეების ცარცვა-მტარვალობას და იმიტომ გაჯარდებოდნენ ხოლმე მთა-ტყეად, იქა სცხოვრებდნენ თავისუფლად და იქიდამ აწესებდნენ ჭკუენასს. ისინი არ არჩევდნენ ბერძნებს ოსმალისაგან და ორთავკას დიდის სიბოროტით სცარცვავდნენ და კიდევს ჭკვავდნენ, თუ კი ისინი ჭკუენის მტარვალებად და მწკვალელებად ჭკვავდა ეს მიჩნეული. ამისთანა ვაჟვანებს კლეფტები ერქვათ.

ამ საუგუნის დასაწყისში საბერძნეთში დაიწყო ძრაველი მოძრაობა განათლებისადმი. ამის მიზეზი მდგომარეობდა იმაში, რომ ამ დროს საბერძნეთის ერმა სვანთქრების რეფორმების გამო, რომლებმაც გააადვილეს აღებ-მიცემა და ვაჭრობა, წაიწია წინ ევროპიურად. ოსმალეთის რეფორმებით ისარგებლეს მართლად ბერძნებმა და მთელი ოსმალეთის ვაჭრობა ჩაიდეს ხელში. რუსეთთან სავაჭრო ჰირ-შეგარელობის წყალობით ოსმალეთმა ჩაუგდო ხელში ბერძნებს აგრეთვე რუსეთის სამხრეთის ვაჭრობა. ესლა ბევრი მილიონური იზოკებოდა ბერძნთაგან მოსკოვში, ოდესაში, ტანანოგში, სტამბოლში, კონსტანში და სხვა ქალაქებში. ამ გამდიდრებულს ვაჭრებს სულთა და გულთ სურდათ საბერძნეთის განათლება, წარმატება; ისინი არ იშურებდნენ არა რაიმე შესაწირავს. უხვად და დაუზოგველად სწირავდნენ ფულს; სკოლების გასამართავად, წიგნების გამოსაცემად და სხვა-და-სხვა ოსმალთა საწინააღმდეგოდ დასასებულ საზოგადოებათა კასების გასამდიდრებლად. ამ ფულებით ჭკვავნი-

დენ ეკროპის შესანიშნავს ქალაქებში უმწვილ-კაცებს უმაღლესის განათლების მისაღებად. აქ განათლების გარდა, ისინი ჰუმანობადნენ გულისათვის თანაგრძნობას საბერძნეთის წარმატებისადმი და წაჭეზებას იმისთანა მოწინავე პირებისაგან, რომლებიც კაცობრიობას დღესაც სასიქადულოდა ჰყავს. იენში შილერი ცენტლ-მიგრჰეკის სიტყვებით იწვევდა ახალგაზრდა ბერძნებს საბერძნეთის წარმატებაზე ზრუნვისათვის, სადაც «ყოველს ჰქვას მაღალი სახელი ჰქვან, ყოველი წყაროს სასული შეკავშირებული უგვდავს პოეტურს ნაწარმოებთან, ყოველს კლდეში, ყოველს ქალაში, იზოკება მტკერი დიდის გმირებისა». როგორც ეკროპში, აგრეთვე თვით საბერძნეთში აღმოჩნდნენ მეცნიერი გამომკვლევლები საბერძნეთის ისტორიისა, არხეოლოგიისა და ენისა. ალორძინდა და გავრცელდა ძველი ენის ცოდნა, გაჩნდნენ პოეტები და მწერლები, რომლებიც დამლეროდნენ სამშობლოს თავისუფლებას და იწვევდნენ ხალხს საბერძნეთის კვლავ აღდგენისათვის.

გამოჩენილი ალოგიური თავისის დრამებით უყენებდა ბერძნებს და ეკროპიელებს თვალწინ ძველის ბერძნების ვითარებას და აჭეზებდა ახლანდელებსა. ამით რო დაკუმატოთ შატობრიანი და ბაირონი, რომლებიც თავიანთ ჩანგზე დამლეროდნენ ბერძნების ძველს დროებას და დასტიროდნენ ბერძნების მაშინდელს უმეტრებას და სიბნელეს, მაშინ წარმოვიდგენთ, რა გავლენაც უნდა ჰქონოდა ბერძნებზე ეკროპისთან დაახლოებას. ამ დაახლოებაში კიდევ სხვა ნაირადაც განუმტვიცა ბერძნებს ენერჯია და სურვილი თავიანთ ქვეყნის წარატებისა. ის ცსოკელი მაგალითები, რომლებიც საფრანგეთში ხდებოდნენ იმ დროს, საშინლად ამხნეებდა და აჭეზებდა ბერძნებს სამოქმედოდ. ეროვნულს იდეებთან ერთად გავრცელდა

ბერძნებში ის იდეები, რომლებსაც ჰქადაგებდნენ საფრანგეთის მწერლები,

1768 წელს, როდესაც რუსეთი ომს იწუობდა ოსმალეთთან, ჰელოპონესელებმა გაუგზავნეს ეკატერინე იმპერატრიცას დეპუტატია, რომლითაც სთხოვდნენ შეწყენას და განთავისუფლებას. 1769 წ. რუსის ესკადრა მიადგა ჰელოპონესის ნაპირს და დაუწყო ეუმბარების სროლა მეთონს. ბერძნებმა ეს რაგაიგეს, მაშინვე აჯანყდნენ. ოსმალებს გული გაუსკდათ და შემინებულებმა მიმართეს ალბანელებს სსშეკლად. ალბანელები შეკარდნენ საბერძნეთში და დაიწვეს ცარცვა და მუსკრა, გაურჩეველად ბერძენი შესვდებოდათ, თუ ოსმალი. რუსებმაც ეუმბარის სროლას თავი დაანებეს და უკან მიიქცნენ. ოსმალებს ეხლა ალბანელებისა შეეშინდათ. ისინი აღარ უგდებდნენ ყურს მთავრობის ბრძანებას და უწყალოდ მუსრავდნენ საბერძნეთსა, სადაც ბერძნებზე არა ნაკლებ ოსმალები იმუსრებოდნენ. მათ გასარკვეად მთავრობამ დაპირებითა და დათათბირებით მოიწვია კლეფტები, რომლებმაც არმატოლების დახმარებით ალბანელები გარკვეს საბერძნეთიდან თავის ქუეყანაში. მთავრობამ დაპირებისამებრ დაჯილდოების მაგივრად კლეფტებს მოსთხოვა იარაღის აყრა და დამორჩილება. მოტყუებული კლეფტები არ დათანხმდნენ ამას და გაჯანყებულებმა მიმართეს თავიანთ მთაბრებებს, ბერძნების ცდამ ამ შემთხვევაში ფუჭად ჩაიარა.

საფრანგეთის რევოლუციის გავლენით საბერძნეთში დაარსდა ერთი საზოგადოება, რომლის მიზანიც იყო ყოველის ქრისტიანულის ერის შეერთება ოსმალეთში ხვანთქრის მოხელეების საწინააღმდეგოდ. ამ საზოგადოების მოთავე იყო ნაკლეფტარი პოეტი რიგაზი, რომელიც თავის ლექსებით იწვევდა ყველა ქრისტიანებს ოსმალეთთან საბრძოლველად. ამან

გამართა მიწურ-მოწურ საფრანგეთის ელითან. სტამბოლში და თვით ბონაპარტესთან, მაგრამ ერთხელ, პარიჟიდან რომ მოდიოდა, ვენაში დაიჭირეს ავსტრიის მოხელეებმა და მისცეს ბელგრადის ფაშას. ფაშამ ბრძანა სხვათა შორის იმის დახრჩობაც მდ. დუნაიში, მაგრამ, რადგან დახრჩობა იუარა და გაძლავებდა, დაძაბით მოკლეს. მის შემდეგ ეს საზოგადოება კიდევ არსებობდა და ელოდა შეწევნას ნაპოლეონისაგან, რომელიც დაჰპირდა 1813 წელს იარაღის მიშეულებას (25,000 თოფს), მაგრამ ეს აღთქმა ვერ ასრულდა, რადგან ნაპოლეონი 1814 წელს ტახტიდან ჩამოაგდეს.

ამ საჭიროა შევნიშნოთ, რომ ამ გვარს სხვა-და-სხვა მოძრაობაში ისეთი მონაწილეობა არ მიუღია პატრიარქსს, როგორცაა უნდა მოვლადებოდით. პირ-იქით ყოველს ამ ნაირს მოძრაობათათვის პატრიარქი შეჩვენებასა და წუქვლას უგზავნიდა მუშაობებს. 1798 წელს პატრიარქმა ათანასემ მიმართა თავის სამწყურს მოძღვრებით, რომელშიაც ამტკიცებდა, რომ ოკით განგებამ დაუმორჩილა საბერძნეთი ოსმალებსა, რომ ამ სახით დატყუდიყო მართლ-მადიდებლობა კათოლიკეთს გავლენისაგანა.

ბერძნები ამ გვარს საზოგადოებათა ვარდა აარსებდნენ აგრეთვე იმისთანა საზოგადოებათა, რომელთ უმოაკრესი და-ნიშნულება იყო განათლებისა და სწავლის გავრცელება. ამ საუკუნის დასაწყისში მთელი საბერძნეთი და ვეროპატ აიკო წვრილ-წვრილ საზოგადოებათა მიერ, რომლებსაც ერქვათ ფილომუზები. ეს ფილომუზები აგროვებდნენ ფულებს, მართავდნენ სკოლებს, ბეჭდავდნენ წიგნებს, აფუძნებდნენ ბიბლიოთეკებს, ჰკრეფდნენ და ინახავდნენ არხეოლოგიურს ნაშთებს, ნიჭიერს ხალხ-გან-დებს ჰგზავნიდნენ ევროპის ქალაქებში სწავლის შესამუშავად და

სს. უნდა ვთქვათ, რომ ეს საზოგადოებანი სრულიად ბერძნის ვაჭრების საშუალებით მოქმედობდნენ. მოქმედებაც ისეთი ნა-
ყოფიერი იყო, რომ ერთს შეძლებულს სოფელს, ჭაღაქს ან
ვიტყვით, როგორც საბერძნეთის საუკეთესო მცოდნენი მოწ-
მობენ, ვერ იპოვიდი ვერც მატრიკსე, ვერც კუნძულზე, რომ
სკოლას ან ყოფილიყო. აპარიეი, კენა, ლეიზციგი, ტრიესტი,
ფიკერნო, მუნსენი გახდნენ ცენტრობად, სადაც განუწყვეტ-
ლივ იყრიდნენ თავს განათლებული ბერძნები, ახალის ცივილი-
ზაციის მოთხოვნილებას აკვირდებოდნენ და ითვისებდნენ სა-
მეცნიერო და სალიტერატურო ნაღვასა და ნაჭირნახულებს»,
ამბობს გერკინუსი.

ამ ნაირად საბერძნეთში სწარმოებდს ერთის მხრით სუ-
ფიერი, კულტურული, განვითარება განათლების გავრცე-
ლება, სოლო მეორეს მხრით—ბერძნებს ეძლევათ იმედი თავის
ბედის შემსუბუქებისა.

ამ საუკუნის დასაწყისში დაარსდა საბერძნეთში ერთი
საზოგადოება... ეს საზოგადოება არის ფილიკი ჰეტირია. ამ
საზოგადოების დასაწყისის დამდეგი იყო ოდესაში მოვარკრე
ბერძენი ნიკოლოზ სკუფაზი. ეს კაცი უბრალო დასლიდარი
იყო, უსწავლელი და განუთლებელი, მაგრამ პატროსანი და
გატაცებული მამულის მოყვარე. ის ბევრჯერ ჰფიქრობდა, რა
ღონით და რა საშუალებით შეიძლებოდა საბერძნეთის მძიმე
ხვედრი შემსუბუქებინა. ეს თავისი ფიქრი განუზიარა რამდენ-
სამე ოდესეულს ბერძენს და ამათ დახმარებით შეადგინა საზო-
გადოება—ჰეტირია. ამ საზოგადოებას აზრად ჰქონდა ოსმა-
ლოს იმპერიაში ყველა ქრისტიანების შეერთება. თუმც ეს წა-
დილი მიუწყველი იყო, რადგან ოსმალების ქრისტიანეთა
შორის დიდი განსხვავება სუფუკდა, . . .

1819 წელს პელაგონესში შესდგა ჩხეკა იმაზე, რომ ჰეტერის უფროსობა მიიღოს კინძემ. ამ დროს რუსთ-სელმწიფესთან იყო დასალოკებული ერთი ბერძენი, კაპოდისტრიას გეარად, რომელიც ალექსანდრემ მინისტრადან და-ნიშნა. კაპოდისტრიას ნამდვილი ბერძენი იყო გულისათვ და მიმართულებითაც. თავის გაგვლით ალექსანდრეს ჩაუ-ნერგა სიყვარული ბერძნებისადმი და მათის განთავისუფლე-ბის სურვილი. ამ ეს კაცი აიჩინეს ჰეტერის უფროსად და გაუგზავნეს დეპუტატია. კაპოდისტრიამ მხურვალე გულით მიი-ღო დეპუტატია, მაგრამ უფროსობაზე უარი ჰყო. არ და-თანხმდა აგრეთვე აჯანყების მოსდენაზე, რადგან იცოდა რომ იმ დროს რუსთ-სელმწიფეს არ უნდოდა ომის ატეხა და მს-შისადაძე არც მიეშველებოდა ბერძნებს. კაპოდისტრიასთან რე-ვერსი გასდენს, დეპუტატებმა მიმართეს ალექსანდრე იპსილანტი-სა, ვლასეთის ხაგოაპოდარალის კონსტანტინე იპსილანტის შვილს, რომელიც მსახურებდა რუსის ჯარში გენერალ მაიორის ჩინით. ეს კაცი საშინელი გულფიცხი და წინ დაუსუდავი იყო. ამან მასინვე მიიღო წინადადება ბერძნებისა და გაეშურა ოდე-საში, სადაც დასვდა ბერძნების წრე. აქ დაიწყო მსჯელობა იმაზე, თუ როგორ დაიწყო საქმე, რა ალავს მოახდინონ პირველად აჯანყება. ზოგი იმ აზრისა იყო, რომ უნდა თვით საბერძნეთში დაიწყო საქმე, ზოგი კი იმისა, რომ ბალკან-ის სამთავროებში ემჯობინება. უკანასკნელმა აზრმა გაი-მარჯვა და იპსილანტი თავის კოლონტიორებით დაეცა ოსმა-ლეთს ვლასეთისა და მოლდავეთის საზღვრით.

აქ ჩვენ შევიჩნდებით ცოტა ხანს, რომ განვიმარტოთ ხონთქრის მართებლობა რას აკეთებდა მასინ. ზოგიერთა ის-ტორიკოსები, როგორც მაგ. გორდონი ამბობენ, რომ იმის

მიუხედავად რელობა და გუელ-გრილობა თავის დღეში ისე ცხადათ
 არ გამოჩენილა, როგორც ამ შემთხვევაში, რომ გონება-
 ხელუნგს მუსულმანებს არა ჰქონდათ ანა რაიმე ეჭვი იმ ვა-
 ბერთელა შეთქმულობასე, რომელად იმათ შუა ჰქონდა თავის
 ბადეებსა (Θεοκτιστοβ). ოსმალებს არა ჰყავდათ საიდუმლო
 პოლიცია და ჯაშუსები. მართალია რამდენიმე მოციქული ჩაიგ-
 დეს ხელში მინისტრებმა და დასაჯეს საიკადილითა, მაგრამ შემდეგ
 უურადღებს აღარას არ მიაქციეს. რადგან საქმის დაწყობას, დასმა-
 რებსა მათთვის არ საიდგან არ მოკლულა ოსმალო და ითმენდა.
 ყველა სახელმწიფოებთან მშვიდობიანს განწყობილებას იყო. ამ
 დროს ოსმალეთი ძალიან შეწუხებულს მდგომარეობაში იყო.
 ეგვიპტის ფაშა გადგომას აპირებდა. ამასვე ფიქრობდა ანინის
 ფაშა ალბანიაში და ამ გაჭირებასთან ბრძოლას უფრო დიდს
 უურადღებსა აქცევდა ოსმალოს მართებლობა, მინამ ბერძ-
 ნებს. თუმცა შეთქმულობის საბუთები ხელში ეჭირათ მინი-
 სტრებს, მაგრამ მაინც არას სჩადიოდნენ იმ მოსაზრებით,
 რომ ძალდატანებით არ გამხსნეკდნენ ბერძნებით და ანინის
 ფაშამ არ იპოვოს მათში მოკავშირენი.

ანინის ფაშის გადგომა ძალიან კაი დროს მოხდა ბერძ-
 ნებისთვის. ალი-ფაშა საშინელი მცბიერი და ჰატივის მოყვარე
 კაცი იყო. ჰკუთ და მხნობა გასაკვირველი ჰქონდა. ის ოსმა-
 ლოს არაფრით არ მიაგვანდა, მთელს ევროპაში სახელი გაითქ-
 ვა მით რომ თითქმის არ არჩედა ოსმალოს ბერძნისაგან და
 მკვამდიანს ქრისტიანისაგან. იმის სახელში ყველას მიესჯებო-
 და და ყველას ერთ ნაირად დაუხვდებოდა ხოლმე ალი-ფაშა.
 ამასთან გამოიჩინა ლიბერალური შესვლულობა როგორც ცხოვ-
 რებაში ისე პოლიტიკაში. ალი-ფაშის თავი და თავი სურვილი
 იმაში მდგომარეობდა, რომ მოემხრო თავისკენ ალბანელები

და ბერძნები, იმათის შემწეობით გასდგომოდა სონთქარს და დაეარსებინა თავის საკუთარი ალბანიის სასკელმწიფო. მართალია გარკვეობით მშვიდი და ლიბერალი ჩანდა, მაგრამ ნამდვილად საშინელი ფიცხი და სასტიკი იყო. დიდი ხანი შეჭურვდა სვანთქარის მართებლობა ალი-ფაშას და ცდილობდა ეზოვა საბაბი, რომ ბოლო მოეღო იმისთვის და იმის განზრახვისათვის. საბაბიც გაჩნდა. ალი-ფაშამ მოიხყიდა რამდენიმე ალბანელი და გაგზავნა სტამბოლში ისმაილ-ფაშის მოსაკლავად. ისინი ისმაილ-ფაშას შუა-ქუჩაში დაეცნენ, მაგრამ კერ მოკლეს; ალი-ფაშა ვი გასცეს, იმისა შესყიდულები ვიყავითო. სვანთქარმა ისმაილ-ფაშას უბრძანა წასულიყო ჯარით და დაესაჯა ისა, გაიგო თუ არა ალი-ფაშამ ეს ამბავი, მაშინვე დაიწყო მზადება, შეუყარა თავი ალბანიის წარჩინებულს კაცებს და გამოუცხადა, რომ უნდა შემეწივნეთ, ჭკუყანა გაუთავისუფლოთ მტარკალისაგანაო. ალი-ფაშამ დაიწყო ქადაგება სარწმუნოებისა და ერების თანასწორობაზე, კონსტიტუციურს წყობილებაზე და სხვა ამ გვარებზე. იმას ბერძნების იმედი ჰქონდა, რადგან იცოდა მათი განძრახვა და ამიტომ გაგზავნა წერილები საბერძნეთში და იწვევდა ასაჯანყებლად. ბერძნებმა უკვეთ შესედეს ალი-ფაშის წინადადებას და პასუხი არა მისცეს რა. ისმაილ-ფაშა ვი მიადგა ალბანიას და შეეტაკა ალი-ფაშას. ალი-ფაშას საქმე გაუჭირდა. ამასთან დაერთო იმისთვის ერთი სამწუნარო ამბავი. ისმაილ-ფაშამ თავის ძალის გასადიდებლად მოიწვია ალი-ფაშის წინააღმდეგი სულთნები (სულთის მცხოვრებლები), რომლებიც ამ უკანასკნელმა განდევნა თავის სამშობლო ქალაქიდან. სულთნები, როცა თავის სულთის ციხეში იდგნენ, ოსმალებს სრულად არ ემორჩილებდნენ: არც სარჯს აძლევდნენ, არც ბეკარას იხდიდნენ, რადგან ჯერ ერთი, იმათი ციხე

სრულიად მიუდგომელი ალაგი იყო და მეორეც ძალიან მარჯ-
კენი და მამაცნი იყვნენ. ალი-ფაშას ამიტომ ისინი ეჯავრებო-
და და იმდენი ჭქნა, რომ სამის წლის ბრძოლის შემდეგმა რეკა
გორთვის გუნძულსე. რასაკვირველია ესლა, როდესაც სულიო-
ტები ისმაილ ფაშას შეუერთდნენ, ალი-ფაშას შეეშინდებოდა.
ის ცდილობდა როგორმე განსეთქილება ჩამოკვდო ოსმალებსა
და იმათ შორის. ალი-ფაშას სურვილიც ასრულდა. სულიო-
ტებსა და ისმაილის შორის ძალე უკმაყოფილება ჩამოკარდა, რად-
გან ეს უკანასკნელი ჯამაგირს უჭერდა და სსვა ნაირადაც ცუ-
დათ ეპყრობოდა. მცბიერმა ალი-ფაშამ ისარგებლა ამ უკმაყო-
ფილებით და გაუძართა სულიოტებს ლაზარაკი იმაზე რომ
დაუბრუნებს იმათ თავიანთ უწინდელს ცისეს, უკეთუ ოსმალებს
თავს დაანებებდენ. სულიოტები დათანხმდნენ და დაბრუნდნენ
სულიაში. მართებლობამ ისმაილს არ მოუწონა ამ ნაირი ამბა-
ვი, დაიბარა და მოჭკვეთა თავი. იმის მაგივრად სერასკარად
გამოგზავნა ქურშიდ-ფაშა.

ეს დრო საუკეთესო დრო იყო ბერძნებისთვის, რომ
დიდი შემწე ეშოკათ. იმისთანა მძლავრი კაცი, როგორც ალი,
იმათი მოგაკვირე იქნებოდა. სულიოტებიც, რომლებიც გორ-
ფუში ყოფნის დროს, სრულიად გაბერდნენ, მესად იყუ-
ნენ ბერძნების შესაწევრელად: სწორედ ამ დროს შევიდა
მოლდავიის იუსილანტი თავის მეამბოხეებით და ამართა
დროშა აჯანყებისა 1821 წ. მარტის დამდეგს. ის მიე-
მართა მოლდავიის დედა-ქალაქის იასისისკენ, რომელიც ად-
ვილად ჩაიგდო ხელში. ვლასუოში ვი მოქმედებდა იმისი ამხა-
ნაგი, ვლადიმირესკო, რომელმაც ისევე ადვილად დაიჭირა ბუ-
ხარესტი. ეს სიადვილე იმით აიხსნება, რომ რუმინიაში, რო-
გორც თვით-მმართველობის მექონე ქვეყანაში, ოსმალს ჯა-

რი არ იყო, ან თუ იყო ცოტა. იმსილანტმა მოლდავიაში
 გამოსცა მანიფესტი, რომელშიაც აცხადებდა, რომ ის ამსედრ-
 და საბერძნეთის შემწეობისათვის. რუმინებს (კლასებს და
 მოლდავებს) უჩივდა მშვიდად ყოფილიყვნენ, თავიანთ მუ-
 შაობისთვის თავი არ დაენებებინათ და აცხადებდა, რომ იქ არ
 დაჩივას, არამედ წავას საბერძნეთში. ადვილი წარმოსადგენია,
 რომ ამისთანა მანიფესტის შემდეგ რუმინებისაგან ის შემწეო-
 ბას ვერას მიიღებდა და თუ ითმენდნენ იმას თავის ქვეყანაში,
 იმიტომ რომ, როგორც იმსილანტი აჯერებდა, ეგონათ, ვი-
 თომ რუსეთი შეკლავდა იმას. თავის მანიფესტში აცხადებდა
 იუსილანტი: თუ უგუნურნი ოსმალნი გაჭბედავენ გადმოსვლას
 თქვენს ნიადაგზე, ერთი დიდი სახელმწიფო მზად არის დასა-
 ჯრის იგინი მაგ გვარის კადნიერებისათვის. მთელი თავისი
 მოქმედება შეცდომებში და მოუფიქრებელს ქვეყაში გაატარა
 იუსილანტმა. თავისი თავი რადლათც მიანდა, ასე, რომ იმის-
 თანა პატრიის-ცემას და მონებას ითხოვდა, როგორათაც სამეფო
 შირებს ეპურობიან ხოლმე. საუკეთესო მჩიველება, ამისთანა
 ქვეყის გამო, ჩამოეცალნენ მას და უხეიროებმა და ანგარმა
 შირებმა დაიჭირეს იმათი ალაგი. ოსმალებს და რუმინებს ცუ-
 დად ეპურობოდა, სცარცვავდა და შეურაცხყოფას აყენებდა, ჯა-
 რის გამრავლებასზე ვი სრულიად არა ფიქრობდა, ასე რომ იმისი
 ჯარი სულ სამი თუ ოთხი ათასი კაციისაგან შესდგებოდა. იმის
 ამხანაგებში არ იყო თანხმობა, ყველა თავ-თავისთვის მოქმე-
 დებდა. ამასთან ჯარი უკმაყოფილებას აცხადებდა და დრტვი-
 ნავდა ჯამაგირის მიუღებლობასზე. შინ ასეთს მოუწყობლობას
 და უხეირობას გარედგანაც ცუდი ამბები დაერთო. სტამ-
 ბოლიდამ პატრიარხის წყევლა გრულვა მოუვიდა. ევროპის სა-
 ხელმწიფოებმა საშინელის უკმაყოფილებით მიიღეს არეულობის

ამბავი, ალექსანდრე იმპერატორსაც, რომელიც სულთა და გუ-
 ლით თანაუგრძნობდა ბერძნების საქმეს, უსამოკნოდ დარჩა
 ეს ამბავი. იფსილანტი დაითხოვა რუსის სამსახურიდან და
 ბესარაბიის მთავარ-მართებელს სასტიკად უბრძანა არაფერში
 არ გარეუღიყო და ასრულ წოდებული ნეიტრალიტეტი მტეი-
 ცედ დაეცვა. სტამბოლში რუსის ელჩმა წინადადება მისცა ჰორ-
 ტას, რომ უკეთე მოსურგებს, რუსეთი დაამშვიდებს აფანყე-
 ბულებსაო. ევროპაში ნამდვილი მტერი საბერძნეთის გათავის-
 უფლებისა იყო ავსტრია მეტერნისის ჩაგონებით. ამ კაცს არე-
 ულობა სიზმარშიაც კი ელანდებოდა და აშინებდა. ყოველი
 ხელის განძრევა ერთსულვე დადგენილის წეს-წყობილების წინა-
 აღმდეგ მომაკვდინებელს ცოდვად მიანდა და ამისთვის საშინ-
 ლად ეჯავრა ბერძნების არეულობაცა. ის საქვეყნოდ ჭქადაგებდა,
 რომ საჭიროა მათი დაშოშმინება და ხონთჭრის ფერხთა-ჭვეშე
 დამორჩილებაო. ალექსანდრე იმპერატორიც ამის თანხმა იყო.
 იმის თხოვნით მინისტრმა კაპოდისტრამ მისწერა წიგნი იფსი-
 ლანტს, რომელშიაც გაკვირვებას აცხადებდა, რომ მან გაბედა
 შეესრულების არეულობის შემწყობით იმისთანა სამართლიანი
 სურვილი, როგორიც არის ბერძნების წადილი დამოუკიდებ-
 ლობისა და კეთილ-დღეობისადმი», უჩჩევდა დაეთხოვნა ჯარი
 და ელჩის სტროგანოვისთვის ეცნობებინა ის წინადადებანი,
 რომლებიც შეიძლება წარდგენილიყო ჰორტას წინაშე. იფ-
 სილანტმა არ მიიღო ეს ჩჩევა და არც თავისი საქმე განა-
 გრძო. ოსმალთს ჯარი ჭა თან-და-თან უახლოვდებოდა მას.
 იფსილანტი გამაგრდა ავსტრიის სამზღვრის ახლო. აქ პირ-
 კვლად შესვდნენ მეამბოხენი ოსმალთს ჯარს და 1821 წ. 19
 თიბათვეს შეებნენ ერთმანეთს. იფსილანტი დამარცხდა და გაი-
 ქცა ავსტრიაში, საიდანაც ტყუილად სწერდა თავის ამხანაგებს,

რომ აქ ავსტრია მშველს უხლას და მართებლობასთანა ვარ გა-
რთულიო. კიდევ ერთმა ორმა შეტაკებამ, სადაც ბერძნების
მცირე მსედრობამ საშინელი სიძამაცე და მხნობა გამოიჩინა,
მოუღო ბოლო ამ არეულობის წინამორბედს ამბოხებსს.
ათსილანტი ავსტრიაში ჩაგდეს ციხეში, სადაც შეიღი წელი
იჯდა. მერმე გამოუშვეს და მალეც მოკვდა.

(დასასრული შემდეგ წიგნში.)

შინაური მიქონილვა.

— ყველაზედ დიდი ნაკლი—დაბალი ღობე—ჩვენი ხასიათი—
აღვირ აშუებელი ვარჯიშობა—აბრე გატენილი სიტყვა—რა მი-
ზეზიაო—რა ვიგრძენით—ავუვეთ—გარეგანი დაბრკოლება—სა-
ყოველთაჲვო მოსახდენი—თვით განგვიკითხოს—თქვენ პირს შაქა-
რი—დიდს ყოფაში ვყოფილვართ—მაშ რა მიზეზია?—ცენტრა-
ლიზაცია—გამოწვლათ—ახლა ვიკითხოთ—გქსთქვათ—განა?—
წამალი—ნაპოლეონ III—წველა და სანჯცია—რა გამოდის—
არა, ბატონებო—მაშ რა ყოფილა?—რა დროს სიზმრებია—მიზე-
ზია მიზეზი—გვეყრა—საიღამ და სად.

ბევრი რამ გვაკლია სვენ, ქართულებს, მაგრამ ყველაზედ
დიდი ნაკლი ის არის, რომ ჯერ სანად არ ვიცით საზოგადო
საქმეს როგორ მივრეთ მსარი, როგორ მოკუთაროთ, როგორ
კუმბატონოთ. აი, მაგალითებო, თეატრია. ამისათვის წესდუ-
ბულება დავწერეთ, დავამტკიცებინეთ, ქართული დრამატიული
საზოგადოება შეკადგინეთ, გამგეობა ამოკურნიეთ, ყველაფერი
თითქო მოკაწუეთ და ესღა რას ვხედავთ? მტერსაც ნუ დაჭ-
მართვია ის საქმე, რაც მაგ საზოგადოებას დაემართა. ამ რი-
გადვე შეჭსდგა წერა-კითხვის საზოგადოება, ამ რიგადვე დაუ-
წერეთ წესდბულება, დავამტკიცებინეთ, გამგეობა მივუჩინეთ,
ერთის სიტყვით, გარედამ შესაფერად მოვრთეთ და ღამის ამ

საზოგადოებაშიც სული დალიოს. ამ რიგადვე შეჭსდგა თავად-
 აზნაურთა საზოგადოება ღარიბთა მოსწავლეთა შემწეობისა.
 თვის. აქაც წესდებულება დაიწერა, დამტკიცდა, გამგეობა ამო-
 რჩეულ იქმნა. მაგრამ მაინც კიდევ ეს საზოგადოება დახადების
 უმაღლეს სულს დაჭლედა, რომ ბანკიდან იფულით შემწეობა არა
 ჰქონდა, თავისით ერთს დღესაც ვერ იცხოვრებდა, ერთს
 დღესაც ვერ დააღამებდა. ერთის სიტყვით, რომელი «საზო-
 გადოებაც» გინდათ აიღეთ, ოღონდ კი ფილტვები გაუსინჯეთ
 და ნახვით, რომ თავისით, თავისი საკუთარი თვით-მოქმედე-
 ბით, არც ერთს მათგანს ღონე არა აქვს იხვიროს და იდღე-
 გროქლოს.

ამისთანა გულ-საკლავმა ამბაკის, რასაკვირველია, მიიზიდა
 ჩვენის, ეგრედ წოდებულის, «ინტელიგენციის» თვალი და ყური.
 «ინტელიგენციისა» მეთქა, იმიტომ-რომ ამისთანა საქმეების
 ჩვენში სხვა არავინ დაჭსდევს და თუ რამ ჭკეულისადმი გულს-
 ტკივილია სადმე, კიდევ ამ «ინტელიგენციისა». რასაკვირვე-
 ლია, შეჭსდგა ამხელ ღაზარაკი და განსჯა სიტყვითა, თუ
 კალმითა, შინაურობაში, თუ ლიტერატურაში. ბევრი რა ითქვა.
 მაგრამ ყველანი ერთსმად იმოწმებიან, რომ ჩვენში არც ერთი
 «საზოგადოება» ისე არ მიდის, როგორცაღაც სასურველი იყო
 დამწესებულთათვის და როგორცაღაც სასურველია ყველა გულ-
 შემატეივარისათვის და თვითონ საქმისათვისაც. ეს ასეთი მარ-
 თალია, რომ არა გვგონია ვინმემ უარ-ჰყოს. უნხრავეს მი-
 ზეზი, აქედ ეცნენ, იქიდ ეცნენ და შიგნეულობამდე რომ საქ-
 მეს თვალი ვერ ჩაწვდინეს, აიღეს და ბრალი დაჭსდეს თვი-
 თონ «საზოგადოებას» და უფრო მის «გამგეობას». გამგეო-
 ბა არ ვარჯიშ და ყველა უბედურობა აქედამ წარმოსდგებაო.
 არ გამოვა ჩვენში ამისთანა კაცი, სიტყვისა, თუ კალმისა,

რომელსაც ასე თუ ისე არ გამოეცხადებინოს სამდურავი გამგეობაზე და ბრალი მისათვის არ დაედოს, რადგანაც ამ შემთხვევაში «გამგეობა» დაბალი ღობეა. ის კი აღარავის მოსვლია ფიქრად, რომ თუ შენობა ქვიშაზეა აგებული, კეის დიდი ოსტატი, კერძო დიდი ანხიტექტორი კერძას უშველის. მაგისთანა შენობას თვით თავის აგებულთანავე აქვს მიზეზი სისუსტისა და თუ დაიჭვა, სსსაცილო იქნება ბრალი შენობის ყარაულს, მეოვალ-ყურეს დაჭბრალდეს.

ჩვენ, ქართველებს ერთი საკვირველი ხასიათი გვჭირს. რაც უნდა ძიძიე და რთული საკანი იყოს, რაკი კბილზედ მოვიგდეთ, რაკი დრომ, თუ სურვილმა ხელი ჩაკვავიდებინა, ვადად იმას კი არა ვრაცხთ საქმეს თირკმელები მოკურნისრიგოთ, შიგსეულება გამოვუწლათ, ცუდისა და კარგის მიზეზი ზედმიწევნით შევუტყოთ და შესაიგარი წამალი მოკურნახოთ, არამედ ამას ვცდილობთ, რომ საქმეს ზედა-პირზედ ავუწურდეთ, აუუსლტოთ და იმისთანა წამალზედ მიკუშვიროთ ხელი, რომელიც უკლას უოკელთის თვალწინა აქვს, ფეხქვეშ უგორავს და რომელსაც თუ არა სმარობენ, მარტო იმ მიზეზით, რომ ის წამალი წამლად გამოსადეგი არ არის და მჩვენებელს კი ჰგონია, გამოცანას მარტო მე მერგებაო. უყურებთ და გიკვართ ამისთანა მოქმედება, თითქო ეს ამოდენა კორიანტელი მარტო იმისათვის აუყენებიათო, რომ ქვეყნას დანახსოვნ: აი საქმე რა ადვილი მოსაკლელია და მის გამგებელი ამოდენა ჭკუა და მოხერხება არა აქვთ, რომ მოუარონო. არ ვიცი, ამით საქმეს შველიან ჩასმეს, თუ არა. ეს კი ვიცი, რომ მათუბებელი, თუ მსმენელი ქსტუფუდებიან და არც შეიძლება არ მოსტუფუდენ. მართლადაც, არ-მცოდნეს რომ ძიძიე საქმე გაუმხატო, მხატვ. კგონება. აშკარაა, იფიქრებს, რომ ვისაც ის საქმე

ზურგთა ჭკივლი, ტყუილად წელში ისრება; ტყვიის მაგიერ ბუმბული წამოუვიდნია და ხეხუძის კიო.

მძიმე და რთული საქმე იმატომ არის მძიმე და რთული, რომ ვერც ავის წამალი აქვს ადვილად საპოვნელი და ვერც კარგისა. ჰირ-იქით რომ იყოს, ქვეყანასედა რომ არც მძიმე საქმე იქნებოდა, არც რთული, მაგრამ რაკი მცოდნე კაცის სახეს მიიღებ, ბრძნულად შეიკრავ წარბებს და თვითთ გაიჭაჭები, რომ ავ-კარგიანობის მიზეზი თვალ-წინ არის წამოხსნირულიო, წამალიც ცხვირ-წინ არისო, მარტო დაწვდომს და მიწოდებულა უნდაო, მაშინ ამისი მთქმელი გულ-დაჯერებული უნდა იყოს, რომ იგინი, ვის ხელთაც არის საწამლებული საქმე, ან ბრძანი არიან, რადგანაც ცხვირ წინაც ვერა ჭსედავენ, ანუ ყოვლად სულელნი, რადგანაც ვერა ჭსტნობენო, ანუ კიდეკ' თვითონ საქმის მტრები არიანო, რადგანაც ჭსედავენ კიდეკ', ჭსტნობენ კიდეკ' და წამლად არა ხმარობენო.

ეს ამისთანა ადვირ-მიშველებული კარჯიშობა კალმისა, თუ სიტყვისა იმოდენად სშირია ჩვენში, რომ შეუძლებელია კაცმა უურადღებს არ მიაქციოს. არ ვიცი, რადა გგონისა ხოლმე ბრძანი და სულელნი ყოველნი ისინი, ვისზედაც ღაჭარაკის ყინი მოგვივა, ანუ ვისაც დრო და უამი საკამათოდ ჰირში მოგვეცემს ხოლმე. აი მოჭკაიეთ ხელი რასაც გინდათ ამ გვარს, თუ ჩვენ არ გაგვამართლოთ. თვითონ ჩვენს ლიტერატურაშიაც სშირია ამისთანა ამბავი. ვის არ მოხვედრია, მაგალითებო, ამისთანა შურდულის ქვა: ეს უბრალო, მარტივი საქმე არ ესმის ამასა და ამასაო. თუ საქმე მართლად უბრალო და მარტივია, რატომ არ უნდა გვწამდეს, რომ მის გაგების ნიშან-წყალი ჩვენსავით სხვასაც ექნება და თუ ჩვენ არ გვეთანხმება, სხვა მიზეზი უნდა იყოს. აქ უთანხმოების მიზეზი

ერთის ჭკუა ვი არ არის და მეორის სიახლეა ერთის თვალხილულობა და მეორის სიბრძნე, არამედ სხვა რამ, რომელსაც პატივისცემა უნდა. ესე იგი, ღრმად დავკვირვება, გამომხსრევა და სხვა არა რა. მოქმედება, თუ სიტყვა უკველაფერის ამ გზით უნდა განსჯერება და განხილვა. სხვა უკველივე უკადრისობაა, ღიტირატურული უწყობილობაა.

ვჭაბუკათ, ლაპარაკი ჩამოვარდა წერა-კითხვის საზოგადოებაზე და კვითხვით: რად მიდის ეგრე ზღაპრით, ზანტად, უნაყოფოდ მისი საქმე? ამის მიზეზი, გვეუბნებიან: გამგეობის ბიუროკრატიული სისტემა არისო. ბიუროკრატიობა ესაა მოდაში აღარ არის და ისე სამართლიანად ათვალწინებულა, რომ დიდმა და პატარამ, თუნდაც არ იცოდეს ამ სიტყვის მნიშვნელობა, იცის რომ რაღაც უკარგისი რამ არის. ისე სამართლიანად აქვს გატეხილი აზრე ამ სიტყვას და, რასაკვირველია, ღერ მის აზრს აღდგენას არ მოკვირდისებო. მაგრამ ერთი ეს უნდა ვიკითხოთ: რა თქმა არის ეს «გამგეობის ბიუროკრატიული სისტემა»? ბაშეების საფრთხილად არის გამოსტყორცნილი, თუ მართლაც ეგ ჭირი ჭჭირებია გამგეობასა? სე თუ გამგენი საზოგადოების იმოღეინად ბრძანა და სულებსა არიან, რომ ამას, ამ ადვილად შექამხნეს, ამ ადვილად დასახსავს, ამ ადვილად სცნობელს მიზეზს ვერა ჭხედკერ და ვერა ჭსცნობენ? რა უშუელის გამგეობას? აგენტურების დანიშნა მხოვინციებო. წამლიც ადვილი ყოფილა, ცხვირწინ დებულა: ხსლა რა უნდა იფიქროს ამის მსმენელმა საზოგადოების გამგეობაზე? ია, რომ მიზეზი ადვილად დასახსავი ყოფილა და ვერ დაუნახავთ, მამასადამე ბრძანა ყოფილან, წამლიც ცხვირწინ ჭსდებიათ და წამლად ვერ უცვნიათ, მამასადამე სულებსიც ყოფილანო. იქნება ჩვენ მეტად ვაზვი-

დებით თქმულის ზედ-მოქმედებას მსმენელზედ, მაგრამ ეს კი უკველია, რომ თუ მსმენელი თქმულს დაიჯერებს და გამგებობას სიბრძავეს და სულელობას არ შეჰყვამებს, ამავდროის ასლო მაინც იტრიალებს და მაინც.

სხვისა არ ვიციო და ჩვენზედ კი, იეკრად თუ ნაკლებ, ამისთანა ზედ-მოქმედება იქონია ორმა შესვეურმა წერილმა «დროებისა», რომელნიც დაბეჭდილნი იყვნენ №№ 246 და 249 «წერ-კითხვის საზოგადოების» შესახებ სათაურით: რა მიზეზია?

ეს წერილები რომ წავივითხეი, ძალა უნებურად ვვითხეთ ჩვენს თავს: ნუ თუ მართლა «ბიუროკრატობა და ცენტრალიზაციური სისტემა» საქმეთა წარმოების ყოფილა მიზეზი, რომ წერ-კითხვის საზოგადოება ვერ სუსტობს? თუ ესა, ბრძენი არიან მისი გამგენი, რომ ადვილად დასაწახველი მიზეზი ვერ დაუნახავო და გამკრიანობაზედაც უვარად ბძანებულან, რომ თავიდან ვერ მოუშორებიათ. მერე, ავტორის სიტყვით, ადვილი წამალიც სელთა ჭჭონიათ და არ უსმარიათ!

ეს რომ მართლა ესე ყოფილიყო, ნუ თუ მართლად გამგებობას იმოდენა გონება არ ექმნებოდა, რომ ეს თვალში გასახსნირი, ადვილად შესამჩნევი მიზეზი, არ დაენახა და თავიდან არ აეცილებინა? ჩვენ ავრე უსამართლოდ ახრეს არ გაკუტვით გამგებობას, მაგოდენად ვერ დავამტირებთ მის გონებითა ძალას და ჭერ-ხანად ვიკულისხმებთ, რომ ეს ავრე ყოფილიყო, გამგებობა მიზეზსაც შეჭნიშნავდა და კიდევ მოჭსობდა უსათუოდ. მამ მიზეზი საქმეთა ცუდად მსვლელობისა სხვა ყოფილა, უფრო ღრმად დახურგული, უფრო მხელად ამოსათხრელი. ახა აყვეთ თვითონ ავტორს და იმედი გვაჭკვს იგი თვითონვე მოგვცემს საბუთებს მისას, რომ აქ მიზეზა სხვაა.

ჩვენ სრულად ვეთანხმებით ჰატივტემულს აკტორს, რომ «წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება» ბეკრს არას აკეთებს და ამასაც დაუმატებთ, რომ ჟურ ხანად ბეკრს არას გააკეთებს შემდეგშიაც. რა მიზეზია? კითხულობს აკტორი და ამბობს: არც ისა, რომ მითამ გარეგანი გარემოება რამ აბრკოლებდესო. ეს გარემოება თუ უშლიდა რასმეს, ისიც მარტო ერთს საგანშიო, სხელდობრ, სკოლების გამართვაშიო, მაგრამ «იძულებულნი ვართო, ამბობს იგი ერთს ადგილას: მოგასხეინოთო, რომ ეს გარეგანი დაბრკოლება თავიდან ასცილდებოდა, თუ რომ გამგეობას გამოეჩინა მოძეტებული გულის-ყურის დამყარება საქმეზედ, მოძეტებული გამჭრიახობა და მოძეტებული სიმარჯვეო.» არ გვესმის ჩვენ ეს რა წამალია გარეგანის დაბრკოლების აცილებისათვის. იური გი საყოველთაო წამლისა აჭკვ: საცა გინდა იხმარებ, რაშიაც გინდა გამოიყენებ, ყველას და ყოველთვის მოუხდება, მერე ისე, არც შამიური დაიწვის და არც წვადი, არც ატკენს, და, რასაკვირველია, არც მოარჩენს. აი, ვჭსთქვათ, ცხენიდან გამძვარდა კაცი. ამასაც მოუხდება ეს წამალი ამ სახით: «ეს უბედურება თავიდან ასცილდებოდა, თუ რომ გამოეჩინა მოძეტებული გულის-ყურის დამყარება საქმეზედ, მოძეტებული გამჭრიახობა და მოძეტებული სიმარჯვე.» აი სულხანა ჰანაიკმასური წაქცია დუბლიეჟი, ის წამალი ამასაც გამოადგებოდა: «ეს მარცხი თავიდან ასცილდებოდა, თუ რომ გამოეჩინა მოძეტებული გულის-ყურის დამყარება საქმეზედ, მოძეტებული გამჭრიახობა და მოძეტებული სიმარჯვე.» აი გოგია დაღაქს სამართებელია ხელი გაუჭრა, ამასაც წამლად დაელება ეს სიტყვები: «ეს დაჭრიალობა თავიდან ასცილდებოდა, თუ რომ გამოეჩინა მოძეტებული . . . და სხვანი. აი, მარცხი და გლეჯა რომელსამე მარცხში, აქაც გამოასყენებელია ამ

სახით: «ეგ ვაი-ვაგლასი თავიდან ასწილდებოდა, თუ რომ მას-
რის მძარტველთ გამოქინათ მომეტებული . . .» და სხვანი.
განა მართლ ამისთანა პატარა საქმეს, დიდსაც ავრეკე ლამა-
ზად მოუხდებოდა. მაგალითებრ, პრუსიამ თავ-პირი დამტკრის
სათრანგეთს, «ეს თავ-პირის დამტკრეკა თავიდან ასწილდებოდა,
თუ რომ სათრანგეთს გამოქინათ მომეტებული...» ღ სხვანი. რის
მაქნისია ამისთანა «აბდა-უბდა გადასკუბდა» ლაშარავი? რა მან-
ძილი აქვს და რა სარგებლობა? ყველა საქმეს გულის-ყური
უნდა, გამჭრიახობა და სიმარჯვე. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ
ჯამბაზს ერთგვარი გულის ყური, გამჭრიახობა და სიმარჯვე
ჭსტირდება, სულსანა პარიგმასესს მეორე გვარი, ცხენოსანს
მესამე გვარი და წერა-კითხვის საზოგადოების გამკობას ვი-
დეკ სხვა გვარი. რაში მდგომარეობს ეს «სხვა-გვარი», ეგ
ღმერთმა იცის. ეგ ჯერ საიდუმლოდ შეუნახავს ავტორს. იჭ-
ნება ამისი მიზეზი გარეგანი დაბრკოლება იყოს, მაშინ
პატივ-საღებია ეგ საიდუმლობა, მაგრამ ამ შემთხვევასაც
ძალიან კარგად მოუხდებოდა ავტორის სიტყვები: «ეგ გარეგა-
ნი დაბრკოლება თავიდან ასწილდებოდა, თუ რომ გამოქინათ
მომეტებული . . .» და სხვანი და სხვანი. ნუ თუ ეს ამ შე-
მთხვევის ასსნა იჭნებოდა და მართალი წამალი! . . . თვი-
თონ ავტორმა განგვიკითხოს და ისე გვითხრას: ან ჭო და ან
არა.

ამ სახით გარეგანი დაბრკოლება არ უცნია ავტორს გამ-
გობის და საზოგადოების სასუსტის და უქმობის მიზეზად.
არც ის არის მიზეზი, რომ ამ საზოგადოებისათვის ვითომც
ჩვენი ერთი მოუძნადებელია, როგორც ზოგიერთნი ამბობენო.
ამის უარ-ყოფაში ისე გათამამებულა პატივცემული ავტორი,
რომ გვარწმუნებს: ჩვენ მართლაც ისეთნი დატარნი არა ვართ

განათლებული პირებითა, როგორც ჭკონია ბუერსა. ბლომი (?) ნაწილი თავად-აზნაურებისა (??) ამ უმად ნასწავლთა დასს ეჭუ-
თენის (ოქკენს ზირს შაქარი), სამღვდელოება, (ბარაქალა, ჩვენო
თავო,) მოქალაქობა (აფერუმ, ქართუელო!) და თვით ვლესო-
ბაც (ვა! ვა!) დღითი დღეთ ავსებენ თსელს რაზმს ინტელიგენ-
ციისას, რომელიც ამ უმად წარმოადგენს შესამხსენეს ძალას».

თუ მართლა ასეა, თუ მართლა ასე ლაშათიანად განარ-
სულნი და დარაზმულნი ვყოფილვართ, მოუძნადებლობა ჩვე-
ნის ერისა მართლა და ტყუილად მოგონილი მიზეზი ყოფი-
ლა. ჯერ ხანად დაუჭვროთ ავტორს და გაუყუეთ მის აზრთა
დენასა. მერე ვნახავთ, რომ იგივე ავტორი სულ ამის წინააღმ-
დეგს საბუთებს მოგვცემს ხელში.

მაშ რა მიზეზია წერა-კითხვის საზოგადოების სუსტად
მოქმედებისა? ვკითხავთ ბ-ნს ავტორს. მიზეზი ცხვირ წინ
გვჭონია და ჩვენ კი ვერ დაგვიანსაგს. წამალიც ძლიერ აღვილია,
ისივე ცხვირ-წინ დებულა და ხელი არავის მოუკიდნია. წარმო-
იდგინეთ, წერა კითხვის საზოგადოების სუსტად მოქმედების
მიზეზი იგივე ყოფილა, «რაც ქამდისინ ხელს უშლის და
მეტად, თუ ნაკლებ ასუსტებს იმისთანა ნიჭით შემკულს
კლას, როგორიც არის საფრანგეთის ქრი». თურმე ნუ
იტყვი, ამის მიზეზი გასლებიათ ცენტრალიზაცია და ბიურო-
კრატობა. ავტორი ამბობს: «სამწუხაროდანო, წერა კითხვის
საზოგადოების მართვა თავდა-პირველად ცენტრალიზაციის სი-
სტემასუდ დაიწყო, ცენტრალიზაციის კალაპოტში ჩავარდა».
რასაკვირველია, ამას ზედ მოჭყუა «ბიუროკრატობაც.» დიამც
იყოს, მიზეზი გამკეობა ყოფილა. რით? იმით რომ საქმე-
ბის მართვა თავ-და-პირველადვე ცენტრალიზაციის სისტემასუდ
დაუწყვია. კარგი და პატიოსანი.

ახა ერთი გამოვწლათ ეს ათვალ-წუნებული «ცენტრალიზაცია» და ვნახათ, იგი ამ შემთხვევაში რა მოსატანია იყო. ცენტრალიზაციური სისტემა იმ გვარს მოწოდებლობას ნიშნავს, როცა უფლება და გამგეობა საზოგადოებრივი, ანუ სახელმწიფოებრივი ერთის კაცის ხელშია, ანუ ბუკროს ხელში, მაგრამ ერთს ადგილას კი. მაგალითებია, სპარსეთში უფლება და გამგეობა ერთის კაცის ხელშია, სახელდობრ, შაჰის ხელში. იქ ითქმას რომ ცენტრალიზაციური სისტემაა. საფრანგეთში ეკ უფლება და გამგეობა თუმცა ბუკროს ხელშია, მაგალითებია, პარლამენტების ხელში, მაგრამ ერთს ადგილას კი, სახელდობრ, პარიჟში. აქაც ითქმის, რომ ცენტრალიზაციური სისტემაა. ამ ორივეს, თვალად სხვა-და-სხვა ნაირს მაგალითს საზოგადოების აქვს, რომ ყოველისთერი ერთის წერტილიდამ (ცენტრიდამ) გამადის და ერთსავე წერტილს (ცენტრს) მიერთდება. ასე რომ ყოველს გუნტულს, ყოველს ვუთხეს, რომელისამე ერთიანის სახელმწიფოსას ერთას წერტილიდამ ეძლევა ყოველივე წესი და რიგი ცხოვრებისა, ერთმანეთში მოთავსებისა და ერთმანეთში განწყობისა. ადგილობრივს ტვივილის წამლისათვისაც კი იმ ერთს წერტილს უნდა მიჭმართოს ხოლმე კაცმა და იქიდან მოელოდეს შეკლასა. რასაკვირველია, ესლანდელს საფრანგეთის ამისთანა ყოფა ან მიეწერება, რადგანაც კარგა ძალი უფლება და გამგეობის ნება ცენტრმა დაუთმო თვითთვეულს. ადგილობრივს ნაწილს საფრანგეთისას და თუ საფრანგეთს ესლან ამისთანა რასმეს ჰსწამობენ, მიზეზი ის არის, რომ ადგილობრივს ნაწილებს სრულიად არ დაუთმო ი უფლება და გამგეობის თავისუფლება, რაც საჭაროა ადგილობრივის ინტერესების მთლად მოსაკლელად და საპატრონებლად, ესე იგი, სამართლიანი სამზღვარი არ დაუდო მას, რაც

ერთის მხრით ზოგადს, სახელმწიფო ინტერესს შეადგენს და მეორეს მხრით, ადგილობრივსა და ამ გვარად არ განაწილდა უფლება და გამოკლება. ინგლისი და ამერიკა ბევრით წინ არიან ამაში საფრანგეთზედ. მკითხველი მიხვდება რომ...

ახლა ვიკითხოთ: ჩვენი «წერა-კითხვის საზოგადოების» სისტემა რაში ჰგავს ცენტრალიზაციურს? მართლ იმაში, რომ იგი მოძვედუეულია ერთს ადგილას, ესე იგი, ტფილისში და აქედამ განაგებს თავის საქმებს და ავტორის სიტყვით: «არც ერთი გუთსე საქართველოსი თვითონ, თავის საკუთარის ძალით და მხნობით არ იღებს მონაწილეობას თავისაკე განათლების საქმეში». ეს მართალია. მაშასადამე, ყოველი გუთსე საქართველოსი თვითონ, თავის საკუთარის ძალით და მხნობით უნდა იღებდეს მონაწილეობას თავისაკე განათლების საქმეში. ამას ჩვენცა ვნატრულობთ. მაგრამ ამ ავტორის სიტყვებს თარგმანი უნდა, იმიტომ-რომ ბ-ნს ავტორს ეს სიტყვები ისე ესმის, როგორც ცენტრალიზაციურის სისტემის თავჯანის-მცემელს. ამას შემდეგი დაკამტიცებით ავტორის სიტყვითვე და ჩვენ გი ესლა შემოსხენებულს სიტყვებს ისე გვსთარგმნით, როგორც უნდა ვსთარგმნოს ცენტრალიზაციურის სისტემის უარ-მოყოფელმა: განათლების საქმე ისეთი საქმეა, რომ ადგილობრივს ინტერესს შეადგენს. მაშასადამე ყოველმა გუთსემ საქართველოსამ ეს საკუთარი ინტერესი თვითონ, თავის საკუთარის ძალით და მხნობით უნდა განაგოს, ესე იგი, სრული უფლება და გამოკლების ნება უნდა ჰქონდეს, რომ როგორც უფობდეს, ისე მოუაროს, უპატრონოს.

დავანებოთ თავი იმის გამოძიებას თუ — განათლების საქმე ისეთი საქმეა, რომ მართლ ადგილობრივს ინტერესს შეადგენს, თუ არა. ვვსთქვათ, არის. ესლა ესა ვკითხოთ ავ-

ტორს: რომელმა გუთსემ საქართველოსამ შეჭსნივლა, რომ ცენტრმა, ეს იგი, ტფილისში მეოთხმა გამგეობამ წერა-კითხვის საზოგადოებისამ არ დაუთმო უფლება და გამგეობა მისდა საკუთარ განათლების შესახებ? სად არის ეს ამისთანა ღვთისნიერი გუთსე, თუ ნაწილი საქართველოსი, რომ თავის განათლებისათვის თვითონვე სურდეს მოკლა და პატრონობა და მართლ ის უშლიდეს, რომ საბელი ყელისა ტფილისში მეოთხს გამგეობას ეჭიროს და არ უშეებდეს სელიდამ? ჩვენდა სამწუხაროდ, სანთლით რომ ეძებოთ, ვერ იპოვიან. ერთად-ერთი მაგალითია ქუთაისი და ნუ თუ გამგეობას დაჭსწამებთ, რომ იქაურის სკოლის მსვლელობა აქაურის გამგეობისაგან შეკრული და შებოჭილია! . . . ნუ თუ იტყვიან, რომ უფლება და გამგეობა იმ სკოლისა სრულიად დათმობილი არ აქვსთ იქაურთ მოღვაწეთა? ერთი ეს მაგალითილა იყო. რომელზედაც შეეძლო ავტორს ეჩვენებინა ყოველივე წინი, რაც ვითომც და აქაურს «ცენტრალიზაციურს სისტემას» მოსდევს და ისიც მისი წინააღმდეგია. მაშ რა მოსატანია მიზეზად ცენტრალიზაცია?

ახლა უყურეთ, ამ შითამდა მიზეზის მოსასპობლად რა წამალი უჩვენებია ჩვენთვის ავტორს. ავტორები აყოლიეთ ყელა გუთსეშია. რა? მითომ ცენტრალიზაციურს სისტემას სპარსეთისას ყოველს გუთსეში ავტორები არა ჭყავს? მაშ რა გზით აწვდის შაჭი ყოველს გუთსეს თავის მოწყალეებს და რა გზით მოიბრუნებს ხოლმე თავისაკენ ყოველის გუთსის თვალსა, თუ არ ავტორების მორიგებით ყოველთვის და ყოველგან, საცა კი და რასაც კი გუთსის ნიშან-წყალი აქვს? მაშ ავტორისაგან დაწუნებულს სისტემას საფრანგეთისას ყოველ გუთსეში ავტორები არა ჭყოლიან? მაგით ცენტრალიზაციის სისტემის სენს რა ჭეშკე-

ლებია? პირ-იქით, სწორედ მაგას გაუძლიერებია, მაგას შეუე-
რავს და შეუბოჯავს ყოველი გუოსე, ყოველი გუნჯული, რო-
გორც არტასებში ბავშვი. აგენტებს მორაგება კი არ არის
ცენტრალიზაციას მოსახლობელი წამალი, არამედ ადგილის
მცხოვრებისა და მკვიდრთა თვით-მოქმედების ძალის აღდგენა,
მათიგან მათივე საგუთარის საქმეების დაწეობა და გამგეობაა.

ახლა ჩასეთ რა ვაღსა ვადებს აგენტებს? სწორედ იმ ვაღსა, რასაც უფრო მოქრილი უმა ცენტრალიზა-
ციურას სისტემის დაწესებებს სოღმე. აიგინი ეცდებიანო პრო-
პაგანდით, ჩაგონებით, ჩაჩინით, აღძრან თანა-გრძობა «სა-
ზოგადოებისადმი», იშოვნონ ბლომად წევრები, თავის დრო-
ზედ ჭყრიფონ ფულები და უგზავნონ საზოგადოების გამგეო-
ბას თბილისში». ანუ: «უმეტესი ნაწილი ისე გულ-გრილად
უუურებს ამ საქმეს (ესე იგი განათლების საქმეა), რომ მათ-
თვის ნამდვილს დაბრკოლებას შეადგენს წერილის დაწერა, ფოს-
ტაში მატანა და ფულიანის კანკერტის გამოგზავნა. ადგილობ-
რივი აგენტები ამ დაბრკოლებას სრულიად მოსაზობდენ, მარჯვე
დროს გამოართმევენ წევრებს ფულს, ერთად მოუწოდენ თავ-
სა და გამოგზავნიდენ თბილისში.» ანუ: «გახსნილს სკოლას
ზედა-მსედ ეღობა ეჭირება, სელთ-მძღვანელობა და ზრუნვა უნ-
და, რომ სკოლამ საყოფი დაანსკოს გლეხებსა და შეაყვაროს
თავისი თავი. ყველა ეს შეუძლებელია თბილისში მყოფ-გამ-
გეობისათვის და ადვილია იმ განათლებულთა წევრთათვის,
რომელნიც ქსცხოვრებენ სხვა-და-სხვა კუთხეებში.» ერთის
სიტყვით, გამგეობისაგან გამოცემული წიგნები უნდა ჭვიდონ,
საზოგადოების სასარგებლოდ სპეკტაკლები და სალიტერატურ-
ული საღამოები ქმართონ და სხვანი და სხვანი. ახლა იკით-
ხეთ: ნაპოლეონი III, ეს ცენტრალიზაციურის სისტემის

დმერთი, სსკას რას აკალებდა თავის აგენტებს თუ არ ამის-
თანაებსა? წადით, ყოველს კუნჭულში მოეფინებითო, პრეპა-
განდით, ჩაგონებით და ჩინინით აღძრით ჩემდამი თანაგრძ-
ნობა, ბლომად მიშოგნეთ მომხრეები, თავის დროზედ ჭკრი-
ფეთ ფულები და მე მიგზავნეთო, მარჯვე დროს გამოარომე-
დეთო, რაც გამოსართმევია, ერთად თავმოყურადეთ და მე გა-
მოძიგზავნიდეთო; სპექტაკლები, სალიტერატურო სადამოები
ჩემს სასარგებლოდ გამართეთო და სსკანი და სსკანი. ესეუ კი
გასწავდეთო, რომ ჰარნიში მყოფი ჩემი გამგეობა უნდა იქმ-
ნას თითქმის მხოლოდ რეგულიატორი, წესის და რიგის
მიმცემი ჩემის პრეპინციალურის განყოფილებისა, აგენტურე-
ბისაო. გარკი «მხოლოდ» არის. სწორედ ამ სიტუციებით ვაძ-
ლეს რჩევას და დარბეებს ავტორიც: «თბილისში მყოფი
გამგეობაო უნდა იქმნას თითქმის მხოლოდ რეგულიატორი,
წესის და რიგის მიმცემი თავის პრეპინციალურის განყოფი-
ლებისა, აგენტურებისაო.» თვით-მოქმედება პრეპინციისა? თავ-
ვის საკუთარს ძალით და მხნობით გამგეობა საკუთარის
საქმისა? სადღა წავიდნენ? ამებს რომ ართმევს პრეპინციებს,
საქართველოს კუთსებს, მას რაღას ეძხის ავტორი «რონა-
წილების მიღებას» თავის საკუთარს საქმეში? იმას, რომ
პრეპინციები უნდა იწვევებოდენ და წველა ქალაქში გამგეო-
ბას მოერთმევოდეს და რადგანაც ქალაქში მყოფი გამგეობა
ხელს ვერ მიაწვდის პრეპინციების ცურსა, ამისათვის ადგი-
ლობრივი აგენტები უნდა ამოჩხეულ იქმნან, და «მიენიჭოთ
მათ ჯეროვანი სახეცია საზოგადოებისაგან.»

რა გამოდის ყოველ ამიდან? ისა რომ «თბილისში მყო-
ფი გამგეობა უნდა იქმნას თითქმის მხოლოდ რეგულიატორი,
წესის და რიგის მიმცემი თავის პრეპინციალურის განყოფი-

ლებისა, აგენტურებისა; ადგილობრივი აგენტები, თუ აგენტურა უნდა ამოჩხეულ იქმნას ვისგან? თბილისში მყოფ-გამგობისაგან, მათ უნდა «მიენიჭათ ჯეროვანი სახეცია» ვისგან? თბილისში მყოფ-საზოგადოებისაგან; კალაღ უნდა დაედოთ ამ აგენტებს, თუ აგენტურებს ოანა-გრძნობა აღძრას, ვისადმი? ისე თბილისში მყოფ-საზოგადოებისადმი; წევრები გაუმრავლდონ, ვისა? ისე თბილისში მყოფ-საზოგადოებას; ფული უნდა მოუკრიფონ, ვისა? ისე თბილისში მყოფ-საზოგადოებას; წიგნები უნდა გასაძლონ. ვისი? ისე თბილისში მყოფ-საზოგადოებისა. სპექტაკლები და სალიტერატურო საღამოები გამართონ, ვის სასარგებლოდ? ისე თბილისში მყოფ-საზოგადოებისათვის. თვითონ პროვინციებს? პროვინციებს ის, რასაც უწყალობებს იგი თბილისში მყოფი საზოგადოება. არც ერთს ადგილს თბილისის გარეშე, ამბობს აკტორი, გამგეობას არა ჰყავს პირნი, რომელნიც მას უწევდენ იმისთანავე სამსახურს, როგორც მამასახლისები და სოფლის მოსამართლეები უწევენ მართებლობასა». მამასადაძე უნდა ამისთანა პირნი ჰყავდნენ ვის? თბილისში მყოფ-გამგეობას. ეს არის აკტორის სასურველი საქართველოს კუთხეებისაგან «მონაწილეობის მიღება» თავის საკუთარს საქმეში? ამხუდ უარესი ცენტრალიზაციური სისტემა, არა მგონია თვითონ სპარსეთში იყოს. აბა თუ ერთგან ნახსენები იყოს აკტორისაგან იმისთანა რამ, რომ პროვინციების, საქართველოს კუთხეების თვით-მოქმედების, თვით-გამგეობის, თვით-მმართველობის მცირედი რამ ნიშან-წყალი ეცხოს, თბილისში მყოფ-გამგეობის, ანუ საზოგადოების ხელიდამ დახსნის სახსარს მოასწავებდეს. მარტო ის სიტუება, რომელიც ჩვენ შემოდა კვსთარგმნეთ და ის სიტუებებიც აკტორს, როგორც ხედავთ, ამ აზრით მოუყვანია, რომ

თქვენ, აკენტებო, ხვეკეთ და თბილისში მყოფ-გამგეობას უგზავნეთ, გაისარჯენით რაც შეეძლოთო მისდა სსსარ-გებლოდო და იგი «თბილისშივე მყოფი გამგეობა რეგული-ტორი, წესის და რიგის მიმცემი» იქნებაო თქვენცა და თქვენის შემწეობით პროვინციებისაცაო, თვით სანკციასაც თქვენის არსებობისას ტფილისში მყოფ გამგეობისაგან მოელოდეთო. თქვენ იმისთანა სამსახური უნდა გაუწიოთ, როგორც მამსა-ხლისები და სოფლის მოსამართლეები უწევენ მართებლობასაო.

არა, ბატონებო, თუ ჩვენის საზოგადოების სენი ცენტ-რალისაციური სისტემას, ამ სენს არას გზით და არას მხრით წამლად ვერ დაედება ავტორის რჩევა, პირ-იქით, ის ტვირ-თი, რომელიც ავტორს აუკიდნია აკენტურებისათვის, უფრო გააძლიერებს იმ სისტემას, რასაც ეგრე ძალიან უფთხის თვი-თონ ავტორი. ყოველივე ავტორისაგან ხარჩევი ცენტრალისა-ციის მკვიდრად ფუნის მოკიდებას, მკვიდრად ფესვების გადგ-მას მოასწავებს. ესე ყოველი იმის წამალი კი არ არის, რომ ყოველმა გუთხემ საქართველოსამ თვითონ, თავის საკუთარის ძალით და მხნეობით მიიღოს მონაწილეობა თავისაკე განათ-ლების საქმეთა წარმოებასა და გამგეობაში, არამედ თვითონ მიუყრდენს ამ საქმეს, ფურსავით, როგორცა ეჭსთქვით, მო-იწველოს და წველა ტფილისში მყოფს გამგეობას უგზავნოს და იმავე ტფილისში მყოფს გამგეობას შეაჩეროს გული და თვალი, აცა რას მიწყალბებენ იქიდანაო.

რაკი ავტორი თვითონვე გვარწმუნებს, რომ ტფილისში მყოფს წერა-კითხვის გამგეობას ჟერ ვადეო არ გაუბაწრავს პროვინციები და ესლა თვითონ კვირჩევს გაბაწრასა, ჭსჩანს, რომ მიზეზი ამ საზოგადოების სისუსტისა, ეგ გაბაწრას, ესე იგი, ცენტრალისაციის ბადის გაბძა არ ყოფილა. მას რა ყოფილა. აბა თვითონ ავტორს დაგუკვირდეთ, ამის პასუხი-

სათვის რა საბუთს გვაძლევს. «საზოგადო კრება (წერა-კითხვის საზოგადოებისა), რომელსედაც ქართველობა ას-ასობით მინც უნდა ესწრებოდეს, კერც ერთხელ ვერ შექსდგა თავის ღროხედ, რადგანაც ორმოც-და-ათი კაცა, კანონიერი რიცხვი, კერც ერთხელ ვერ მოგროვდა. საზოგადოების წევრებათ ქართველები ითვლებიან არა ათი-ათასობით, არამედ ასობით. წევრები საზოგადოებისა ისე გულ გრილად ეპყრობიან საქმესა, რომ რის ვაი ვაგლახით შემოდის საზოგადოების კასაში მსოფლად მეთუდი ნაწილი იმ ფულისა, რომელიც ყოველ წლივ უნდა გროვდებოდეს, საზოგადოების გამგეობა შესაბამ ბანს აძლევს ამ საზოგადო გულ-გრილობას». «ვინც გულით და სულით თანაუგრძობს განათლების საქმეს, მისთვის ეს მცირედი გარჯა (საწევრო ფულის გზავნა ფოსტით) არაფერია. მაგრამ სამწუხაროდ, ამ გვარი ბირებით ჯერედ დაწინი ვართ (არაო, წინად ასე ქსთქვა.) უმეტესი ნაწილი ისე გულ-გრილად უყურებს ამ საქმეს, რომ მათთვის ნამდვილს დაბრკოლებას შეადგენს წერილის დაწერა, ფოსტაში მიტანა და ფულისანი კანკერტის გამოგზავნა. დაბეჭდილი ფორმა (გამგეობისაგან სოფლის განახლების ფორმა სკოლების გამართვის შესახებ) ან კერც მიაღწევს შორეულს სოფლებამდე, ან თუ მიაღწია, იქნება წამკითხველი არც კი აღმოჩნდეს და თუნდაც წაიკითხონ, მაგდენად უფრს არ გაბერტყენს», «ხეხს ქვეყანაში წიგნის კითხვის სურვილი, დიდებში თუ პატარებში იმდენად სუსტია ჯერედ, რომ...» და სხვანი.

ყოველივე ეს მართალსე მართალია და თვითონ ავტორიც გულ-დაჯერებულა, რომ ეკ აკრება თუ ეს მართალია, მამ მიზენი აქავ ყოფილა და რალად მივწოდით ის რალაც ეს მავი «ცენტრალიზაცია», თუ ბიუროკრატია», რომელნიც,

თურმე ნუ იტყვი, არც კი სჭკირებია სენად საზოგადოების გამგეობას და ესლა უშირობენ შეჭყარონ? თუ რასაც ამ შემთხვევაში ამბობს ავტორი მართალია, ის რაღად იქნება ტყუილი, როცა ამბობენ, რომ ჩვენის წერა-კითხვის საზოგადოების სინუსტის მიზეზი ჩვენის ურის მოუძნადებლობაა განათლების შესახებ, რომ საზოგადო კრებაზედ, რომელზედაც ქართველობა ას-ასობით უნდა დაიარებოდეს, კერძო ერთსულ ვერ შესდგა თავის დროზედ, რადგანაც განახიერი რიცხვი რომც-და-ათი კაცი მაინც თავს ვერ მოიყრიდა, რას მოასწავებს, თუ არ იმას, რომ განათლებისათვის გული არ შეგვტკივა. ვის არ შეგვტკივა ხოლმე გული ამ დიდას საქმისათვის? მარტო უკებს და მოუძნადებულს. რომ საზოგადოების წევრებათ ათას-ათასობით არ ათვლებიან, არამედ ასობით, რას მოასწავებს, თუ არ იმას რომ განათლების ხელის მოძროკას არ თანა-უგრძნობენ. ვინ არა თანა-უგრძნობს ამისთანა დიდს საქმეს მარტო უცებნი და მოუძნადებულნი. წევრები საზოგადოებისა ისე გულ-გრილად ეუბნობიან ამ საქმეს, რომ ეზარებათ ფოსტით ფულის გამოგზავნა და ამ მიზეზით შეაყდი ნაწილიც არ შემოაქვით მისი, რაც უნდა შემოუვიდეს საზოგადოების კასსას, — რას მოასწავებს, თუ არ უცების კანის გულ-გრილობას და მოუძნადებლობას? სოფლებში წამკითხველებიც არ არიან, რომ უბრალო ფარატინა წაიკითხონო და თუნდაც წაიკითხონ მაგდენად ყუჩს არ იბღერტენო, ჩვენს ქვეყანაში წიგნის კითხვის სურვილი ვერ სინუსტი—ყოველივე ეს ერთად და სიკითხველად ცალკე — ისე უტყუარი ნიშნებია, თუ არ მოუძნადებლობისა, უცებობისა. გამგეობა საზოგადოებისა უკარგისია, უქმია, უმჭრისხია, უმხნეა. რას მოასწავებს ეს თუ არ იმას, რომ არც ამომჩნეველნი მათნი არიან მოძნადებულნი და არც ამო-

საჩქევი, თუ ამოჩეულები? განა ხსალი ამბავია რომ უოკელი მსგავსი მსგავსა ჭმობს.

სად არის ის ბლომა ნაწილი თაკად-ახნაურობისა, რომელიც ამ უამად ნასწავლ დასსა ეკეთენის, ავტორის სიტყვით? სად არის სამდვდელოება, მოქალაქობა და თვით ვლესობაც, რომელნიც დღითი დღე ავსებენ თხელს რაზმს ინტელიგენციისას და რომელიც ამ უამად წარმოადგენს შესამჩნევს ძალას? რად ვებრძვებით თვალებს და ჭეშმარიტს მიზეზს ჩვენის სისუსტისას ვირ-და-ვირ თვალს არ ვუწაწორობით? რა დროს სიზმრებია, როცა ცხადი ესეთი მწკვავია?

ახა უოკელს ამას მიზეზთა მიზეზი მოუნახეთ და დაინახათ, რომ უოკელი ჩვენი ეგრედ წოდებული დასზოგადობა მარტო უაკრია, რომელსაც ბოძები თვითონ ერში არა აქვს, ხე, რომელსაც ფესვი თვითონ ერში არ გაუმაგრებია და თუ ფესვზედ დგას, იმიტომ ვი არა რომ ძირი ღრმად აქვს წასული, არამედ იმიტომ რომ გარედამ აქედ იქით ბოძები აქვს მიცემული. აი ნამდვილი მიზეზი სისუსტისა საერთოდ და წერა-კითხვის საზოგადოებისა საკუთრივ.

ჩვენ ცოტად თუ ბევრად გვჯერა, რომ აკენტურა და აკენტები ადგილობრივი ასე თუ ისე ხელს მოუძაროვენ წერა-კითხვის საზოგადოებას და ცოტად თუ ბევრად ლუკმას მოაწვდიან, ცოტად თუ ბევრად განაცხოველებენ მის მოქმედებას, მაგრამ მათ თუ მარტო ის სამსახური გაუწიეს წერა-კითხვის საზოგადოებას, რასაც სოფლის მოხელენი უწევენ სოფელს, მართებლობას, ძაშინ ის საქართველოს კუთხეები, რომლისათვისაც ეგრე სამართლიანად ჭზრუნავს ავტორი, არამედ თუ ხელს მოუძაროვენ განათლების საქმეს, არამედ სამედამოდ დაჭსწეულან და ახლოს არ მიიკარებენ. აქ მაგისტრანა

სამსახური კი არ უნდა «კუთხეებს», არამედ უნდა იმოღვანო თვით-მოქმედების ძალი აღუძრან რომ თვითონვე გაუძღვენ და თვითონვე ემსახურონ თავის განათლებას საქმე თავის ხელთ დააწიონ და თავის თკალი აღეკონ. ვისაც ცენტრალიზაცია არ მოჰსწონს, ის იმას კი არ უნდა ნატრობდეს, რომ ყოველს კუნჭულში ტივილისში მყოფი წერა კითხვის საზოგადოების აკენტი იყვდეს ფულების მოსაგროვად, წევრების მოსაპოებლად, წიგნების გასასაღებლად, არამედ ისა, რომ ეკ აკენტები საჭირონი არ იყვნენ, თვითონ მკვიდრნი ცალ-ცალკე კუთხისანი იმოღვანად მოიწიფნენ, იმოღვანად მოჯობინდნენ სულითა და სოციალთა, რომ თვითონ, თავისის საკუთარის ძაღლითა განაგებდნენ თავიანთ საქმეს განათლებისას, თუ განათლების საქმე საზოგადოდ მართლად თვითივე კუთხისათვის ცალკე განსაკუთრებული საგანია. აკენტების დანიშვნას და ყოველს სხვა მოქმედებას წერა კითხვის საზოგადოებისას წინ უნდა უძღოდეს ზრუნვა და ცდა მასზედ, რომ თვით-მოქმედებამ კისამ ყოველს კუთხეში ფეხი აიდგას განათლების გავრცელებისათვის და ეკ თვით მოქმედება იქმნას იმ ხნულად, საიდანაც უნდა აღმოცენდეს სწავლა განათლება და სადაც ძირი უნდა გაიკეთოს ყოველმა საზოგადოებამ საერთოდ და წერა-კითხვისამ კიდევ სახელდობრ.

ОБЪ ИЗДАНИИ ВЪ 1884 ГОДУ ЖУРНАЛА

ЮРИДИЧЕСКОЕ ОБОЗРѢНІЕ

(годъ четвертый)

Журналъ, какъ и прежде, будетъ выходить по четвергамъ, въ размѣрѣ отъ 1 до 2 печатныхъ листовъ, по слѣдующей программѣ:

I. Статьи по всеѣмъ вопросамъ, вытекающимъ изъ теоріи права и судопроизводства.—II. Перечень, изложеніе и обсужденіе важнѣйшихъ распоряженій и узаконеній правительства.—III. Судебная хроника: а) отчеты о засѣданіяхъ въ судахъ, преимущественно Кавказскаго края, и б) особенно интересныя рѣшенія Кавказскихъ гражданскихъ судовъ по вопросамъ права и судопроизводства, вызваннымъ мѣстными особенностями края.—IV. Корреспонденціи юридическаго содержанія.—V. Краткіе отчеты о новыхъ книгахъ юридическаго содержанія (Обзоръ юридической печати и библіографія)—VI. Смѣсь (разныя извѣстія.) Случаи изъ судебной жизни и практики.—VII. Тезисы кассационныхъ рѣшеній: а) кассационныхъ департаментовъ сената и б) Тифлисскаго судебнаго палаты.—VIII. Извлеченіе изъ приказовъ о важнѣйшихъ назначеніяхъ по вѣдомству юстиціи.—IX. Судебный указатель. Резолюціи Тифлисскаго судебнаго палаты по дѣламъ апелляціоннымъ и кассационнымъ—X. Объявленія казенныя и частныя.

При всей трудности издавія юридическаго органа на далекой окраинѣ Россіи, необходимость

и полезность такого органа на Кавказѣ доказывається вступленіемъ «Юридическаго Обзорнія» въ четвертый годъ своего существованія. Въ настоящее время редакція заручилась сотрудничествомъ многихъ юристовъ, врачей и публицистовъ. Мы можемъ указать, какъ участниковъ въ нашемъ журналѣ: К. Д. Анциферова, Д. З. Бакрадзе, О. А. Быкова, Ф. К. Бакало, Кн. К. А. Бебутова, Г. Г. Гвиніева, А. А. Гребеникова, С. І. Гулишамбарова, Н. А. Дингельштета, К. В. Долгова, Г. А. Джаншіева, Г. И. Еджубова, Д. И. Кипіани, Д. В. Квиркелія, П. И. Ковалевскаго, П. М. Лебединскаго, Я. И. Лудмера, Н. Я. Николадзе, П. А. Опочинина, Д. П. Пурцеладзе, Я. И. Рашета, Н. П. Смиттена, В. Д. Спасовича, А. В. Степанова, А. А. Фонъ-Ашеберга, В. А. Хлѣбникова, П. А. Шаврова и др.

Въ распоряженіи редакціи имѣются статьи, какъ мѣстнаго, кавказскаго, такъ и общаго интереса. Изъ числа ихъ предназначены къ печатанію въ 1884 году: матеріалы для новыхъ Уложений—Уголовнаго и Гражданскаго, о водовладѣніи на Кавказѣ и другихъ мѣстахъ по законамъ: царя Вахтанга, шаріату и др., о межеваніи, о пошлинахъ, о литературной и музыкальной собственности, о нефтяныхъ законахъ въ разныхъ странахъ, о колоніяхъ преступниковъ, о сельской адвокатурѣ, о безпріютныхъ дѣтяхъ, о формѣ суда присяжныхъ на Кавказѣ, о хизанахъ, о саношенкахъ, о древне-армянскомъ законодательствѣ (исслѣдованія Мхитара-Гоша), о мусульманскихъ законахъ на Кавказѣ о древне-еврейскомъ законодательствѣ и пр.

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ:

Редакція и Адміністрація журнала (для приѣма подписки, объявленій и розничной продажи) — Тифлисъ, Сололакская ул., д. кн. Меликова.

Подписная цѣна на журналъ, съ доставкою и пересылкою: на годъ—10 р.; на 6 мѣс.—6 р.; на 3 мѣс.—3 р. 20 к.; на 1 мѣс.—1 р. 25 к. Подписываться можно съ 1-го числа каждаго мѣсяца и не далѣе конца года.

Разрочка въ платежѣ денегъ допускается— для годовыхъ подписчиковъ: при подпискѣ 4 р., въ мартѣ и апрѣлѣ по 3 р., и для полугодовыхъ: при подпискѣ 3 р. и черезъ два мѣсяца еще 3 р.

При перемѣнѣ адреса вносятъ 40 к.

Объявленія, казенныя и частныя строка пети-та 10 коп. $\frac{1}{2}$ страницы 3 р. 25 к., цѣлая стран. 6 р. 50 коп.

Подписка и объявленія принимаются также въ Москвѣ и Петербургѣ, въ книжныхъ магазинахъ И. П. Анисимова.

Отдѣльные №№ «Юрид. Обзор.» продаются по 25 коп. въ Тифлисъ, въ центральной книжной торговлѣ и въ г. Кутаисѣ, въ книж. маг. Чиладзе.

Статьи должны имѣть подпись и адресъ ихъ автора, для свѣдѣнія редакціи, и могутъ подлежать передѣлкамъ и сокращеніямъ.—Статьи безъ означенія условій гонорара признаются бесплатными.—Обратная пересылка рукописей для редакціи не обязательна.

При доставленіи въ редакцію «Юридическаго Обозрѣнія» экземпляра юридическаго сочиненія, о немъ будетъ данъ отчетъ и сдѣлана публикація.